

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
LATVISTIKAS UN BALTISTIKAS NODAĻA
LATVIEŠU UN VISPĀRĪGĀS VALODNIECĪBAS KATEDRA

IMPERATĪVS UN TĀ APKAIME LATVIEŠU VALODĀ
THE DISTRIBUTION OF IMPERATIVE IN LATVIAN

MAĢISTRA DARBS

Autore: Zane Mūrniece,
Baltu filoloģijas
maģistra studiju programmas
2. kursa studente
Studenta apliecības numurs: zm12011
Darba vadītāja: prof. Andra Kalnača

Rīga 2017

Anotācija

Maģistra darba temats ir „Imperatīvs un tā apkaime latviešu valodā”. Darba mērķis ir izpētīt apkaimes lomu imperatīva izteikšanā. Ar terminu *imperatīvs* šajā pētījumā saprasta – ne tikai pavēles izteiksme, bet plašāka nozīmju grupa – imperatīvs var būt jebkurš izteikums, kas izsaka teksta autora gribu, lai notiktu vai tiktu pārtraukta kāda darbība. Ar terminu *apkaime* tiek saprasti valodas līdzekļi, kas atrodas izteikumā un kopā ar citiem veido vai niansē izteikuma nozīmi.

Maģistra darbs sastāv no sešām nodaļām un vairākām apakšnodaļām. Pirmajā nodaļā vispārīgi aplūkots imperatīva jēdziens, tā semantika un izteikšanas līdzekļi latviešu valodā. Otrajā nodaļā aplūkoti valodas līdzekļi, kas visbiežāk sastopami imperatīva apkaimē. Pārējās četrās nodaļās autore analizējusi atsevišķas imperatīva semantiskās grupas un to apkaime.

Atslēgas vārdi: imperatīvs, apkaime, uzruna, partikulas, interjekcijas.

Annotation

The theme of the Master's Paper is "The distribution of imperative in Latvian". The objective of this research is to explore the role of the distribution in the expression of imperative. With the term *imperative* is understood broader group of meanings – imperative can be any utterance that expresses the will of the text's author to happen or to stop some activity. With term *distribution* is understood every language means that are in utterance and forming or shading its meaning.

Paper consist of six chapters and several subchapters. In the first chapter is inspected concept of imperative, its semantics and possible ways how to express it. The second chapter deals with language means, that most often occur in imperative's distribution. In last four chapters authoress is analyzed separate semantic groups of imperative and its distribution.

Keywords: imperative, distribution, address, particles, interjections.

Satura rādītājs

Ievads	5
1. IMPERATĪVA JĒDZIENS UN SEMANTIKA	8
2. APKAIME	14
2.1. Uzruna	14
2.2. Partikulas	17
2.3. Interjekcijas	18
3. ROSINĀJUMI	22
3.1. Rosinājumi un uzruna	23
3.2. Rosinājumi un partikulas	28
3.3. Rosinājumi un interjekcijas	33
3.4. Rosinājumi, dažādi apkaimes elementi un to kombinācijas	41
4. ATĻAUJAS UN AICINĀJUMI	51
4.1. Apkaimes loma atļauju izteikšanā	51
4.2. Apkaimes loma aicinājumu izteikšanā	56
5. VĒLĒJUMI	60
5.1. Pozitīvi vēlējumi un apkaime	61
5.2. Negatīvi vēlējumi un apkaime	64
6. BRĪDINĀJUMI UN TO APKAIME	67
Secinājumi	71
Izmantoto avotu un literatūras saraksts	74

Ievads

Maģistra darba temats ir „Imperatīvs un tā apkaime latviešu valodā”. Tradicionāli latviešu valodniecībā terminu *imperatīvs* lieto kā sinonīmu pavēles izteiksmei. Bet šai pētījumā, turpinot autorei bakalaura darbā aizsākto principu, – ar imperatīvu tiek saprasta – ne tikai pavēles izteiksme, bet plašāka nozīmju grupa – imperatīvs var būt jebkurš izteikums, kas izsaka teksta autora gribu, lai notiktu vai tiktu pārtraukta kāda darbība (Svahn 2014: 13; Mūrniece 2015: 5). Būtiski, ka katra mazākā nianse runas aktā var mainīt imperatīva nozīmi, svarīgs ir konteksts, lai saprastu, kurā semantiskajā grupā katrs konkrētais izteikums ir iekļaujams (Han 1999: 2–3).

Pieņemot faktu, ka imperatīva semantika ir grūti nosākama, ja nav zināms pilns konteksts un situācija, ir skaidrs, ka daudzos gadījumos ir grūti nošķirt, vai izteikums jāuztver kā pavēle, lūgums, ieteikums vai kā citādi (Portner 2007: 356). Imperatīva semantikas dalījumu var uzskatīt par nosacītu un subjektīvu, jo katra valodas lietotāja apziņā var rasties atšķirīgas asociācijas. Maģistra darbā piedāvāts autorei izstrādāts imperatīva nozīmju dalījums. Darbā tas tiek pamatots, ilustrējot ar ekscerpētajiem valodas piemēriem.

Maģistra darba autore piedāvā dalīt imperatīva nozīmes **četrās semantiskās grupās**:

- a) rosinājumi;
- b) atļaujas, aicinājumi;
- c) vēlējumi;
- d) brīdinājumi.

Dalījums ir nosacīts, jo katrā izteikumā var pārklāties vairākas nozīmes. Piedāvātais dalījums nav uztverams kā vienīgais iespējamais, tas izstrādāts pētnieciskos nolūkos ar mērķi secināt, vai un kā atšķiras apkaime un tās loma dažādos imperatīva nozīmes izteikumos.

Analizējot imperatīva semantiku un izteikšanas veidus, svarīgs ir ne tikai darbības vārds konkrētajā izteiksmē, vai kāds cits valodas līdzeklis, ar ko tiek izteikta imperatīva nozīme, bet uzmanība jāpievērš arī apkaimei. Lai paustu pavēli, norādījumu, lūgumu u.c., svarīgs ir jebkurš valodas līdzeklis konkrētajā izteikumā. Ar terminu *apkaime* šajā maģistra darbā tiek saprasti valodas līdzekļi, kas atrodas izteikumā un kopā ar citiem veido vai niansē izteikuma nozīmi.

Temata aktualitāti un pētījuma novitāti nosaka tas, ka latviešu valodā nav daudz pētījumu, kuros imperatīvs aplūkots tā plašākajā nozīmē. Detalizēti nav pētīta arī apkaimes loma imperatīva izteikšanā – tas, kādas valodas vienības var būt imperatīva apkaime, un kā tās ietekmē izteikuma semantiku.

Šī maģistra darba **mērķis** ir izpētīt apkaimes lomu imperatīva izteikšanā.

Lai sasniegtu mērķi, maģistra darba autore izvirzījusi vairākus **uzdevumus**:

- 1) iepazīties ar teorētisko literatūru par imperatīvu, tā izteikšanas veidiem latviešu valodā, kā arī nozīmēm gan vispārīgā aspektā, gan konkrētās semantikas aspektā.
- 2) ekscerpēt valodas piemērus, kas atspoguļo dažādo imperatīva lietojumu latviešu valodā un to, kā dažādojas imperatīva nozīme atkarībā no apkaimes;
- 3) balstoties teorētiskajā literatūrā, klasificēt un aprakstīt imperatīva nozīmes, izpētīt, kādi valodas līdzekļi visbiežāk atrodas imperatīva apkaimē;
- 4) izdarīt secinājumus par apkaimes lomu imperatīva izteikšanā latviešu valodā un apzināt iespējamus pētījuma virzienus turpmāk.

Izmantotās **pētniecības metodes**:

- 1) aprakstošā jeb deskriptīvā metode, kas izmantota teorētiskās literatūras un valodas piemēru reģistrēšanā un aprakstīšanā;
- 2) distributīvā metode, kas lietota, pētot valodas vienību apkaimi;
- 3) substitūcijas metode, kas izmantota konkrētu piemēru analīzē, aizstājot kādu valodas vienību ar citu.

Darba pamatā ir teorētiskas atziņas no Čunhjes Hanas (*Chung-hye Han*), Svena Lauera (Sven Lauer), Daniela Van Olmena (*Daniël Van Olmen*) un Pola Portnera (*Paul Portner*) pētījumiem. Kā galvenos teorētiskās literatūras avotus latviešu valodniecībā, no kuriem atziņas izmantotas darbā, var minēt Ainas Blinkenas pētījumus par pamudinājuma teikumiem latviešu valodā (1958, 1959), Dzintras Paegles „Latviešu literārās valodas morfoloģija” 1. Daļu (2003), „Latviešu valodas gramatika” (2013) un dažādas Andras Kalnačas publikācijas. Terminu skaidrošanai lietota „Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca” (2007). No Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē izstrādātajiem noslēguma darbiem izmantots Lienas Kalvišas bakalaura darbs „Pavēles izteiksmes modālās funkcijas latviešu valodā” (2007), Aijas Lietiņas maģistra darbs „Interjekcijas kā diskursa iezīmētājas” (2009), Evelīnas Zilgalves maģistra darbs „Partikulu nozīme izteikuma struktūrā” (2011), Baibas Ivulānes promocijas darbs „Palīgnozīmē lietotu darbības vārdu sistēma latviešu valodā” (2015) un maģistra darba autores bakalaura darbs „Imperatīvs latviešu valodā” (2015). Ikdienas saziņā gūto piemēru atspoguļošanai par paraugu ņemta Lindas Lauzes grāmata „Ikdienas saziņa: vienkāršs teikums latviešu sarunvalodā” (2004).

Kopumā maģistra darba autore ekscerpējusi apmēram 900 valodas piemērus, no kuriem pētījumā iekļauti aptuveni 300. Galvenokārt piemēri ekscerpēti no daiļliteratūras: Valda (1955), Vladimira Kaijaka (1999), Egīla Ermansona (2008), Aīdas Niedras (2008), Jāņa

Turbada (2007), Māras Zālītes (2013), Ingunas Baueres (2015) un citiem. Maģistra darba autore apzināti izvēlējusies dažādu laika posmu un dažādu autoru literāros darbus, lai iegūtu daudzveidīgu valodas materiālu.

Tāpat izmantoti piemēri no komentāru sadaļām interneta ziņu portālos un emuāru vietnēs, pamatā no www.delfi.lv, www.tvnet.lv un www.sportacentrs.com. Darbā iekļauta arī neliela daļa piemēru, kas tika ekscerpēti bakalaura darba izstrādes laikā, šie valodas piemēri tika noklausīti reālās situācijās veikalā, tekstā tie apzīmēti ar iniciāļiem Z. M.

Piemēri atspoguļoti uzskaitījumā un izcelti slīprakstā. Atkarībā no katras nodaļas un apakšnodaļas aplūkotās tematikas, piemēros ar treknrakstu izcelta nodaļa vai apakšnodaļa akcentētā valodas vienība vai parādība. Piemēri, kas ņemti no interneta komentāriem un ikdienas saziņas, bakalaura darbā iekļauti oriģinālveidolā, tie nav laboti un adaptēti, lai atspoguļotu reālu valodas lietojumu. Darbā iespējama piemēru atkārtošānās, ja tajos iekļauti vairāki apkaimes elementi, – katrs no elementiem var tikt analizēts atsevišķās nodaļās.

Maģistra darbā neparādās tā konkrēts šķīrums teorētiskajā un praktiskās analīzes daļā, bet katra nodaļa strukturēta no šīm abām daļām – teorētiski spriedumi mijas ar autores ekscerpētajiem piemēriem un to analīzi.

Maģistra darba ierobežotā apjoma dēļ autore īpaši detalizēti analizējusi tikai rosinājumus un to apkaimes elementus – uzrunu, partikulas un interjekcijas, taču pārējās nodaļās par katru no apkaimes elementiem atsevišķas apakšnodaļas veidotas netiek, to atstājot turpmākiem pētījumiem. Tāpat, analizējot katru imperatīva semantisko grupu, netiek sīkāk analizēts tas, ar kādiem formāliem elementiem teksta autors izpauž imperatīva nozīmi, bet tieši apkaimes loma. Imperatīva izteikšanas veidi uzskaitīti maģistra darba pirmajā nodaļā.

Maģistra darbs sastāv no sešām nodaļām, kur katrā nodaļā iekļautas vairākas apakšnodaļas. Pirmajā nodaļā vispārīgi aplūkots imperatīva jēdziens, semantika uz izteikšanas veidi, plašāk par to skatīt autores bakalaura darbā „Imperatīvs latviešu valodā” (2015). Otrā nodaļa veltīta trīs visbiežāk sastopamajiem imperatīva apkaimes elementiem – uzrunai, partikulām un interjekcijām, kā arī dažādām to kombinācijas iespējām. Trešajā nodaļā autore analizējusi vienu no imperatīva semantiskajām grupām – rosinājumus. Šajā nodaļā tiek aplūkojot, kādi valodas līdzekļi parādās rosinājumu apkaimē. Ceturtajā nodaļā aplūkotas atļaujas, aicinājumi un to apkaime. Piektā nodaļa veltīta vēlējumu apkaimes analīzei. Sestajā nodaļā analizēta apkaime izteikumos, kuros imperatīvs izpaužas kā brīdinājums, draudi un izaicinājums. Darbu noslēdz secinājumi, ierosinājumi turpmākajiem pētījumiem un izmantotās literatūras un avotu saraksts.

1. IMPERATĪVA JĒDZIENS UN SEMANTIKA

Lai pētītu imperatīvu tā plašākajā nozīmē, svarīgi izprast arī tā šaurāko definējumu. Tradicionāli imperatīvs tiek lietots kā sinonīms pavēles izteiksmei. Pavēles izteiksme savā pamatnozīmē ir darbības vārda izteiksme, kas izsaka teksta autora gribu – pamudinājumu, pavēli, aicinājumu vai aizliegumu – veikt kādu darbību (Skujiņa 2007: 292). Dzintra Paegle norāda, ka pavēles izteiksme var izteikt arī lūgumu (Paegle 2003: 120). „Saīsinātā Oksfordas angļu valodas vārdnīca” (*Shorter Oxford English Dictionary*) piedāvā terminu *imperatīvs* skaidrot kā ko tādu, kas attiecas uz gramatisku izteiksmi, kas izsaka pavēli, lūgumu vai norādījumu (Trumble 2002: 1327). Aprakstot imperatīvu angļu valodā, Džefrijs Līčs (*Geoffrey Leech*) norāda, ka imperatīvs ir izteikums, kas funkcionē kā norādījums, jautājums, komanda vai ieteikums (Leech 2009: 155). Pētījumos par imperatīvu vācu valodā Magdalēna Kaufmane (*Magdalena Kaufmann*) norāda, ka imperatīvs var ietvert pavēles, brīdinājumus, aizliegumus, vēlējumus, lūgumus, ieteikumus, lāstus un atļaujas (Kaufmann 2012: 12–13). Arī Svens Lauers, aplūko imperatīvu tā plašākajā nozīmē un izdala vairākas imperatīva nozīmes, piedāvājot četras imperatīva semantiskās grupas.

Turpmāk S. Lauera piedāvātais imperatīva semantikas dalījums (Lauer 2012: 38–39), ilustrēts ar maģistra darba autores ekscerpētajiem piemēriem:

1) Norādījumi. Šajā grupā S. Lauers iekļauj pavēles, brīdinājumus, lūgumus, kā arī dažāda veida ieteikumus, norādot, ka norādījumi iekļauj tādu imperatīva lietojumu, ar kuru teksta autors liek saprast adresātam, ka kāda darbība ir jāveic vai jāpārtrauc.

- (1) a. *Tagad ej, palīdzi Laimdotai noslaucīt traukus!* (Turbads 2007: 25)
b. *Lasi tālāk!* (Bauere 2015: 88)

2) Vēlējumi. S. Lauers komentē, ka šāds imperatīva lietojums spēj skaidri atklāt teksta autora vēlējumus, lāstus, pietam laba un ļauna vēlējumus var izteikt arī adresātam, kurš runas momentā nav klātesošs.

- (2) a. *Lai Dieviņš palīdz!* (Turbads 2007: 85)
b. *Esiet sveicināta, Doroteja Volfa, un lai Dievs jums atmaksā par to, ka esat nākusi mani apmeklēt!* (Niedra 2008: 27)

3) Atļaujas, aicinājumi. Šajā grupā S. Lauers iekļāvis tādu imperatīvu lietojumu, kas izsaka atļaujas, pieļāvumus, piekāpšanos, aicinājumus un ielūgumus.

- (3) a. *Tu mani vari saukt par onkuli!* (Turbads 2007: 9)
b. *Nāc, spēlēsim Kurbadu!* (Turbads 2007: 7)

4) Ieteikumi, kuros teksta autors pats nav ieinteresēts. S. Lauers norāda, ka šī ir īpaša ieteikumu grupa, tajā iekļauti izteikumi, kuros teksta autors nav ieinteresēts, lai ieteikumi tiktu izpildīti. Šīs grupas imperatīvi ir pretēji tiem, kas iekļauti pirmajā grupā kā norādījumi, jo pretēji norādījumiem, kur teksta autors pamudina adresātu uz darbību, šie ieteikumi tikai rosina adresātu apdomāt šādu rīcības veidu, bet tas nav jāuztver kā pavēle vai vienīgais iespējamais risinājums.

- (4) a. *Ej gulēt ātrāk, ja no rīta gribi justies labāk!* (www.delfi.lv)
b. *[..] tev vajadzētu noskūties!* (Turbads 2007: 41)

Čuhje Hana piedāvā nedaudz atšķirīgu imperatīva nozīmju dalījumu, izvēršot 7 nozīmju grupas. Č. Hana gan norāda, ka svarīgāk ir saprast, kā ir iespējams tas, ka imperatīvs spēj iekļaut tik dažādas, savā ziņā pat ļoti atšķirīgas nozīmes. Viņa pati tam arī piedāvā divus iespējamus skaidrojumus. Pirmo no tiem jau uzreiz norādot kā nekorektu – visa imperatīva sistēma ir neskaidra un ar nenoteiktām robežām, tādēļ tikpat neskaidras ir tā izpaustās nozīmju robežas. Savukārt, otra pieeja, ir apgalvot, ka imperatīva nozīme ir ierobežota, bet tā implicītā nozīme ir atkarīga no konteksta un runas situācijas. Č. Hana norādījusi – lai izprastu imperatīva nozīmi, jāņem vērā pragmatikas principi (Han 1999: 2–3). Turpmāk Č. Hanas piedāvātais imperatīva nozīmju dalījums:

1) Pavēles:

- (5) a. *Ejiet un izmētājiet sienu!* (Niedra 2008: 18)
b. *Lieciet meitēnu mierā!* (Zālīte 2013: 36)

2) Ieteikumi, ierosinājumi:

- (6) a. *Ja gribam palikt drošībā, šos ļaudis labāk nekaitināt!* (Bauere 2015: 301)
b. *Ja tev tā notiek bieži un izteikti, negaidi, kad kāds aizrādīs, bet – rīkojies.*
(Ievas Veselība, 2017, nr. 9: 26)

3) Atļaujas:

- (7) a. *Tu vari aiziet pusdienās!* (Z.M.)
b. *Ja tu saproti, tad vari jāt tālāk!* (Turbads 2007: 90)

4) Draudi, izaicinājums:

- (8) a. *Nu paga, paga! Lai tikai parādās mājās, tad dabūs zināt, kā miesīgu tēvu kaitināt!* (Bauere 2015: 182)
- b. *Piesargies tu man, zoniņ! Tavu vārdu iegaumēju, un turpmāk zināšu, kā tevi padancināt.* (Bauere 2015: 101)

5) Vēlējums:

- (9) a. *Lai tev Jaunpļavā aug septiņas vārpas uz katra stiebra!* (Dziļums 1990: 179)
- b. *Galvenais lai puikām nesakāpj galvā, kā mēdz notikt, jo Itāļi spēlēs uz visu banku.* (www.delfi.lv)

6) Pamācības:

- (10) a. *„Dzirdiet, nu bērni, kā ir tupenīši nākuši mūsu sētās, tāpēc rociņiem godīgi, neatstājiet mazumiņu zemē par velti, paņemiet visu līdzi, viss labs un ēdams,“* mācīja māte nosalušos bērnus. (Niedra 2008: 49)
- b. *Ja tev iesit pa vaigu, pagriez otru!* (Bauere 2015: 158)

7) Bardinājums:

- (11) a. *Tu, dēls, labāk uzmanī, ko tu saki!* (Turbads 2007: 39)
- b. *Nelien pie uguns, lai nenotiek vēl lielāka nelaime!* (www.kraslava.lv)

Č. Hana atzīmē, ka ik katra mazākā nianse runas aktā var mainīt imperatīva nozīmi, tādēļ svarīgs ir konteksts, lai būtu iespējams saprast, kurā semantiskā grupā katru konkrēto izteikumu iespējams iekļaut. Tāpat Č. Hana norāda, ka, viņasprāt, visas imperatīva nozīmes, izņemot, vēlējumus, ir uzskatāmas par norādījumiem (Han 1999: 2,3).

Iespējams, nemaz nav nepieciešams tik sīks imperatīva nozīmju dalījums, jo katram valodas lietotājam var būt savs – subjektīvs skatījums uz to, kāda nozīme ar konkrēto izteikumu tiek izpausta, un ne vienmēr visus izteikumus iespējams pilnīgi objektīvi iekļaut kādā nozīmju grupā. Arī Pols Portners pauž līdzīgus uzskatus, ka imperatīva nozīme var tikt interpretēta dažādi atkarībā no izteikumā paustās norādījuma intensitātes, situācijas un konteksta, piemēram, kā pavēle, lūgums vai ieteikums, sk. (12) piemēru.

- (12) a. *Tad vismaz iedod vārdus!* (Bauere 2015: 331)
- b. *Tikai neesi pārāk uzstājīgs, dārgais.* (Bauere 2015: 45)
- c. *Esi mierīga!* (Zālīte 2013: 11)

P. Portners atzīmē, ka teksta autors rēķinās ar to, ka adresāts būs spējīgs saprast viņa nolūku teiktajā un uztvert to kā imperatīvu. Tas ietver arī vajadzību adresātam pašam izsecināt, kuru imperatīva nozīmes variantu teksta autors ir vēlējis izteikt, kādu rezultātu sagaida un tādējādi saprast, kā rīkoties tālāk (Portner 2007: 356). Piemēri (12) pierāda, ka, nezinot kontekstu un pilnīgu situāciju, ir grūti noteikt, kurā imperatīva nozīmju grupā izteikumi iekļaujami.

Var vērot, ka dažādi autori imperatīva nozīmes interpretē un izdala mazliet atšķirīgi, taču pamatnostādnes ir vienas – imperatīvs ietver plašāku nozīmju grupu, ne tikai pavēles vai rīkojumus, tāpat vienmēr tiek uzsvērts, ka imperatīva nozīme atkarīga no konteksta un, lai precīzi noteiktu, kāda veida katrs konkrētais izteikums ir – jābūt zināmai pilnīgai runas situācijai, lai nekļūdīgi noteiktu, ko teksta autors vēlējis pateikt. No analizētajiem imperatīva nozīmju dalījumiem maģistra darba autore nevienu nav izvēlējusies kā pamatu savam pētījumam, pamatojoties uz to, ka neviens no minētajiem nozīmju dalījumiem nav veidots, analizējot imperatīvu latviešu valodā. Tādēļ, kā minēts ievadā, maģistra darbā tiek piedāvāts autores izstrādāts un pētnieciskiem nolūkiem paredzēts imperatīva nozīmju dalījums, kas aptver četras nozīmju grupas: rosinājumus; atļaujas un aicinājumus; vēlējumus; brīdinājumus.

Tāpat kā imperatīvam latviešu valodā ir iespējamās dažādas nozīmes, ir iespējami arī dažādi tā izteikšanas veidi. Tradicionāli par imperatīva galveno izteikšanas veidu uzskata darbības vārda pavēles izteiksmi, lietojot šos abus terminus kā sinonīmus (13a), taču valodas piemēri rāda, ka dažādās situācijās imperatīva nozīmi izsaka arī vēlējuma izteiksme (13b), vajadzības izteiksme (13c) un īstenības izteiksme (13d).

- (13) a. *Ejiet reiz savā kambarī un **nejaucieties** mūsu dzīvē!* (Bauere 2015: 31)
b. *Lasies prom, **lai** es tevi vairāk **neredzētu**.* (www.jauns.lv)
c. *Vienalga, kur viņa atrastos, tev **jādabū** rokā un **jāaižved** pie madāmas, saprati?* (Bauere 2015: 69)
d. ***Nāk** uz šito kasi!* (Z. M.)

Imperatīvu var izteikt darbības vārds arī infinitīvā. (14a; 14b) Ar nenoteiksmi izteiktai pavēlei piemīt kategorisks raksturs, kā teikts „Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā” – no pavēles izteiksmes formām nenoteiksme, ko lieto gribas izpauduma izteikšanai, atšķiras ar to, ka tanī nav tieša norādījuma uz personu, kam pamudinājums izteikts: nenoteiksmes izsacītais pamudinājums attiecas uz visiem, ir vispārīgs (Bergmane 1959: 609; sk arī. Lokmane, Valkovska 2013: 780). Bieži nenoteiksme pavēles izteiksmes funkcijā attiecas uz darbību, kas teksta adresātam jāizpilda nekavējoties, tā ir kategoriska un norāda uz teksta

autora nepacietību vai neiejūtību, nepiekāpību. Dzintra Paegle norādījusi, ka šādā funkcijā lietotas darbības vārda nenoteiksmes formas var norādīt arī uz sarunu biedru sociālo raksturojumu, tādēļ sevišķi bieži nenoteiksmes formas sastopamas militārās pavēlēs, piemēram, *Stāt! Apkārt griezties!* (Paegle 2003: 121). Izsakot aizliegumu, rīkojumu vai norādījumu, darbības vārda nenoteiksmei ir deontiska modalitāte, kas to tuvina pavēles izteiksmei (Kalnača 2013: 461). Visbiežāk šādas konstrukcijas ar darbības vārdu nenoteiksmē ir vērojamas publiskā saziņā, dažādos paziņojumos sabiedriskās vietās.

- (14) a. ***Sagērbties!*** (Turbads 2007: 59)
b. ***Sakopt!*** – *nācējs noskaldīja, kaut redzēja, ka satrauktā sieva pati zina, kas jādara.* (Bauere 2015: 86)
c. ***Nesmēķēt 10 metrus no ieejas!*** (Z. M.)

Tāpat imperatīva nozīmi spēj izteikt dažādi reducēti izteikumi – rosinājuma un pamudinājuma teikumi, kuru gramatiskajā centrā var būt tikai lietvārds ģenitīvā, akuzatīvā, vokatīvā vai lokatīvā. Kategorisku pavēli vai aizliegumu var izteikt viens pats apstākļa vārds (Beitiņa 2009:71–72; sk. arī Lokmane, Valkovska 2013: 782). Arī šādos gadījumos var runāt par izteicēja redukciju. Situatīvi nosacīti vai motivēti reducējumi var būt dažādos uzaicinājumos, ierosinājumos, lūgumos vai pavēlēs. Visbiežāk šādos teikumos ir reducēts izteicējs, taču, tas neliedz saprast izteikuma jēgu, ja zināma konsituācija (Nītiņa 2013: 898, 901).

- (15) a. ***Mieru, mīļais, mieru!*** (Bauere 2015: 65)
b. ***Ārā, pļunduri!*** (Zālīte 2013: 150)
c. ***Mierā!*** (Zālīte 2013: 146)

Lai papildus uzsvērtu imperatīva nozīmi, latviešu valodā bieži tiek lietoti arī tā sauktie sērijverbi. Šādā funkcijā galvenokārt mēdz būt darbības vārdu *iet*, *ņemt* formas, īpaši pavēles izteiksmes forma (Blinkena 2009: 229). Par sērijverbiem plašāk rakstījusi Baiba Ivulāne (2015: 154), norādot, ka par sērijverbiem latviešu valodā funkcionē darbības vārdi *iet*, *nākt*, *sēdēt*, *ņemt*. Sērijverbu izteiktās nozīmes atšķiras atkarībā no konkrētā darbības vārda, bet lielākoties sērijverba piešķirto papildu nozīmi var raksturot kā nozīmes pastiprinājumu.

- (16) a. ***Labāk ej stājies viņu vietā un parādi kā ir jāspēlē.*** (www.sportacentrs.lv)

- b. *Nāc izvelc man līksta auklu no kabatas un palīdzi viņam sasiet rokas.*
(Valdis 1955: 116)

Vēl viens imperatīva izteikšanas veids ir konstrukcijas ar modālajiem darbības vārdiem. Paši būdami daļēji desemantizējušies, tie tomēr spēj piešķirt patstāvīgajiem vārdiem kādu nozīmes niansi (Ivulāne, Kalnača 2013: 468). Piemēram, vajadzību, nenovēršamību, gribu u.c.

- (17) a. *Varbūt mēģini aprunāties ar latviešu sacītāju Upmaļu tēvu?*
(Bauere 2015: 39)
- b. *Beidziet čīkstēt!* (Kaijaks 1999: 26)

Dažādu veidu rosinājumus var izteikt arī ar interjekcijām (Beitiņa 2009: 72; Lokmane, Valkovska 2013: 782). Ekscerpējot piemērus, vērojami gadījumi, kad imperatīva semantiku izsaka viena pati interjekcija, bez papildus teikuma komponentiem. Parasti tie ir īsi uzsaucieni, lai pievērstu teksta adresāta uzmanību (Mūrniece 2015: 37).

- (18) a. *Stop!* (Zālīte 2009: 142)
- b. *Sarauj!!!* (www.sportacentrs.com)

Arī viens pats vārds vokatīvā var veidot patstāvīgu teikumu, kura mērķis ir veidot kontaktu ar teksta adresātu (Nītiņa 2013: 822). Vārds vokatīvā piesaista teksta adresāta uzmanību, nenorādot, kas jādara, bet liekot saprast, ka turpmāk uzmanība jāvērs runātājam.

- (19) a. *Eiženiūūūij!!!* (Bauere 2015: 37)
- b. *Mammīt!* (Ermansons 2008: 48)

Te (19) svarīgs ir konteksts un situācija, jo šādi izsaukumi visbiežāk vērojami, runas aktu uzsākot, un tikai pēc tam sekos norāde uz darbību. Vai gluži otrādi – jau iepriekš teksta autors izteicis rosinājumu teksta adresātam un pēc tam uzrunā viņu, lai atkārtoti pievērstu uzmanību sev un atgādinātu par nepieciešamību rīkoties.

Plašāk par šo un citu valodnieku piedāvātajiem dažādiem iespējamiem imperatīva nozīmju dalījumiem un to ilustrējumu ar valodas piemēriem, kā arī par imperatīva un modalitātes saikni, iespējamajiem imperatīva izteikšanas līdzekļiem un ekspresivitāti skatīt maģistra darba autores bakalaura darbā *Imperatīvs latviešu valodā* (Mūrniece 2015).

2. APKAIME

Pēc tam, kad secināts fakts, ka imperatīva izteikumus iespējams šķirt vairākās semantiskās grupās. Šajā nodaļā aplūkoti biežāk sastopamie valodas līdzekļi, kas papildina imperatīvu tā plašākajā nozīmē un niansē izteikumos pausto domu. Ne vienmēr imperatīva izteikumus iespējams objektīvi nošķirt kādā no semantiskajām grupām, analizējot tikai izteikšanas līdzekļus – atsevišķus darbības vārdus un to izteiksmes. Apkaimes elementi ir tie, kas niansē izteikumā pausto domu, palīdz precīzāk izpaust teksta autora ieceri un tādējādi ļauj adresātam to nepārprotamāk uztvert, un palīdz saprast, kādas nozīmes izteikums tiek pausts.

Turpmākajās apakšnodaļās sniegts neliels teorētisks un, ar autoras ekscerpētajiem piemēriem ilustrēts, ieskats par trim visbiežāk sastopamajiem imperatīva apkaimes elementiem – uzrunu, partikulām un interjekcijām.

2.1. Uzruna

Viens no visbiežāk sastopamajiem imperatīva apkaimes elementiem ir uzruna – vārds vai vārdu savienojums, ar ko uzrunā personas vai, retāk, citas dzīvas būtnes, personificētus priekšmetus vai parādības (Skujiņa 2007: 414). Uzrunas locījums, resp., lietvārdu locījuma forma, ar kuru uzrunā dzīvas būtnes vai priekšmetus ir vokatīvs (Paegle 2003: 39; Skujiņa 2007: 457; Smiltnece 2013: 356). Vokatīvs lietots, lai pievērstu adresāta uzmanību, liktu tam saprast, ka turpmāk vai iepriekš sacītais attiecas uz viņu, un teksta autors sagaida no viņa kādu darbību. Morfoloģiski vokatīvs ir vai nu lietvārda bezgalotnes forma, vai vokatīva nozīmē lietots nominatīvs, vai vārds akuzatīva formā (Paegle 2003: 39; Smiltnece 2013: 356). Analizējot vokatīva un citu lietvārda locījuma formu konkurenci, Andra Kalnača norādījusi – nevar uzskatīt, ka akuzatīvs tiek lietots vokatīva nozīmē, jo tas ir pretrunā ar abu locījumu semantiku, šādos gadījumos jārunā par vokatīva un akuzatīva homoformām (Kalnača 2001: 45).

Kā norādījis Daniels Van Olmens, angļu valodā vokatīva lietošanas biežums imperatīva nozīmes izteikumos ir lielāks, nekā saskaitot citas, ar imperatīvu lietotās valodas vienības kopā. Tāpat izteikti bieži tas ir lietots vācu valodā (Olmen 2011: 105). Analizējot latviešu valodas piemērus, var vērot, ka arī latviešu valodā vokatīvs kopā ar imperatīvu sastopams ļoti bieži. To var izskaidrot ar faktu, ka valodas lietotāju apziņā vokatīvs funkcionē kā uzrunas locījums, kas spēj piesaistīt sarunu biedra uzmanību – to apzinās teksta autors, kas

lietojot vokatīvu, sagaida, ka arī teksta adresāts apzināsies un sapratīs, ka turpmāk uzmanība jāpievērš runātājam un viņa teiktajam (Schaden 2010: 176–178).

- (20) a. *Runā nopietni, Nate!* (Dziļums 1990: 116)
b. *Klausies, Jāni, tev vajag aiziet pie ārsta, tev organismā trūkst kalcijs.*
(www.tvnet.lv)
c. *Kaunies, Evit!* (Ermansons 2008: 74)

Piemēros (20) redzams, ka uzruna ir adresāta vārda, kas norāda, ka sarunā iesaistītās personas ir savstarpēji pazīstamas. Piemērā (20a) vokatīva funkcijā lietots nominatīvs, piemērā (20b) – uzrunā iekļautais vārds formāli var būt gan vokatīvs, gan akuzatīvs, (20c) – vokatīvs. Neatkarīgi no tā, vai tiek lietots vokatīvs, kas funkcionē kā uzrunas locījums, vai tā nozīmē lietots kāds cits locījums – teksta autora mērķis nemainās. Galvenais ir panākt adresāta uzmanību.

Uzrunu var lietot arī gadījumos, kad teksta autoram adresāts nav pazīstams, nav zināms tā vārds, nav pieņemami uzrunāt viņu vārdā, bet viņš vēlas norādīt, ka vēršas tieši pie konkrētās personas, vai personu grupas. Šādos gadījumos uzruna ir nevis adresāta vārds, bet gan apzīmējums pēc viņa izskata vai rakstura īpašībām, ieņemamā amata, vai dzimuma, kā redzams piemēros (21). Daniels Van Olmens norāda, ka, piemēram, angļu un vācu valodā visbiežāk kombinācijās ar imperatīvu tiek lietots personvārds vokatīvā, tāpat arī personvārds kopā ar uzvārdu, otrs biežāk sastopamais vokatīvs ir vispārējās cilvēka rakstura īpašības – dzimums, aptuvenais vecums, izskats u.c., piemēram, *puis, jaunieši, kungs*. Tāpat uzrunā var tikt lietots kāds nonicinošs vārds, amata nosaukums, radniecības nosaukums D. Van Olmens arī norāda, ka uzrunas vārds tiek izvēlēts atkarībā no runas situācijas, vai tas ir privāts dialogs, vai publiska saruna (Olmen 2011: 105).

- (21) a. *Dāmas, jautājiet visu, kas jums uz sirds, jo neviens jautājums nav mazsvarīgs!*
(Ievas Veselība, 2017, nr. 9: 9)
b. *Skolotāj, glābiet!* (www.sargs.lv)

Bieži uzruna, īpaši vokatīvs, ir vārds deminutīvā (22). Kā norāda Nikole Naua (*Nicole Nau*), deminutīva galvenā funkcija ir padarīt runas aktu jaukāku, tas ir, pieklājīgāku vai draudzīgāku. Tie bieži tiek lietoti sarunās starp ģimenes locekļiem, sarunās starp draugiem, bet tie var tikt lietoti arī saziņā starp svešiem cilvēkiem kā laipnības rādītājs (Nau 1998: 26). Deminutīvi var tikt lietoti arī lai paustu nicinājumu, necieņu, niecinājumu, lai pazobotos

(Vulāne 2013: 229; Kalnača 2015: 253). Īpaši tas vērojams situācijās, kurās lietota sarunvaloda, piemēram, interneta portālu komentāros, kur lietotāji uzrunā cits citu pēc lietotāju vārdiem, ar kuriem tie reģistrējušies portālā. Diskusijas laikā, nonākot pretrunās, komentētāji cenšas cits citu pamācīt, labot, aizskart vai pat piedraudēt. Šādos gadījumos, uzruna ir nepieciešama obligāti, lai vēstījumu nodotu konkrētajam adresātam no visa plašā komentētāju loka, kā redzams piemērā (22b):

- (22) a. *Andiņ, pado šu to manu maišeli!* (Zālīte M. 2013: 119)
b. *Puisēniņ, ej izgulies, rīt atkal spēle, bet savu žulti izgāz citur!* (www.tvnet.lv)

Līdzīgi kā pavēles izteiksmei piemīt apelatīvums, tāpat to gan citās valodās, gan arī latviešu valodā var izteikt ar vokatīvu. Verba pavēles izteiksme un substantīva vokatīvs morfoloģiski, sintaktiski un nereti arī fonētiski atšķiras no pārējām darbības vārda formām, jo tam piemīt īpaša semantika – apelatīvums (Kalnača 1998: 56). Tātad var secināt, ka vokatīvs lietvārda locījumu sistēmā ieņem to pašu vietu, kādu pavēles izteiksme ieņem darbības vārda formu sistēmā. Tiem ir līdzīgs funkcionālais lietojums, kas saistās ar teksta adresāta ietekmēšanu. Runātā tekstā teikums ar uzrunu vai uzrunas izsacījumu ir īpaši intonēts, tam raksturīgas pauzes un nereti piemīt jautājuma vai izsaukuma modalitāte (Nītiņa 2013: 820).

Vokatīva sintaktiskā specifika izpaužas arī faktā, ka tas viens pats (23) var veidot patstāvīgu teikumu, kura mērķis ir veidot kontaktu ar teksta adresātu (Kalviša 2007: 34).

- (23) a. *Filip!... – uzbrucēja iekunkstas.* (Zīle 2011: 380)
b. *„Marč!” viņa saka, „Izden man tokš to pīļtēviņ!”* (Valdis 1955: 59)

Viens pats vokatīvs piesaista teksta adresāta uzmanību, nenorādot, kas jādara, bet liekot saprast, ka turpmāk uzmanība jāvērs runātājam.

Viena pati uzruna vai uzrunas grupa var būt emocionāli ekspresīvi saistīta ar izsaukmes vārdu, partikulu vai to savienojumiem (Nītiņa 2013: 820). Plašāk par partikulām, interjekcijām un dažādām to kombinācijām, kā imperatīva apkaimes locekļiem, skatīt nākamajās apakšnodaļās.

2.2. Partikulas

Imperatīva apkaimē bieži sastopama ne tikai uzruna, bet arī partikulas. Partikulas ir palīgvārdu vārdšķira, kas izsaka teksta autora attieksmi pret izteikuma saturu, piešķirot atsevišķam teikumam vai visam izteikumam kopumā modālas, emocionālas vai jēdzieniskas nozīmes niansi (Skujiņa 2007: 288).

Dažādās latviešu valodas gramatikās ir sniegts atšķirīgs partikulu dalījums pēc to nozīmēm. Lielākoties partikulas dalītās divās semantiskās grupās: niansētājas partikulas un modālās partikulas (Porīte 1959: 780; Ceplītis, Ceplīte 1997, 113–114; Kalme 2001: 61–63; Paegle 2003: 210–213).

Turpmāk tekstā norādīts Ievas Breņķes piedāvātais partikulu dalījums (Breņķe 2013: 670–678), kas tālākajās nodaļās tiks ņemts par pamatu, analizējot partikulu nozīmi imperatīva izteikšanā.

Partikulu nozīme nosakāma tikai kontekstā (Skujiņa 2007: 288). Pēc nozīmes ir šķiramas divas partikulu grupas: 1) niansētājas vai pastiprinātājas partikulas un 2) modālās partikulas. Nozīmju niansētājas vai pastiprinātājas partikulas var piešķirt nozīmju nianses gan dažiem vārdiem teikumā, gan visa teikuma saturam (Breņķe 2013: 670).

Dažādu nozīmju niansētāju vai pastiprinātāju jeb neīsto modālo partikulu grupā, ietilpst šādu nozīmju partikulas (pēc Breņķe 2013: 670):

- a) ierobežojuma partikulas: *tikai, tik, vien, vienīgi*;
- b) pastiprinājuma vai pavājinājuma partikulas: *it, itin, jo*;
- c) vispārinājuma partikula: *ik*;
- d) nenoteiktības partikulas: *diez, diezin, kaut, nez, nezīn, lai, vai*;
- e) pastiprinājuma partikulas: *ak, ar, arī, diemžēl, gan, ir, jau, jel, laikam, pat, tad, taču, tak, tik, varbūt, vēl, vis*.

Tā, kā partikulu nozīme visbiežāk nosakāma tikai kontekstā, ir ļoti grūti nošķirama partikulas piederība konkrētai semantiskai grupai. Bieži viena un tā pati partikula var izteikt dažādas nozīmju nianses. Piemēram, gan ierobežojuma, gan arī pastiprinājuma nozīmes niansi var izteikt partikulas *tikai, tik, vien* (Paegle 2003: 210). Par to jau iepriekš rakstījusi arī Tamāra Porīte, norādot, ka dažkārt vienā vai otrā partikulā ir it kā ietvertas abas nozīmes, tā kā pat ir grūti novilkt robežu starp ierobežojuma un pastiprinājuma nozīmi (Porīte 1972: 413).

- (24) a. **Tik neskumi nerunā!** (Turbads 2007: 8)
b. **Vajag tik pameklēt!** (Ievas Veselība, 2017, nr. 9: 3)

Piemēri (24) pierāda partikulu dažādo nozīmi un iespējamās lietojuma variācijas. Piemērā (24a) partikula *tik* lietota kā pastiprinājuma partikula, kas izteikumā pastiprina apstākļa vārda nozīmi. Piemērā (24b) *tik* ir ierobežojuma partikula ar nozīmi ‘tikai’.

Kā otra partikulu nozīmju grupa tiek izdalītas modālās partikulas, kas ir objektīvās modalitātes izteicējas un pauž runātāja attieksmi pret īstenību. Modālo partikulu grupā ietilpst (Brenķe 2013: 675–678):

- a) apgalvojuma partikulas: *jā, nujā, labi*;
- b) nolieguma partikulas: *nē, ne*;
- c) jautājuma partikulas: *vai, vai ne*;
- d) salīdzinājuma partikulas: *kā, nekā, it kā, tā kā*;
- e) modāli voluntatīvās partikulas: *kaut, nu*.

Analizējot maģistra darba autores ekscerpētos piemērus, visbiežāk sastopama partikula *lai*, taču šajā gadījumā tā netiek lietota kā īpašas nozīmes niansētāja, bet iekļaujas pavēles izteiksmes vienskaitļa un daudzskaitļa trešās personas formu veidošanā, tādēļ tā drīzāk uzskatāma par imperatīva izteikšanas elementu, nevis apkaimes locekli, kas niansē nozīmi.

Plaši par partikulu nozīmi izteikumā rakstījusi Evelīna Zilgalve maģistra darbā *Partikulu nozīme izteikuma struktūrā* (Zilgalve 2011). Saistībā ar Zanes Mūrnieces maģistra darbu svarīgs ir E. Zilgalves secinājums, ka jebkuram vārdam, arī partikulām, diskursa iezīmētāju funkcijā galvenais uzdevums ir teksta daļu iezīmēšana. Partikulas diskursa iezīmētāju funkcijā var iezīmēt tēmas sākumu, turpināt domu, aizpildīt pauzes, papildināt parazītvārdus, iezīmēt tēmas beigas u. tml. (Zilgalve 2011: 58).

2.3. Interjekcijas

Lai papildus pievērstu adresāta uzmanību, vai paspilgtinātu teksta nozīmi, imperatīva izteikumos iespējams lietot ne tikai uzrunu un partikulas, bet arī izsaukmes vārdus jeb interjekcijas.

Interjekcijas jeb izsaukmes vārdi ir vārdšķira, kas izsaka jūtas, gribu vai atdarina skaņas. Tās ir nelokāmi vārdi un neietilpst ne patstāvīgo vārdu, ne palīgvārdu grupā un

sintaktiski nav saistītas ar pārējo teikumu. Tekstā interjekcijas parasti ir izsacījuma funkcijā (Skujiņa 2007: 171). Maģistra darba autore savā pētījumā izvēlējusies lietot internacionālo terminu *interjekcijas*, kas aptver gan atsevišķas skaņas, gan interjektīvā nozīmē lietotus vārdus un vārdkopas, tā vietā, lai lietotu terminu *izsauksmes vārdi*. Šādu izvēli var pamatot ar Ainas Blinkenas teikto, ka termins *izsauksmes vārds* nebūt nav precīzs un neietver sevī visu to daudzveidību, ko saprotam ar šo jēdzienu, jo bieži izsauksmes vārds sastāv no kādas atsevišķas skaņas vai skaņu kopas, ko nevar uzskatīt par vārdiem, tāpat izsauksmes vārda jēdzienā var tikt ietverti vairāku vārdu interjektīvi sakopojumi (Blinkena 1955: 5–6).

Tekstā interjekciju funkcionāli semantiskā nozīme mainās atkarībā no to novietojuma teikumā. Parasti tās atrodas teikuma vai teksta sākumā, akcentējot teksta autora emocijas vai parādot reakciju uz kādu iepriekšējo notikumu. Tālākais teksts atklāj interjekciju lietojuma motīvu (Kalnača 2003: 45). Lai gan interjekcijas nav ne patstāvīgi vārdi, ne palīgvārdi, tās bieži lieto, un galvenokārt tieši runātā valodā, īpaši sarunvalodā vai daiļliteratūrā. Interjekciju lietojums un tajās ietvertā informācija ir būtiska saikne starp teksta autoru un teksta adresātu, tādēļ tās var uzskatīt par ļoti svarīgiem saziņas procesa elementiem. Nozīmīgs ir Aijas Lietiņas secinājums maģistra darbā *Interjekcijas kā diskursa iezīmētājas* (2009): „Interjekcijas ir vieni no svarīgākajiem diskursa strukturēšanas līdzekļiem, un tām ir liela loma saziņas procesā. Interjekciju divas galvenās funkcijas diskursā ir diskursa strukturēšanas un dalībnieka norādes funkcija. Diskursa strukturēšanas funkcija izpaužas kā signalizēšana par attieksmēm starp iepriekšējo, pašreizējo un sekojošo diskursu, iezīmējot robežas starp diskursa vienībām vai sasaistot tās. Savukārt dalībnieka norādes funkcija izpaužas kā teksta autora vērtējuma paušana, kā arī sadarbības un sapratnes nodrošināšana. Parasti interjekcijas veic abas šīs funkcijas vienlaikus” (Lietiņa 2009: 78).

Tā kā interjekcijas nav patstāvīgi vārdi, analizējot to semantiku un lomu izteikuma nozīmes niansēšanā, svarīgi ņemt vērā, ka interjekciju dalījums grupās pēc to semantikas ir nosacīts. Valodā ir arī polisēmiskas interjekcijas, kuru ikreizējā nozīme atkarīga no konteksta un situācijas. Tā iespējamās interjekcijas, kas var būt dažādās semantiskās grupās atkarībā no lietojuma. Visu interjekciju lietojums un nozīme vienmēr ir saistīta ar dialoga situāciju (Kalnača: 2011: 100). Piemēram, interjekcija *nu* ir polisēmiska, tās nozīme ir atkarīga no ikreizējas runas vai rakstu situācijas (Kalnača 2011: 95). *Nu* var izteikt, piemēram, pamudinājumu (25):

- (25) a. *Nu, ziņnesi, sauc nu iekšā vispirms skolmeistaru un Bites dēlu ar Lāča Anni un viņas tēvu!* (Niedra 2008: 61)
- b. *Nu, nu! Stāsti!* (Ermansons 2008: 117)

- c. *Laidies, nu!* (Bauere 2015: 107)

Taču citās situācijās *nu* var izteikt apstiprinājumu (26a), šausmas, sašutumu, draudus (26b), aizliegumu (26c) u.c. (Kalnača 2006: 344).

- (26) a. *Nu, tad darīsim!* (Niedra 2008: 22)
b. *Nu, paga, paga! Lai tikai parādās mājās, tad dabūs zināt, kā miesīgu tēvu kaitināt!* (Bauere 2015: 182)
c. *Nu, nedrīskt!* (Zālīte 2013: 205)

Jautājums par interjekciju semantiku un modalitāti valodniecībā nav plaši aprakstīts un analizēts, parasti tiek vien norādīts, ka tām var piemist dažādas modālas nokrāsas, kas parādās konkrētā lietojumā (Kalnača 2011: 95).

Interjekciju semantiskās neviendabības dēļ lingvistiskajā literatūrā piedāvāti dažādi interjekciju dalījumi pēc to semantikas. Latviešu valodniecībā ticis izmantots A. Blinkenas ieviestais dalījums trīs semantiskās grupās:

- a) jūtu un sajūtu izteicējos;
b) gribas izteicējos;
c) skaņu atdarinājumos (Blinkena 1955: 13, sk. arī Ceplīte, Ceplītis 1991: 110).

Maģistra darba autore turpmāk darbā izvēlējusies ņemt par pamatu *Latviešu valodas gramatikā* (2013) iekļauto Guntas Smiltnieces piedāvāto interjekciju dalījumu (Smiltnece 2013: 683–691):

- a) jūtu un sajūtu izteicēji izsaukmes vārdi;
b) emocionāli intelektuālā vērtējuma izsaukmes vārdi;
c) gribas izteicēji izsaukmes vārdi;
d) skaņu atdarinātāji izsaukmes vārdi jeb onomatopoētismi.

Analizējot to, kādas nozīmes nianses interjekcijas spēj piešķirt konkrētajam izteikumam, jāatzīmē, ka ne vienmēr interjekcijas iekļaujas kāda izteikumā, bet arī vienas pašas spēj veidot atsevišķu teikumu, jo pat interjekcija, kas formāli ir viena skaņa vai zilbe, var ietvert vesela teikuma jēgu. Tādējādi nebūdamas ne patstāvīgi vārdi, ne palīgvārdi, funkcionē kā teikuma analogi (Kalnača 2001: 54). Par interjekcijām kā teikuma analogiem jau

iepriekš runāts pirmajā plašākajā zinātniskajā pētījumā par interjekcijām latviešu valodā – Ainas Blinkenas rakstā *Izsaukmes vārdi un to lietošana mūsdienu latviešu valodā* (1955). Arturs Ozols par patstāvīgiem izsaukmes vārdu teikumiem, tas ir, par tādiem teikumiem, kas no teksta atdalīti ar beigu pieturzīmi (parasti ar izsaukuma zīmi), raksta: „Tādā gadījumā sakām, ka izsaukmes vārdi ir absolūtā sintaktiskā funkcijā. Lai gan absolūtajā funkcijā izsaukmes vārdi atdalīti no pārējā konteksta, tie stilistiski tonē iepriekšējo vai sekojošo teikumu” (Ozols 1967: 256). Tātad pat gadījumos, kad interjekcija atdalīta no iepriekšējā vai nākošā teikuma, tā jāanalizē kopā ar šiem teikumiem. Un neatkarīgi no tā, vai interjekcija iekļauta izteikumā, vai atdalīta no tā ar pieturzīmi kā atsevišķs teikums, tā spēj niansēt nozīmi teikumam, kurā tā atrodam vai arī iepriekšējam un nākamajam teikumam.

Tā kā interjekcijas galvenokārt funkcionē runātā valodā un it īpaši sarunvalodā, tur to nozīmi būtiski papildina dažādi neverbāli izteiksmes līdzekļi – intonācija, pauzes, žesti, mīmika, nozīme var būt atkarīga arī no runas situācijas, komunikācijas vides. Analizējot piemērus no rakstītas valodas, var būt grūtā izprast interjekciju nozīmi, svarīgs ir konteksts, pieturzīmju lietojums, kā arī rakstība, kur to nozīmi un teksta autora emocijas pastiprina burtu daudzskāršojumi un interjekciju atkārtojumi (Smiltneiece 2013: 679).

Jāpiemin arī tas, ka mūsdienu latviešu valodā tiek lietotas aizgūtas interjekcijas:

- (27) a. *Hello-o!* (Zīle 2011: 184)
- b. *cmōōōōn, liecieties mierā vienreiz* (delfi.lv)
- c. *Sorry, sorry!* (Ermansons 2008: 188)

Aizgūtas interjekcijas, protams, sastopamas arī literārajā valodā, kur galvenokārt tās ir interjekcijas, kas nepieder žargonam vai slengam. Taču sarunvalodā plašāk lietotas interjekcijas, kuras nav uzskatāmas par piederīgām literārajai valodai. Arī daiļdarbos interjekciju lietojums ir atkarīgs no literārā darba žanra un satura, autora stila un attēlojamās vides, tādēļ arī tajos var būt ne tikai literārās sarunvalodas interjekcijas, bet arī vienkāršrunas un slenga vārdi (Ernstson 2006: 170). Lai arī dažas no tām ir pieskaitāmas slenga vai žargona leksikai, šādu interjekciju esamību nevar ignorēt. Svarīgi analizēt arī tās, lai izprastu reālu valodas lietojumu, neraugoties uz to, ka tas mēdz attālināties no literārām normām. Daudz šādu interjekciju sastopamas jauniešu valodā un publiskā saziņā, komunicējot interneta portālos, taču to funkcijas neatšķiras no citām interjekcijām imperatīva apkaimē.

3. ROSINĀJUMI

Balstoties maģistra darba autores piedāvātajā imperatīva semantikas dalījumā, rosinājumu grupa ietver tādu imperatīva lietojumu, kura nolūks ir likt adresātam kaut ko darīt, vai tieši pretēji – aizliegt. Teksta autors izsaka savu gribu, ietekmējot sarunu biedra vai klausītāja darbību, lai tā atbilstu viņa interesēm vai vajadzībām, pie tam šajos gadījumos teksta autora intereses var saskanēt, nesaskanēt vai būt pilnīgi pretstatā ar teksta adresāta interesēm. Šajā grupā ietveri pamudinājumi, ieteikumi, norādījumi, arī lūgumi, pavēles un aizliegumi. Ar to nav teikts, ka šāds uzskaitījums ir vienīgais iespējamais, jo šo grupu robežas ir visai nosacītas un nozīmes nianse var būt tik smalkas, ka bieži vien nav iespējams precīzi noteikt, kurš no rosinājuma veidiem tiek konkrētajā situācija izteikts. Katrs no minētajiem rosinājumu veidiem sniedz plašu pētāmo materiālu, kas izvērsams turpmākajos pētījumos, ierobežotā apjoma dēļ tie netiek analizēti atsevišķi, bet apvienoti semantiskā grupā.

Šādi iedalīto rosinājumu grupu iespējams sasaistīt ar latviešu valodas sintaksē pieņemto terminu *rosinājuma teikumi* (arī pavēles vai pamudinājuma teikumi), kuru izsacījuma mērķis ir mudināt sarunu biedru vai sarunā pieminēto personu veikt vai neveikt kādu darbību (Blinkena 1959: 81; Beitiņa 2009: 71; Lokmane, Valkovska 2013: 780). Taču svarīgi atzīmēt, ka, piemēram, Aina Blinkena izdala sešas galvenās pamudinājuma teikumu nozīmes – padomus, skubinājumus, lūgumus, pavēles, brīdinājumus, atļaujas. Turpretim maģistra darba autore brīdinājumus un atļaujas analizē kā atsevišķu semantisko grupu, pamatojoties uz atšķirīgām niansēm šo izteikumu būtībā. Lai arī dalījums ir atšķirīgs un Aina Blinkena šos izteikumus aplūko vairāk no sintakses viedokļa, viņas pētījumā ir daudz noderīgu atziņu un novērojumu, ko iespējams izmantot, analizējot plašāku semantisko kategoriju – imperatīvu (Blinkena 1959: 85; par pamudinājuma izteikumiem sk. arī Lokmane Valkovska 2013: 780).

Rosinājumi ir vislielākā no četrām maģistra darbā izdalītajām imperatīva semantiskajām grupām, un šāds imperatīva lietojums, kā liecina valodas piemēri, latviešu valodā atklājas visbiežāk. Taču svarīgākais ir saprast, ar kādiem formāliem paņēmieniem šī nozīme tiek izteikta, un kā to niansē apkaimē esošie valodas līdzekļi. Turpmāk šajā nodaļā autore izdalījusi četras apakšnodaļas, trīs no tām veltot biežāk sastopamajiem rosinājumu apkaimes elementiem – uzrunai, partikulām un interjekcijām, savukārt apakšnodaļa 3.4 veltīta vēl citiem apkaimes elementiem un dažādām vairāku elementu kombinācijām imperatīva apkaimē.

3.1. Rosinājumi un uzruna

Uzruna ir līdzeklis, kas parasti ziņo par runas akta sākšanos, tātad pamudina teksta adresātu uz klausīšanos un konkretizē nosaukto personu citu personu vidū, ja tādas ir. Uzruna kontekstā bieži ir kopā ar darbības vārdu īstenības vai pavēles izteiksmēm vienskaitļa vai daudzskaitļa 2. personā. Kā minēts 1. nodaļā, pavēles izteiksme ir vienīgā darbības vārda izteiksme, kam piemīt apelatīvums jeb teksta autora ietekmēšanas spēja. Apelatīvumu latviešu valodā un citās valodās var izteikt arī ar uzrunā esošu vokatīva formu palīdzību. Tātad var secināt, ka vokatīvs lietvārda locījumu sistēmā ieņem to pašu vietu, kādu pavēles izteiksme ieņem darbības vārda formu sistēmā. Tiem ir līdzīgs funkcionālais lietojums, kas saistās ar teksta adresāta ietekmēšanu. Tāpat kā runātā tekstā, arī rakstītā tekstā uzruna paziņo par runas akta sākšanos un mudina uzrunāto personu vai personu grupu pievērst uzmanību teksta autoram. Uzruna var atrasties teikuma vai teksta sākumā, vidū un beigās. Taču lielāku ekspresivitāti tā iegūst, ja atrodas izteikuma sākumā, tādējādi jau no paša runas akta sākuma, mudinot uzrunāto pievērst uzmanību turpmāk teiktajam.

- (28) a. ***Kokukrāvēj, paskaties vārdnīcā!*** (Turbads 2007: 13)
b. ***Kurbad, pavadi viesus!*** (Turbads 2007: 40)
c. ***Eiženija, palīdzi man.*** (Bauere 2015: 50)

Piemērus (28) atkarībā no konteksta iespējams uztvert kā pavēli, pamudinājumu, vai ieteikumu, iespējams, arī kā lūgumu. Šajos trīs piemēros uzruna pastiprina imperatīva semantiku, personu nosaucot vārdā un norādot, ka uzdotais jāveic tieši viņam, tādējādi uzliekot lielāku atbildību. Papildus ekspresivitāti izteikumam piešķir fakts, ka uzruna novietota teikuma sākumā, tādējādi jau no runas akta sākuma adresāts ir aicināts pievērst uzmanību teksta autoram, tātad piemēros (28a; 28b) vokatīvs pilda savu apelatīvo funkciju. Zināmu imperatīva nozīmes niansi piešķir fakts, ka teksta autors uzrunā lietojis personas vārdu, tādējādi radot nepārprotamu skaidrību, ka rīcību sagaida tieši no konkrētās personas.

Valodas piemēri rāda, ka uzruna var atrasties arī izteikuma vidū vai beigās (29).

- (29) a. *Apēd augli, **māt!*** (Ābele 2008: 33)
b. *Pagaidi, **Laura!*** (Zālīte 2013: 46)
c. *Pastāvi, **Jēci,** pie zirgiem!* (Dziļums 1990: 267)
d. *Bet, nekautrējies, **Kurbad,** cilā kausu!* (Turbads 2007: 31)

Iespējams, šāds uzrunas novietojums pavājinā imperatīva semantiku, jo novietota izteikuma vidū, sarunas gaitā tā var nebūt tik viegli uzverama, kā gadījumos, ja runas aktu ar to uzsāk. Tāpat, ja uzruna atrodas teikuma beigās, teksta adresāts, iespējams, sarunas sākumā nav sapratis, ka teksts tiek adresēts viņam, tādējādi var rasties pārpratumi. Aina Blinkena norādījusi, ka pamudinājuma teikuma beigās persona var tikt uzrunāta gadījumos, kad ar uzrunāto personu līdz tam ticis runāts kas cits. Šāds lietojums it kā piešķir runai pabeigtību. Savukārt teikuma vidū persona tiek uzrunāta gadījumos, kad tiek izteikts lūgums, aicinājums, bet ne kategoriska pavēle (Blinkena 1959: 103).

Uzrunā var būt ne vien personvārds, bet arī radniecības vārdi (30a), amata nosaukumi (30b), vārdi, kas nosauc dzimumu (30c), rakstura vai izskata īpašības u.c. (Olmen 2011: 105).

- (30) a. **Mammu**, nevajag viņas klātbūtnē! (Ābele 2008: 36)
b. **Mācītāj**, nesauc viņu! (Bauere 2015: 50)
c. Pircēja lūdz veikala darbinieces palīdzību: **Meitēn**, panāc man te palīgā!
(Z.M.)

Gadījumos, kad uzrunā nav personvārds, bet gan, piemēram, vārds, kas nosauc dzimumu, amatu vai kādas izskata vai rakstura īpašības, teksta autoram jābūt pārliecinātam, ka adresāts spēs uztvert, ka turpmākais teksts veltīts tieši viņam. Problēmas šādos gadījumos var rasties, ja sarunas brīdī klātesošas ir vairākas personas, uz kurām šāda uzruna var attiekties, piemēram, kā (30c). Piemērā (30b) šāda uzrunas forma var liecināt par zināmu distanci abu sarunu biedru starpā, neuzrunājot sarunu biedru vārdā, teksta autors izslēdz familiāras situācijas varbūtību. (30c) liecina par to, ka uzrunātā persona pircējai nav pazīstama, nav zināms tās vārds, tādēļ uzrunā viņu citādi.

- (31) a. **Lauriņ**, mums jāiet, saki Ievai uz redzēšanos! (Ābele 2008: 29)
b. **Andiņ**, pado šu to manu maišeli! (Zālīte 2013: 99)
c. **Meitiņ**, nāc, pagulēsim dienvīdu! (Ābele 2008: 31)

Deminutīvs vokatīvā, kā redzams piemēros (31), padara runas aktu pozitīvāku. Visbiežāk šādos gadījumos tiek izteikts lūgums, un šāda veida rosinājums nav tik kategorisks. Piemēros (31) visi deminutīvi darināti ar piedēkli *-iņ-*, kas visos trīs gadījumos izmantots, lai paustu sirsnīgumu, mīļumu, cieņu, tādējādi teksta autors parāda, ka ir labvēlīgi noskaņots un sagaida tādu pašu attieksmi no uzrunātā.

Ne vienmēr visas uzrunas, kurās ir deminutīvs, uztveramas pozitīvi, jo ir arī tādi deminutīvu piedēkļi, kas piešķir negatīvu un pejoratīvu nozīmi (Kalnača 2015: 253).

- (32) a. *Burkān, burkān, **burkāniņ**, ej izmazgā zobīņus un gultā iekšā!* (www.delfi.lv)
b. ***Puišēli**, jums jāiet gulēt, nevis hokejs jākomentē...* (www.sportacentrs.com)
c. ***Krievēni**, neceriet te naidu kurinaat!* (www.nra.lv)

Piemēros (32) rosinājums kopā ar konkrētajiem deminutīviem ir nievājošs. (32a) deminutīva piedēklis *-iņ-* lietots, lai paustu nicinājumu, necieņu, niecinājumu, vai pazobotos. Līdzīgi arī piemēros (32b; 32c), kur piedēklis *-eļ-* izsaka nicinājumu un nepatiku, bet piedēklis *-ēn-*, kas veido uzrunu no nācijas vārda, konkrētajā piemērā tai un arī visam izteikumam piešķir negatīvu konotāciju (pēc: Vulāne 2013: 225–229).

Negatīvu nozīmi izteikumam spēj piešķirt ne tikai atvasinājumi ar konkrētiem piedēkļiem, bet arī ar vārdiem, kam piemīt negatīva nozīmi. Tie lietoti, lai izceltu adresāta negatīvās īpašības vai vienkārši demonstrē teksta autora nelabvēlīgo attieksmi pret sarunu biedru:

- (33) a. *Ej prom, jo es tev nekādi nevaru palīdzēt, **bezdievīgā!*** (Bauere 2015: 49)
b. *Atstāj mani mierā, **nešķīstā!*** (Bauere 2015: 49)
c. *Ārā, **plunduri!*** (Zālīte 2013: 150)

Šādi negatīvas nozīmes vārdi uzrunā izteiktās pavēles padara kategoriskākas. Teksta autors liek sarunas biedram saprast, ka attieksme pret viņu ir negatīva. Iespējams, šādi izteikta pavēle, kurā iekļauts kāds neglaimojošs vārds, rosinās adresātu pēc iespējas ātrāk izpildīt doto rosinājumu, lai ātrāk varētu pārtraukt kontaktu ar sarunas biedru.

Bieži tiek lietots ne tikai viens pats vokātīvs, vai tā nozīmē lietots kāds cits locījums, bet arī vārdu savienojumi, vai arī uzrunas formai pakārtoti kādi teikuma palīglocekļi, tādējādi tiek veidota uzrunas grupa. Arī uzrunas grupa, atkarībā no konteksta un situācijas, spēj piešķirt izteikumam pozitīvu vai negatīvu nozīmi.

- (34) a. ***Mīlais mācītāja kungs**, lūdzu, lūdzu, nomierinieties!* (Bauere 2015: 32)
b. *Tev jābūt pacietīgai, **dārgā sieva**.* (Bauere 2015: 64)
c. *Turies **vecu zēn!** Viss jau Tev ir, darbs, sieviņa, bērni.....Jāmācās sevi taupīt!*
(www.jauns.lv)

Piemēros (34) redzams, ka uzrunas grupā iekļauti īpašības vārdi un atkarībā no to semantikas var uztvert visas uzrunas konstrukcijas un arī izteikuma kopējo nozīmi. Piemēros (34a; 34b) adresāts uzrunāts ar pozitīvas nozīmes vārdiem – *mīļais* un *dārgā*, kas norāda uz teksta autora pozitīvo attieksmi pret adresātu, tādēļ arī abi izteikumi kopā ir uztverami pozitīvi – (34a) kā lūgums, (34b) kā pamudinājums, ieteikums. Piemērā (34c) lietota uzrunas grupa, kas uztverama kā biedrisku attiecību paudēja, norādot, ka teksta adresāts autoram ir zināms vai tuvs cilvēks.

Iepriekšējie piemēri rādīja, ka teksta autors rosinājumu izsaka kādai konkrētai personai, tādēļ uzrunāta tiek viena persona. Gadījumos, kad rosinājums tiek izteikts vairākām personām un tad, ja nav svarīgi, kurš veic noteikto darbību, vai arī teksta autors izsaka vispārīgu ieteikumu, kas būtu jāņem vērā plašākām adresātu lokam – tiek uzrunātas vienlaicīgi vairākas personas un uzrunā tiek lietots vārds daudzskaitlī, kas var būt papildinās ar apzīmētājiem:

- (35) a. „*Dzirdiet, nu bērni, kā ir tupenīši nākuši mūsu sētās, tāpēc rociēt godīgi, neatstājiēt mazumiņu zemē par velti, paņemiet visu līdzī, viss labs un ēdams,*” mācīja māte nosalušos bērnus. (Niedra 2008: 49)
- b. *Dariet to, nāciet pie Viņa ar salauztu, atmiekšķētu sirsniņu, bet, to visu cauri taisīdami, ievērojiet – tas NAV jūsu nopelns, mīļie puīša brāļi, un arī ne jūsu, vīra brāļi, kas spējat noskumt un raudāt par savu grēka pilno būšanu.* (Bauere 2015: 26)
- c. **VEČI SAŅEMATIES ESAT ĪSTI VEČI.** (www.jauns.lv)

Analizējot piemēru (35c), vērts piebilst, ka imperatīvs izteikts, izmantojot pavēles funkcijā lietotu īstenības izteiksmi, šāda veida izteikumi īpaši raksturīgi sarunvalodai un gadījumiem, kad teksta autors neizsaka pavēli, bet mazāk kategorisku rosinājumu. Iespējams, šāds lietojums var liecināt par to, ka teksta autors nevēlas izklausīties pārāk kategorisks. Tāpat nevar izslēgt iespējamību, ka autors nemaz neapzinās, ka lieto nepareizu, vai nevēlamu formu, jo nezina, kāda ir pareizā pavēles izteiksmes forma. Taču atkarībā no situācijas teksta adresāts, visticamāk, spēs šo izteikumu uztvert kā pamudinājumu.

Piemēri (36) apliecina, ka uzrunu var lietot ne tikai saziņā ar cilvēkiem, bet arī citām dzīvām būtnēm, kā arī uzrunājot personificētus priekšmetus. Tā kā uzrunas un arī vokatīva definīcijā kā primārā funkcija tiek minēta dzīvu būtnu, un īpaši cilvēku uzrunāšana, šādas uzrunas var izteikumam piešķirt lielāku emocionalitāti. Visbiežāk šādi gadījumi atklājas sarunvalodā un tās atspoguļojumos daiļliteratūrā.

- (36) a. *Stāvi, slinkais zirgs!* (Zālīte 2013: 247)
 b. *Ak, zeme, atveries un paslēp mani!* (Bauere 2015: 153)
 c. *Pumpas, pazūdiet!* (www.cosmo.lv)

Ir skaidrs, ka nedzīvus objektus nevar rosināt uz darbību, lai arī uzbūves ziņā piemēri (36a; 36b) ir rosinājuma teikumi, šajā gadījumā tie vairāk izsaka autora emocijas, piemēram neapmierinātību ar pumpām un nepatiku pret tām, tādējādi šajos piemēros uzruna izteikumam piešķir pastiprinātu emocionalitāti un norādi uz to, ka kādam tomēr ir jārikojas, lai konkrētās problēmas atrisinātu.

Jau iepriekš tika konstatēts, ka arī vokatīvs viens pats var veidot nosacītu rosinājumu. Izsacījumi, kuri sastāv tikai no uzrunas, nemudina adresātu uz konkrētu darbību, bet mudina to pievērst uzmanību teksta autoram.

- (37) a. *Līze!* (Niedra 2008: 183)
 b. *Eiženij? Mīlotā... Eiženiīīīij!!!* (Bauere 2015: 37)
 c. *Ādam, dēls!* (Niedra 2008: 74)

Protams, šādos gadījumos ir svarīgi ņemt vērā kontekstu un runas situāciju, turpmāko vai iepriekš izteikto tekstu. Viena pati uzruna, protams, var veidot atsevišķu izteikumu, bet tik un tā tai ir saistība ar iepriekšējo vai turpmāko tekstu. Piemērā (37a) uzrunātā Līze iepriekš bija sastrīdējusies ar vīru:

- (38) *„Līze!” SaUCA saimnieks no sava kambara, kad visi jau bija piecēlušies un izstaigājuši darba solī. „Līze, met mieru Rodzupniekam, tēvam no laika gala ļaužu jaukšana patikusi, bet man viņa nav pa prātam, un egleniešos sievieši tā arī nedara, tā kauna lieta! Vai tu dusmīga esi, siev? Nāc, dod mutēs, dzīvosim atkal pilnā mierā, kā dzīvojuši līdz šim, bet mani gan klausī, citādi kulšu!”* (Niedra 2008: 183)

Var secināt, ka teksta autors ar uzrunu centās piesaistīt adresāta uzmanību, ieturējis pauzi, uzrunājis viņu atkārtoti, un tikai tad, kad adresāta uzmanība bija iegūta, izteicis ierosinājumu izlīgt. Visbiežāk šādi piemēri sastopami gadījumos, kad komunikācija vēl tikai tiek uzsākta un rosinājums vēl nav izteikts. Ja uzruna atrodas teikuma vidū vai beigās, tā lietota, lai atkārtoti piesaistītu sarunu biedra uzmanību, gadījumos, kad tas jau ir novērsies.

Aplūkojot piemērus, var secināt, ka uzruna bieži vien ir neatņemama sastāvdaļa rosinājumu izteikšanā – tā tiek lietota neatkarīgi no imperatīva semantikas – lai izteiktu pavēli, pamudinājumu, ieteikumu, aizliegumu u.c. Atšķirīgu nozīmi izteikumam spēj piešķirt tas, vai uzrunā lietots personvārds, vai vārds, kas izsaka negatīvu vērtējumu, deminutīvs utt., kas katrā konkrētajā situācijā izsaka teksta autora attieksmi pret adresātu vai sarunas situāciju kopumā. Tāpat zināmu niansi, piemēram, signālu par runas akta uzsākšanu vai beigšanu, spēj piešķirt uzrunas novietojums – izteikuma sākumā, vidū, beigās. Uzrunu var uzskatīt par vienu no primārajiem rosinājuma teikuma elementiem, ar ko nodrošināt kontaktu ar nepieciešamās darbības veicēju.

3.2. Rosinājumi un partikulas

Šajā apakšnodaļā autore izlases kārtībā iekļāvusi vairākus ekscerpētos valodas piemērus, kuros ar dažādiem izteiksmes līdzekļiem pausti rosinājumi, kuru nozīme niansēta ar partikulām. Autores mērķis ir apzināt, kuru grupu partikulas rosinājumu izteikšanā tiek izmantotas visbiežāk. (Partikulu iedalījumu semantiskajās grupās skatīt apakšnodaļā 2.2) Tāpat autore vēlas secināt, vai un kā partikulu esamība imperatīva apkaimē ietekmē un niansē tā nozīmi.

- (39) a. ***Tikai*** neesi pārāk uzstājīgs, dārgais! (Bauere 2015: 45)
b. *Laura, tikai* nelien tuvumā! (Zālīte 2013: 67)
c. ***Tikai*** nepazaudē! (Turbads 2007: 42)

Piemēros (39) lietota ierobežojuma partikula *tikai*, kura spēj piešķirt gan ierobežojuma, gan pastiprinājuma nozīmi. Ja *tikai* teikumā attiecas uz darbības vārdu, tā piešķir darbības vārdam pastiprinājuma nozīmi (Brenķe 2013: 671) Tātad šajos piemēros *tikai* pastiprina imperatīva semantiku, padarot rosinājumu striktāku. To viegli pārbaudīt, piemēram, (39a) atmetot partikulu: *Neesi pārāk uzstājīgs, dārgais!* Bez partikulas izteikumu varētu uzskatīt par ieteikumu vai lūgumu, bet kopā ar partikulu tas iegūst lielāku ekspresivitāti, jo partikula piešķir pastiprinājuma nozīmi.

Pretēji piemēriem (39), kur partikula *tikai* piešķir pastiprinājuma nozīmi, piemēros (40) tā drīzāk lietota, lai izteiktu ierobežojumu.

- (40) a. *Pasaki **tikai**, ka tu nāc mums līdzi, un ar to pietiek!* (Turbads 2007: 40)
 b. *Nu pasaki **tikai** pirmo burtu!!!* (www.ask.fm)
 c. *Vispirms pasaki, **tikai** tad ej!* (www.delfi.lv)

(40a; 40b) izmantojot partikulu *tikai*, adresātam tiek norādīts, kas ir būtiskākais, ko ievērot, visu citu izslēdzot. Tādējādi adresātam ir pilnīgi skaidrs, kas viņam jādara un darbības lauks ir nosacīti ierobežots. Savukārt piemērā (40c) partikula *tikai* lietota, lai ierobežotu darbību laikā, sākotnēji norādot, kas adresātam jāizdara vispirms un ko darīt tālāk.

Viena no biežāk izmantotajām ierobežojuma partikulām, kas teikumā var pastiprināt nozīmi, ir partikula *vien* (Breņķe 2013: 671).

- (41) a. *Ej **vien**, Ede, uz kūti, ej un raugi, kas lopiem priekšā ceļams, pēcgalā vari apraudzīt pagrabā piena traukus.* (Niedra 2008: 37)
 b. *Ej **vien** uz biblioteku un mekle (un dari to laicīgi - vismaz turpmak).* (www.lu.lv)
 c. *Saki **vien**, saki!* (Valdis 1955: 118)

Visos trīs piemēros (41) partikula *vien* piešķir pastiprinājuma nozīmi darbības vārdam, tā var pastiprināt pamudinājumu, kā arī liecināt par vienaldzību vai piekāpšanos, to minējusi arī E. Zilgalve, norādot, ka atkarībā no konteksta partikula *vien* var ietvert nozīmi ‘samierināšanās ar apstākļiem’ (Zilgalve 2011: 15). Tā ir viena no biežāk izmantotajām ierobežojuma partikulām, kas teikumā var pastiprināt vārda nozīmi, un tās novietojums teikumā ir stingri noteikts – tā vienmēr atrodas aiz niansējamā vārda. (Breņķe 2013: 671). Šajos piemēros partikula *vien* lietota rosinājuma pastiprināšanai, adresāta iedrošināšanai uz rīcību, izsakot pamudinājumu, rosinājumu, iedrošinājumu.

Lai pastiprinātu vai ierobežotu rosinājumu, tiek lietotas ne vien partikulas *tikai* un *vien*, bet arī *tik* un *vienīgi*. Arī partikulas *tik* piešķir ierobežojuma nozīmi, tāpat arī partikula *vienīgi*, un tās nozīme ir ļoti tuva partikulas *tikai* nozīmei (Breņķe 2013: 671):

- (42) a. *Lec **tik** nu mugurā un salaid dūšīgi!* (Valdis 1955: 137)
 b. *nāc **tik** šurp un vakarā ieliec atskaiti kā gāja Tev :)* (www.copeslietas.lv)
 c. ***vienīgi** pasaki kas sliktāks b3 salīdzinājuma ar e36* (www.e36.lv)

Dažādu rosinājumu pastiprināšanai lietotas pastiprinājuma partikulas (43). Tās izteikumam piešķir lielāku emocionalitāti. Bieži vien tās neizsaka tikai pastiprinājumu, var

tikt pausts arī izbrīns, neiecietība, pretstatījums (Paegle 2003: 211) Visbiežāk no šīs grupas partikulām rosinājuma teikumos tiek sastaptas tādas partikulas kā *ar*, *taču*, *tak*, *tik*, *tad*, *gan*, arī *varbūt*, *vis* un *vēl*.

- (43) a. *Pietiek ar!* (Ermansons 2008: 80)
- b. *Ej tak tu dillēs!* (Bauere 2015: 161)
- c. *Bet galvu tu, dēls, varēji gan labākā kārtībā turēt – tu jau tāds brangs puisis.*
(Valdis 1955: 97)

Piemērā (43a) teksta autors rosina sarunu biedru pārtraukt kādu darbību, šis rosinājums izteikts kā atbilde, piekrišana iepriekš teiktajam, jo partikula *ar* (ar nozīmi ‘arī’) piešķir izteikumam piekrišanas nozīmi (Breņķe 2013: 673). Piemērā (43b) redzams, ka, lai pastiprinātu darbības vārdu, ar ko izteikts rosinājums, jeb šajā gadījumā konkrētāk – pavēle, tiek lietota partikula *tak*. Šajā gadījumā partikula *tak* pastiprina visa izteikuma saturu, nevis niansē konkrētu vārdu. Izlaižot šo partikulu konkrētajā izteikumā, rosinājums savu jēgu nezaudē, bet kopā ar partikulu tas iegūst lielāku emocionalitāti. (43c), izsakot ieteikumu, tiek lietota partikula *gan*, kas piešķir lielāku pārliecību teiktajam. Šādā gadījumā teksta autors, iespējams, spēj vairāk motivēt sarunu biedru, norādot, ka ir pārliecināts par viņa spējām izpildīt ieteikto.

Dažādu rosinājumu izteikšanai bieži lietota partikula *lai*, taču šajā gadījumā tā netiek lietota kā īpašas nozīmes niansētāja, bet iekļaujas pavēles izteiksmes vienskaitļa un daudzskaitļa trešās personas formu veidošanā, tādēļ to var uzskatīt par imperatīva izteikšanas elementu, nevis apkaimes locekli, kas niansē nozīmi. Tā vienīgi norāda uz vēlējumu.

- (44) a. *Lai domā, ka Krīgeri mēģināja salīmēt izjukušo laulību!* (Zīle 2011: 352)
- b. *Lai nu paliek dziesma, mās, gan vēl izdziedāsim viņu līdz savai saulei, par to vis nebīsties!* (Niedra 2008: 72)
- c. *Lai gul!* (Niedra 2008: 73)

Iepriekš analizētās partikulas piederēja dažādu nozīmju niansētāju vai pastiprinātāju partikulu grupai, taču rosinājumu izteikšanā tiek lietotas arī modālās partikulas.

Apgalvojuma izteikšanai tiek izmantotas apgalvojuma partikulas *jā* un *nujā*. Šīs partikulas visbiežāk sastopamas dialogos – atbildēs, ar to skaidri apstiprinot iepriekš izteikto domu.

- (45) a. A: *Buutu labāk, ja jūs mācētu arī kādreiz paklusēt.*
 B: *Jaaaa, to viņiem vajadzētu saprast, ka vienmer nevar vineet* (delfi.lv)
- b. A: *Hārtlijam vajadzētu pateikt kādu stingrāku vārdiņu, ja viņš grib, lai viņa trenētie puiši varētu pret Kanādu vēl vismaz uzspēlēt pirms mājās braukt.*
 B: *Jāaa! Tas gan, trennerim vislabāk būtu jāzin kā savējos motivēt, nevis lai dīvāna eksperti māca dzīvot.* (Sportacentrs.com)
- c. Ak, **jā**, protams, nedrīkst aizmirst arī slaveno Kārļa Marksa bārdu. (Satori.lv)

Piemēros (45a; 45b) redzams, ka partikula *jā* (dažādos tās rakstības veidos) lietota, lai teksta autors norādītu, ka viņš piekrīt sarunu biedra viedoklim, pastiprina viņa iepriekš paustās domas, pievienojas iepriekšējā runātāja ieteiktajam. Pirmais runātājs A izsaka ieteikumu paklusēt, vai rosinājumu, ko būtu nepieciešams ievērot hokeja trenerim, abos gadījumos runātājs B, pievienojas teiktajam, norādot, ka arī, viņaprāt, šādi ieteikumi būtu jāņem vērā. Savukārt, piemērā (45c) partikula var vedināt uz domām par to, ka teksta autors atcerējies kaut ko svarīgu, ko nav pateicis iepriekš, tādēļ lieto interjekciju *ak* kombinācijā ar partikulu *jā*, lai pievērstu adresāta vai adresātu uzmanību turpmākajam tekstam.

Rosinājumu izteikšanai, tiek lietota partikula *nē*, tā pieder modālo partikulu grupai un pamatfunkcijā tā ir nolieguma partikula, ko lieto pilnīga vai daļēja nolieguma izteikšanai.

- (46) a. A: *Sacījāt, ka B serotips ir biežāks.. Tāpēc, ja nav daudz naudas, varbūt var iztikt tikai ar šo vienu vakcīnu?*
 B: *Nē, tā nav laba doma.* (Ievas Veselība, 2017, nr. 9: 25)
- b. A: *Nekavējies, tev vēl govš jāizslauc!*
 B: *Vai tad pats nevari govī izslaukt?*
 A: *Nē, tas būs jādara tev!* (Ermansons 2008: 166)
- c. *Tālā! Vēl tālāk! Nē! Tepat jau ir!* (Kaijaks 1999: 47)

Piemērs (46a) parāda, ka partikula *nē* tiek lietota pilnīga nolieguma izteikšanai, lai noliegtu visu iepriekš tekstā minēto, tā tiek lietota aiz jautājuma teikuma, noliedzot tajā izteikto domu. Šajā gadījumā runātājs A izsaka ideju iztikt tikai ar vienu vakcīnu cīņā pret slimību, bet runātājs B, kas konkrētajā gadījumā ir ārsts, atbild noraidoši, tādējādi pasakot, ka šī nav laba ideja un rosina tomēr vakcinēties. (46b) runātājs A izsaka sarunu biedram pamudinājumu, norādot, ka tam jāizslauc govš. Runātājs B uzdod pretjautājumu. A ar to nav apmierināts, atbild noliedzīgi un atkārtoti izsaka pamudinājumu, kas kopā ar partikulu *nē* iegūst lielāku ekspresivitāti un kontekstā jau uztverams kā kategoriska pavēle. Savukārt

piemērā (46c) partikula *nē*, lietota, lai teksta autors izlabotu sevis iepriekš teikto. Tiek izteikta viena doma, bet teksta autors labo pats sevi un ar partikulas *nē* palīdzību, liek sarunu biedram saprast, ka iepriekš teiktais nav spēkā, bet jākoncentrējas uz tālāk teikto, kur teksta autors izsaka citu rosinājumu. Šādas situācijas visbiežāk tiek novērotas sarunvalodā, kad teksta autors pārsakās un vēlāk pats sevis teikto izlabo.

Rosinājums ne vienmēr tiek izteikts apgalvojuma vai izsaukuma teikuma formā, visai ierasta ir situācija, kad dažādu veidu rosinājumus izsaka jautājuma teikums. Šādos gadījumos visbiežāk tiek lietota jautājamā partikula *vai*, kā arī partikula *varbūt*.

- (47) a. ***Vai Tu pārmaiņas pēc nevarētu paklusēt? Paldies!*** (www.tvnet.lv)
b. ***Varbūt mēģini aprunāties ar latviešu sacītāju Upmaļu tēvu?*** (Bauere 2015: 39)
c. ***Varbūt tev jāaiziet pie ārsta?*** (Ābele 2008: 93)

(47a) tiek izteikts lūgums, ko kontekstā var uzskatīt par pavēli, taču tā tiek izteikta jautājuma formā. Aina Blinkena norādījusi, ka šādi izteikta pavēle ir ekspresīvāka rakstura un liecina par pavēlētāja nepacietību, dūsmām, neapmierinātību, kā arī par gribu pasteidzināt pavēles izpildīšanu. Jautājuma veidā izteikta pavēle var saturēt zināmu brīdinājuma elementu. Rosinājuma autors lietojis darbības vārdu nolieguma formā. Darbības vārdam pievienotā negācija mazina pamudinājuma ekspresivitāti. Tāpat negāciju šajā gadījumā mazina arī vēlējuma izteiksmes lietošana (pēc: Blinkena 1959: 88–89). Piekļājīgāku un mazāk kategorisku šo izteikumu padara arī interjekcija *paldies*, taču ar to teksta autors cenšas parādīt, ka vēlas, lai rosinājums tiktu izpildīts un viņš to pieņem par saprastu, jau laicīgi pasakot paldies. Piemēros (47b; 47c) teksta autors vēlas dot ieteikumu vai sniegt pamudinājumu. Pēc konteksta var spriest, ka konkrētie adresanti nosauc kādas darbības variantu, kas viņiem šķiet lietderīga, tā dēļ iesaka to sarunu biedram. Adresantu ieinteresētība tajā, lai konkrēti ieteikumi tiktu īstenoti, ir neliela vai nav vispār. Ieteikumi it kā pamudina uz kādu darbību, bet nav uzspiesti vai obligāti. Adresāts var brīvi izlemt, vai rīkoties tā vai citādi. Šādi jautājuma formā izteikti ieteikumi parāda, ka teksta autors ir ieinteresēts palīdzēt sarunu biedram, taču neko neuzspiež, vēlas sagaidīt atbildi uz jautājumu, lai noskaidrotu, vai sarunu biedrs šos ieteikumus ņems vērā, ja atbilde ir noraidoša, šādos gadījumos, teksta autors varētu sniegt, iespējams, vēl kādu citu noderīgu ieteikumu. (47c) ar partikulu *varbūt* teksta autors, iespējams, mēģinājis slēpt savu raizes par teksta adresātu, centies slēpt savu ieinteresētību un vēlmi palīdzēt, jo rosinājums šajā gadījumā izteikts ar vajadzības izteiksmi, kas norāda uz nepieciešamību rīkoties tā, kā teksta autors rosinājis. Šādos gadījumos iespējams runāt par partikulu saikni ar slēpto saturu – informāciju, ko tiešos vārdos nepasaka, taču saprotama no

konteksta un uzskatāma par pašsaprotamu (par partikulu nozīmi slēptā satura izteikšanā sk. Zilgalve 2011: 59–69; Zilgalve 2013: 142–158)

Rosinājumā dažādu nozīmju nianšu izcelšanai tiek lietotas arī modāli voluntatīvās partikulas, kā, piemēram, *kaut* un *nu*. Tās var izteikt vēlēšanos, lūgumu un pamudinājumu (Brenķe 2013:678)

- (48) a. *Iedodiet jūs, rājēji, **kaut** piecīti un tad kritizējiet, ja ne, muti ciet, utubungas!*
(www.tvnet.lv)
- b. *Laidies **nu**!* (Bauere 2015: 107)
- c. *Liec **nu** saimes kambara kaktā savu maisu, un ievilksim tur, raug še, šo plato gultu, tad naktī gulēsime kā kungi! Tā. Iesim **nu**, Ede, raudzīt pirtnieci!*
(Niedra 2008: 36)

(48a) piemērā partikula *kaut* piešķir teikumam pieļāvuma niansi un tā nozīme robežojas ar adverbu *vismaz* nozīmi. Šajā situācijā ar partikulas *kaut* palīdzību teksta autors norāda, kas ir nepieciešamais minimums, ko teksta adresātam vajadzētu izpildīt. Piemēros (48b; 48c) partikula *nu* piešķir teikumam gribas izpausmes nozīmi, tā niansē darbības vārdu pavēles izteiksmē, vājinot pavēles kategoriskumu un piešķirot tam mīrinājuma, lūguma un pamudinājuma nozīmi, šādos gadījumos partikula vienmēr atrodas aiz niansējamā vārda (Brenķe 2013: 678).

Turpmākajos pētījumos vērts plašāk aplūkot katru atsevišķo partikulu grupu sīkāk, kā arī, iespējams, būtu lietderīgi eksperimentālā kārtā šķirt valodas materiālus, kas ekscerpēti daiļliteratūras tekstos, no tiem, kas atspoguļo reālu valodas lietojumu kā runā, tā arī rakstos. Iespējams, šādā pētījumā būtu vērojamas kādas atšķirīgas nianse partikulu lietojumā un to semantikā.

3.3. Rosinājumi un interjekcijas

Līdzīgi kā uzruna un partikulas spēj niansēt imperatīva nozīmi, to spēj arī interjekcijas. Tās funkcionē galvenokārt sarunvalodā, kā arī daiļliteratūrā, kur tās parasti ir dialogu sastāvdaļa. Parasti interjekcijas atrodas teikuma vai teksta sākumā – kā ievadelements, semantiski un gramatiski nediferencēts izteikums, kas vispārīgi izsaka teksta autora emocijas vai reakciju uz iepriekšēju notikumu, dialoga repliku. Tālākais teksts sniedz izvērstāku paskaidrojumu (Kalnača 2011: 97). Ja interjekcijas lieto teikuma vai teksta beigās,

tās norāda uz kādas darbības rezumējumu, bet, ja tās ir teikuma vidū, to uzdevums ir niansēt izteikuma saturu vai īpaši izcelt kādu svarīgu informāciju (Kalnača 2003: 45).

Ekscerpējot piemērus, kuros atklājas imperatīva semantika, maģistra darba autore secina, ka visbiežāk sastopamas gribas izteicējas interjekcijas. Gribas izteicēju nozīme un funkcijas piemīt interjekcijām, ar kurām izsaka pamudinājumu vai aizliegumu veikt kādu darbību, pievērš kaut kam uzmanību. Tās tiek izmantotas saziņā ar cilvēkiem vai saskarsmē ar dzīvniekiem; šajā grupā ietilpst arī pieklājības vārdi un frāzes (Smiltnece 2013: 685). Šādas interjekcijas ietver sevī sēmu 'es kaut ko vēlos', tādēļ tās ir saistāmas ar 2. personu jeb teksta adresātu, jo ar tām tiek pievērsta uzmanība kaut kam, vai arī izteikts pamudinājums vai aizliegums ko darīt (Kalnača 2006: 348)

Balstoties Guntas Smiltneices piedāvātajā interjekciju dalījumā pēc to semantikas, pirmā gribas izteicēju interjekciju grupa ir pamudinājuma interjekcijas. Ar tām mudina vai aicina pievērst uzmanību kaut kam redzamam vai dzirdamam, veikt kādu darbību vai pārtraukt to, tās var attiekties kā uz cilvēkiem, tā dzīvniekiem. Pamudinājuma interjekcijas lielākoties ir sekundāri verbālas cilmes vārdi, kas radušies no darbības vārdu pavēles izteiksmes formām, tām saīsinoties, un to leksiskā nozīme ir tuva attiecīgo darbības vārdu nozīmei (Smiltnece 2013: 685) Aija Lietiņa maģistra darbā *Interjekcijas kā diskursa iezīmētājas* norādījusi, ka interjekcijas, kas konversijas ceļā (pēc tam arī saīsinoties) radušās no vārdiem, kas aicina pievērst uzmanību kaut kam redzamam vai dzirdamam, piemēram, *redz, re, skat* (49), *klau, paklau* (50;51), lietotas lai pievērstu uzmanību kādai diskursa daļai. Tās uzsver atsevišķu diskursa daļu, precīzāk, tajā atspoguļoto informāciju. Veicot šo funkciju, interjekcijas parasti atrodas diskursa vienības sākumā (Lietiņa 2009: 60).

- (49) a. **Redz**, kas no viņa biruma ir iznācis! (Niedra 2008: 70)
b. **Re**, tur tantiņa ielai nevar pāriet pāri. Pieej un padod roku! Palīdzi!
(www.slide.lv)
c. **Skat**, pap, skaties! (Zālīte 2013: 212)

Piemēros (49) pamudinājuma izteikšanai lietotas interjekcijas, kas pievērš uzmanību kaut kam redzamam. Ar tām mudina pievērst uzmanību kādam redzamam notikumam, procesam, priekšmetam vai dzīvai būtnei – tā ir šo interjekciju galvenā funkcija. Taču, bez tiešās pamudinājuma nozīmes šīm interjekcijām kontekstā piemīt vēl cita nozīme – tās lieto, lai pievērstu uzmanību teiktajam vai rakstītajam, tādējādi uzsverot tā nozīmīgumu (Smiltnece 2013: 685).

Gadījumos, kad teksta autors vēlas pievērst sarunu biedru tam, ko tūlīt viņš vai kāds cits sacīs, kā arī citām saklausāmām skaņām, tiek lietotas pamudinājuma interjekcijas, kas pievērs uzmanību kam dzirdamam.

- (50) a. **Klau**, kokā jau dzenis kaļ! (www.rucava.lv)
b. **Paklau**, tur kāds vīrs stāsta stāstu par vīru, kurš tur uz saviem pleciem pasauli. (www.satorti.lv)
c. **Klau**, mūzika skan... (www.blogi.ofo.lv)

Visai bieži šādas interjekcijas lieto, lai vienkārši uzrunātu sarunu biedru un mudinātu ieklausīties tālāk teiktajā vai rakstītajā (Strode 2007: 394). Šāds interjekciju lietojums piešķir rosinājumam lielāku ekspresivitāti, norādot, ka turpmāk teiktais ir svarīgs, jo pirms tā izteikšanas, jau laikus tiek nodrošināta adresāta vai adresātu uzmanība.

- (51) a. **Klau!** Vai mēs pie viena nevarētu Nebraukšos ieskriet? (Ermansons 2008: 48)
b. **Klau!** Lūdzu, nevajag domāt par visu – sākot ar elpošanu un beidzot ar valodu. (Ābele 2008: 95)
c. **Klau**, kas nav tīra, tā lai iet prom! (Niedra 2008: 5)

Rosinājumos sastopamas arī interjekcijas, kas mudina vai pavēl sarunu biedram veikt, vai pārtraukt kādu darbību:

- (52) a. *Un tagad – marš, govīs slaukt!* (Ermansons 2008: 191)
b. *Nu, ziņnesi, sauc nu iekšā vispirms skolmeistaru un Bites dēlu ar Lāča Anni un viņas tēvu!* (Niedra 2008: 61)
c. *Tss... Lotārs nāk atpakaļ!* (Zīle 2011: 121)

Piemērā (52a) lietota interjekcija *marš*, kas pavēl uzsākt strauju darbību. Līdzīgā nozīmē pamudinājuma izteikšanai tiek lietotas arī interjekcijas *hop*, *aidā*. Mazāk kategoriskāka pavēles nozīme ir interjekcijai *nu* (52b), kā redzams piemērā, to iespējams kombinēt ar uzrunu, lai papildus pievērstu adresāta uzmanību. (52c) interjekcija *tss*, rosina apklust, netrokšņot un uzvesties klusāk. Šādā nozīmē var tikt lietotas arī interjekcijas *kuš*, *cs*, *cst* u. tml. Bet, lai rosinātu sarunu biedru pārtraukt kādu darbību, tiek izmantotas interjekcijas *stop*, *stāt*, *mierā*, *pag*, *paga* un citas.

Specifiskas pavēles un rosinājuma interjekcijas vai to kombinācijas izmanto saskarsmē ar dzīvniekiem (Smiltnece 2013: 686, 687):

- (53) a. ***Tiš, maita!*** (Ermansons 2008: 21)
- b. ***Trrp! Mierā! Stāvi!*** (Zālīte 2013: 146)
- c. ***Tprū! Tprū!*** – *papus iesaucās, zirgu valdīdams.* (Valdis 1955: 138)

Piemērā (53a) ar interjekcija *tiš*, lietota, lai aizgaiņātu uzmācīgu mušu. (53b; 53c) interjekcijas izsaka teksta autora pamudinājumu zirgam apstāties.

Bieži vien interjekcijas tiek lietotas vienas pašas un funkcionē kā teikuma analogi. Tās jāuztver kā rosinājums izpildīt to, kas ar konkrēto interjekciju saprotams. Šādos gadījumos teksta autoram jābūt drošam, ka adresāts nepārpratīs interjekcijas nozīmi un sapratīs to tāpat, kā teksta autors sākotnēji iecerējis.

- (54) a. ***Skat!*** (Zālīte 2013: 184)
- b. ***Kuš!*** (Zālīte 2013: 243)
- c. ***Pag!*** (Ermansons 2008: 164)

Skat ir interjekcija, kas liek pievērst uzmanību kam redzamam, *kuš* liek apklust, netrokšņot, runāt klusāk, bet *pag* – aicina pārtraukt iesākto darbību, nogaidīt, vai pagaidīt kādu.

Iepriekš aplūkotās interjekcijas pieder pamudinājumu grupai, bet rosinājumos tiek izmantotas arī citu semantisko grupu interjekcijas. Piemēram, sasaukšanās interjekcijas, ar kuru palīdzību teksta autors pauž vēlmi sazināties, pievērst uzmanību vai atbildēt kādam. To specifika izpaužas faktā, ka tās var tikt lietotas arī gadījumos, kad sarunu biedri neatrodas viens otram blakām, bet tālāk viens no otra. Piemēram, lai uzrunātu kādu, ko vēlas panākt:

- (55) a. ***Hei! Nil!*** (Ermansons 2008: 13)
- b. ***Hej, ķēves dēl!*** (Turbads 2007: 44)
- c. ***Ei! Pag!*** (Ermansons 2008: 98)

Arī tradicionāli pieklājības izsaukmes vārdi un frāzes var tikt uztverti kā pamudinājums vai rosinājums. Ar tiem sasveicinās vai atvadās, izsaka lūgumu, pateicību, arī atvainojas un lūdz piedošanu (Smiltnece 2013: 687).

Tā kā maģistra darba autore rosinājumu grupā ietvērusi arī lūgumus, tad visai bieži šajā imperatīva grupā sastopama pieklājības interjekcija *lūdzu*.

- (56) a. **Lūdzu** pasakiet kur internetā var skatīties olimpisko basketbola turnīru?
(www.sportacentrs.com)
- b. **Lūdzu**, palīdziet man ar radušos problēmu! (www.delfi.lv)
- c. *Mīļlais mācītāja kungs, lūdzu, lūdzu, nomierinieties.* (Bauere 2015: 32)

Arī lūgumos teksta autors rosina teksta adresātu vai adresātus uz darbību, taču visbiežāk tā ir darbība, kuras izpildīšana sniegs zināmu labumu pašam teksta autoram, kā piemēros (56a; 56b), taču izrādot pieklājību, cieņu, kā arī, lai panāktu pozitīvu attieksmi no adresāta puses, tiek lietota interjekcija *lūdzu*, kas var liecināt arī par autora izmisumu, bezspēcību pašam tikt galā ar situāciju. (56c) lūgums izteikt mazāk ar domu, lai autors pats gūtu kādu labumu, bet drīzāk, lai palīdzētu tieši adresātam. Šajā piemērā interjekcija *lūdzu* lietota atkārtoti, kas emocionāli papildina izteikumu, norādot uz autora patiesu ieinteresētību palīdzēt adresātam.

Tāpat, uzsākot rosinājumu, var tikt lietoti dažādi sasveicināšanās vārdi, piemēram, *labrīt, labdien, labvakar*, kas iezīmē diskursa, respektīvi, sarunas sākumu vai beigas.

- (57) a. **Labrīt!** *Laiks celties.* (Ābele 2008: 27)
- b. **labdien** *forumiesi, palīdziet ar padomu sava biznesa veidosana* (www.delfi.lv)
- c. **Labvakar!** *Sakiet lūdzu, kad jāsāk uztraukties par iesnām* (www.delfi.lv)

Šīs interjekcijas tiek uzskatīti par neitrālām un tās var lietot sasveicinoties gan ar tuviem un pazīstamiem cilvēkiem, gan ar mazāk pazīstamiem. Piemēros (57) redzams, ka šīs interjekcijas lietotas līdzās izteikumam, kas pauž rosinājumu, tādējādi liecinot par teksta autora pieklājību un pozitīvo attieksmi. Jo, piemēram, lai panāktu vēlamo, kā piemērā (57a) pietiktu pateikt vien – *Laiks celties*, lai adresāts saprastu, ka teksta autors vēlas, lai tas celtos. Ir gadījumi, kad šie sasveicināšanās vārdi funkcionē vieni paši, tā, piemēram, (57a) teksta autors varētu ierasties pie personas un teikt – *Labrīt!*, arī tas nozīmētu to pašu – ‘ir rīts, tev vajadzētu celties’.

Ikdienas saziņā tiek lietoti arī tādi sveicinājuma vārdi kā *sveiks, sveika, sveiki, sveicināti, čau*. To lietojums norāda par neformālu saziņas situāciju. Lai arī agrāk *čau* uzskatīja par barbarismu un slenga leksikas vārdu, mūsdienās tā lietojums ir paplašinājies – to

izmanto ne tikai neformālā saziņā vai sarunvalodā, bet ļoti dažādās saziņas situācijās, arī daiļliteratūrā, plašsaziņas līdzekļos un medijos (Lauze 2008: 9).

Valodas materiāls rāda, ka, piemēram, interjekcijas *labrīt* un *sveiki*, ne vienmēr tiek lietotas to pamatnozīmē – kā pieklājīgus sasveicināšanās vārdus. Bet gan pārnestā nozīme – lai paustu nievājošu attieksmi, pazobotos vai izteiktu pārmetumu, pamācītu un parādītu, ka teksta autors zina labāk, to apliecina arī piemēri:

- (58) a. ***Nu labrīt!! To jau bernu daarza iemaaca.*** (www.delfi.lv)
b. ***Sveika Gauja! Kā var nezināt kko tik elementāru? :DD***
(www.sortacentrs.com)
c. ***Nu sveiki, tev jau sen bija jaauzraksta, ja gribi, lai sanem uz svetkiem.***
(www.delfi.lv)

Saistība ar rosinājumiem ir arī atsveicināšanās interjekcijām. Biežāk izmantotās atsveicināšanās interjekcijas latviešu valodā ir *uz redzēšanos*, *uzredzi*, *arlabvakar*, *ar labu nakti*, *visu labu*, *ardievu*, *atā* (dažādos variantos) un citi.

- (59) a. ***Arlabunakti, mamma.*** (Ābele 2008: 124)
b. ***Atā!*** (Ābele 2008: 99)
c. ***Bai, bai!*** (Ermansons 2008: 199)⁴

Piemēri (59) rāda, ka atsveicināšanās interjekcijas spēj funkcionēt kā atsevišķi rosinājuma teikumi, *arlabunakti* var sevī ietvert nozīmi – ‘tev jādodas gulēt’, *atā* – norāda, ka saruna ir beigusies, un sarunu biedrs var doties prom. Piemērā (59c) lietota no angļu valodas aizgūta atsveicināšanās interjekcija (Bye, bye), kuras nozīme ir līdzīga interjekcijas *atā* nozīmei.

Šādas un citas aizgūtas interjekcijas raksturīgas sarunvalodai un tās atspoguļojumiem daiļliteratūrā. Tāpat kā latviešu valodas interjekcijas, arī aizgūtās interjekcijas var būt daudznozīmīgas un konkrētā nozīme atkarīga no konteksta un situācijas. Tā, piemēram, no krievu valodas aizgūtā interjekcija *davai* ekscerpētajos piemēros lietota dažādās nozīmēs.

- (60) a. ***Okei, davai, čau!*** (www.delfi.lv)
b. ***Nu davai, davai, nevelc garumā!*** (Zālīte 2013: 254).
c. A: Ierosinam kkur uzlikt lielo ekranu lai visi kopaa var skatiities?
B: ***Davaj!*** (www.delfi.lv)

Piemērā (60a) interjekcija *davai* funkcionē kā atvadišanās interjekcija un ietver sevī nozīmi, kas līdzīga interjekcijai *atā*. Tāpat interjekcija *davai* var izteikt pamudinājumu vai pavēli (60b), kā arī piekrišanu (60c), kur runātājs A izsaka ideju un runātājs B tam piekrīt, izsakot apstiprinājumu ar interjekciju *davaj* (Ernstsone 2006: 370).

Vēl vien aizgūta interjekcija, kas pati var izteikt rosinājumu, vai pastiprināt izteikumā pausto domu, ir interjekcija, kas pamatnozīmē izsaka aicinājumu pasteigties. Angļu valodā tās oriģinālā rakstības forma ir *c'mon* (come on), bet latviešu valodā, atveidojot to rakstiski, valodas lietotāji izmanto dažādus tās rakstības variantus.

- (61) a. **c'mon** tauta sanematies izradat arī savu nostāju un ejat paraktstīties
(www.tvnet.lv)
- b. ka butu ja butu, bet nebija, **kamon**. shut up! (www.sportacentrs.com)
- c. **cmōōōōn**, *liecieties mierā vienreiz* (www.delfi.lv)

Piemērā (61a) redzams, ka interjekcija saistāma ar rosinājumu. (61b; 61c) lietots atšķirīgs rakstības variants. Šie piemēri ekscerpēti interneta portālu komentāru sadaļā, dažādie rakstības varianti liecina par to, ka nav nostiprinājusies tradīcija, kā šādas aizgūtas interjekcijas atspoguļot rakstos. Iespējams, tas var liecināt par teksta autora nezināšanu, kā šī interjekcija būtu atveidojama latviešu valodā, vai vēlmi tuvināt to izrunas formai, padarīt līdzīgāku latviešu valodas rakstības principiem, kā arī piemērā (61c) šāda interjekcijas rakstība var norādīt uz teksta autora sakāpinātajām emocijām. Lai arī pamatnozīmē šī interjekcija izsaka rosinājumu pasteigties, bieži tā lietota, lai paustu pārsteigumu, sašutumu, pārmetumu u.c.

Maģistra darba autore ekscerpētajos piemēros, rosinājuma izteikumos atrodamas arī citas aizgūtas interjekcijas, kas atkarībā no konteksta piešķir izteikumam papildus nozīmi. Visbiežāk tās sastopamas piemēros no sarunvalodas, kā arī jaunāko laiku literatūrā.

- (62) a. *Sorry, bet tev jākrīt atpakaļ. Reglaments.* (Turbads 2007: 95)
- b. **ibio**, *nomierinies. :D nevajag te traci rīkot. neviens un neko neteica tādu, kas varētu kautko aizskart.* (www.sportacentrs.com)
- c. *Tak **bļe** aizveries!* (www.sportacentrs.com)
- d. **blin** *vareji pakluset!* (www.e36.lv)

Piemērā (62a) teksta autors izsaka norādījumu, kas teksta autoram jāievēro, pamatojot, ka to paredz reglaments. Tajā pat laikā autors parāda nožēlu par šādu situāciju, lietojot aizgūtu

interjekciju *sorry*, kas pārņemta no angļu valodas ar nozīmi ‘atvaino’, un šajā situācijā izsaka nožēlu. Vienlaikus ar tās palīdzību, teksta autors norāda adresātam, ka viņam ir žēl, un noņem atbildību no sevis, pamatojot, ka šāds rīkojums nav viņa izdomāts. (62b) izsaka rosinājumu. Teksta autors aicina adresātu nomierināties, papildus lietojot interjekciju *ibio*, kas aizgūta no krievu valodas, lietota negatīvas attieksmes paušanai, un valodā funkcionē kā lamu vārds (Bušs, Ernstsone 2006: 189). Šajā piemērā tā parāda autora neapmierinātību par teksta adresāta iepriekšējiem izteikumiem. Piemēros (62c; 62d) teksta autors izsaka pavēli un, lai parādītu savu negatīvo attieksmi, izmanto interjekcijas, kas valodā funkcionē kā lamuvārdi. *Bļe* ir atvasināta forma no krievu valodas lamuvārda *bļeg*, bet *bļin* – lietots kā lamuvārda *bļeg* aizstājējs (Ernstsone 2006: 375). (62c) lietota arī pastiprinājuma partikula *tak*, kas šajā gadījumā pastiprina visa izteikuma saturu, nevis niansē konkrētu vārdu, tā norāda uz nepieciešamību darbību veikt nekavējoties.

Iespējams izdarīt secinājumus, ka rosinājumu izteikumos sastopamas visu semantisko grupu interjekcijas, visretāk sastopami onomatopoētismi. Lai arī interjekcijas var būt daudznozīmīgas, to nozīme ir skaidri izprotama katrā konkrētajā izteikumā un tieši tādēļ teksta autors lieto interjekcijas, jo apzinās, ka adresāts spēs uztvert gan interjekcijas, gan visa izteikuma kopējo nozīmi. Interjekcijas izteikumā parasti izpaužas kā rosinājuma pastiprinātājas vai uzmanības pievēršējas runātājam un piesaistās citiem izteikuma locekļiem, bet daudzos gadījumos tās tiek lietotas atsevišķi un pamudinājumu izsaka patstāvīgi. Turpmākajos pētījumos iespējams detalizētāk pētīt katru interjekciju semantisko grupu sīkāk, analizējot, piemēram, vai vienas grupas interjekcijas spēj vienādi niansēt imperatīva nozīmi, vai tomēr, kāda ir vairāk ekspresīva, kāda ne tik. Īpaši interesanti un vienlaikus noderīgi būtu analizēt izteikumus, kuros parādās tās interjekcijas, kas aizgūšanas ceļā ienākušas latviešu valodā pēdējā laikā. Tāpat arī tās, kuras mūsdienās lieto arvien retāk, kā, piemēram, *vadzi, vei, pavei, āre, ekur* u.c. Būtu vērtīgi secināt, vai aizgūtās interjekcijas sastopamas tikai jauniešu un jaunāka gada gājuma cilvēku runā, vai vecākās paaudzes saprot to nozīmi, un kā iespējams uztvert izteikumu, līdz galam neizprotot, ko šīs interjekcijas nozīmē. Tāpat arī ar seniskākām interjekcijām jauniešu lietojumā un izpratnē. Tas ļautu secināt, kā un vai mainās imperatīva semantika izteikumos, kur iekļauta interjekcija, ko teksta adresāts neizprot, un kā tādos gadījumos tas uztver imperatīva izteikumus. Šajā maģistra darbā, saistībā ar rosinājumiem plašāk netika pētītas arī tādas interjekcijas, kas formāli ir veselas vārdkopas un izsaukumi, to atstājot par izpētes objektu turpmākiem pētījumiem.

3.4. Rosinājumi, dažādi apkaimes elementi un to kombinācijas

Iepriekš tika aplūkots tas, kā uzruna, partikulas un interjekcijas spēj ietekmēt imperatīva, konkrētāk, rosinājumu nozīmi. Taču izteikumi, kas izsaka rosinājumu nesastāv tikai no šiem trīs valodas līdzekļiem – piemēros parādās arī citi. Tāpat iespējamas dažādas vairāku valodas līdzekļu kombinācijas, kas kopā piešķir izteikumam lielāku ekspresivitāti, un pastiprina nozīmi, piemēram, lūgumu, pavēli, aizliegumu u.c.

Dažādus rosinājumus var izteikt arī konstrukcijā ar modāliem darbības vārdiem (modificētājiem). Tie ir palīgnozīmē lietoti darbības vārdi, kas ietilpst izteicēja vai galvenā locekļa sastāvā, piešķirot modālu nozīmi, fāzes vai nejausības nozīmi (Skujiņa 2007: 237). Analizējot imperatīva izteikumus, kas pauž dažāda veida rosinājumus, to semantiku visvairāk var ietekmēt tieši modālas un fāzes darbības vārdi.

- (63) a. **Sāc tak domāt ar galvu!** (www.spoki.lv)
b. **haha, turpini neapgrūtināt sevi ar izglītību, vēl ieberzīsies smagā kognitīvajā disonansē.** (www.tvnet.lv)
c. **Laura, beidz blaut!** (Zālīte 2013: 225)

Piemēri (63) atspoguļo fāzes darbības vārdu lietojumu. (63a) – norāda uz darbību, kas teksta adresātam jāuzsāk. Šajā gadījumā teksta autors izsaka nedaudz pārmetošu ieteikumu. Kā rāda piemērs, modālie darbības vārdi izteikumā var tikt lietoti kopā ar partikulām, šajā gadījumā partikulu *tak*, kas pastiprina visa teikuma saturu, īpaši darbības vārdu, ar ko ir izteikta pavēle (Breņķe 2013: 675). Tā var norādīt arī uz teksta autora nepacietību. (63b) lietots modālai darbības vārds *turpināt*, kas izsaka nepieciešamību turpināt nosaukto darbību, rosinājumam piešķirta izsmiekla un sarkasma nozīme, jo tā apkaimē ir arī interjekcija *haha*. Kā norādījusi Janīna Strode, galvenā nozīme, kādā šo un citas smieklu atdarinošas interjekcijas lieto, ir negatīva attieksme, ironija, izsmiekls pret sarunu biedru vai tā izteikumu (Strode 2007: 381). Savukārt piemērā (63c) pavēle izteikta konstrukcijā ar modālu darbības vārdu, kas norāda uz nepieciešamību beigt darbību, šajā gadījumā – beigt raudāt. Lai papildus pievērstu teksta adresāta uzmanību, kopā ar modālo darbības vārdu konstrukciju tiek lietota arī uzruna, tādējādi pavēle tiek padarīta kategoriskāka – jo izteikta vienam konkrētam adresātam.

Imperatīva izteikšanā lietoti arī modālie darbības vārdi, kas izsaka prasmi, spēju, iespēju, nodomu, gribu, nepatiku, vajadzību u.c. (Ivulāne, Kalnača 2013: 469):

- (64) a. *Varbūt **mēģini aprunāties** ar latviešu sacītāju Upmaļu tēvu?* (Bauere 2015:39)
- b. *Varbūt tu šodien tomēr izņēmuma kārtā **varētu nebraukt** uz baznīcu?*
(Bauere 2015: 62)
- c. *Drēbes no ārzemēm nevienam cilvēkam **nedrīkst būt!** Tad uzreiz redzams, ka tam cilvēkam ar ārzemēm ir sakars. Bet sakars – tas ir ļoti slikti.* (Zālīte 2013: 75)
- d. *Klau! Lūdzu, **nevajag domāt** par visu – sākot ar elpošanu un beidzot ar valodu.* (Ābele 2008: 95)

Piemēros (64a; 64b; 64c) lietoti modālie darbības vārdi, kas izsaka spēju, iespēju vai – noliegumā – ko pretēju. (64a) pausts ieteikums, (64b) – lūgums. Abi piemēri rāda, ka modālo darbības vārdu konstrukcijas var izteikt rosinājumu arī jautājuma teikuma formā. Tāpat to, ka šādā izteikumā var būt iekļautas arī partikulas. Šajā gadījumā – partikula *varbūt*, kas abos piemēros lietota, lai izvairītos no kategoriskuma un neliktu teksta adresātam izteikumu uztvert kā pavēli. Piemērs (64c) apstiprina, ka konstrukcijas ar modālajiem darbības vārdiem var tikt lietotas, lai izteiktu aizlieguma, kategoriskas pavēles nozīmi. (64d) *varētu* uztvert kā ieteikumu, kopā ar modālo darbības vārdu konstrukciju lietotas arī interjekcijas. Pirmā interjekcija *klau*, atdalīta kā atsevišķs izteikums – teksta autors sagaida teksta adresāta uzmanību un tikai tad turpina savu sakāmo. Interjekcija *lūdzu* šajā gadījumā norāda uz teksta autora pozitīvo attieksmi, ieinteresētību sniegt labāko ieteikumu teksta adresātam, kā arī padara runas aktu jaukāku, pieklājīgāku un ne tik kategorisku.

Piemēri (63) un (64) pierāda, ka konstrukcijas ar modāliem verbiem imperatīva semantikas izteikumu apkaimē var kombinēties gan ar uzrunu, gan partikulām, gan interjekcijām – tādējādi palielinot izteikuma ekspresivitāti un padarot izteikumu nepārprotamāku – jo vairāk valodas vienības ar līdzīgu semantisko saturu tiek lietotas – jo teksta autors var būt pārliecinātāks, ka adresāts viņu uztvers pareizi un nepārprātis sacīto.

Izteicējā iespējams lietot arī vairākus (parasti divus) modālos darbības vārdus vienlaikus. (Ivulāne, Kalnača 2013: 469).

- (65) a. *Šogad jums atkal **jāmācās sākt** pierast pie zaudēm.* (www.sportacentrs.com)
- b. *Jā, tev un visiem jums pārējiem **vajadzētu sākt beigt** tā darīt.* (www.jy.lv)
- c. ***Vajadzētu mēģināt sākt** domāt par izlīdzinājuma vārtiem vienādos sastāvos.*
(www.nra.lv)

Piemērā (65a) lietots modālais darbības vārds *jāmācās* un fāzes darbības vārds *sākt*, šādā kombinācijā tie izsaka iespēju uzsākt kādu darbību un šajā gadījumā izteikumu var uzskatīt par ieteikumu. Arī piemēros (65b; 65c) teksta autors izteicis ieteikumu, bet šeit atšķirībā no piemēra (65a) lietoti trīs modificētāji vienkopus, šāds lietojums, protams, piešķir izteikumam zināmu nozīmes niansi – vajadzību uzsākt, vajadzību mēģināt, bet, iespējams, šāds vairāku modālo darbības vārdu lietojums līdzās var apgrūtināt teksta uztveri, īpaši tādos gadījumos kā (65b), kur lietoti divi it kā pretējas nozīmes darbības vārdi – *sākt* un *beigt*.

Līdzīgi kā ar modālajiem darbības vārdiem var izteikt dažādu veidu rosinājumus – lūgumus, pavēles, ieteikumus u.c., tāpat šādas dažādas nozīmes spēj izteikt konstrukcijas ar sērijverbiem. Sērijverbu konstrukcija tiek lietota viena notikuma raksturošanai. Šāda konstrukcija ietilpst vienā teikuma daļā, un abiem tās elementiem ir viens laiks un veids, un vienāda polaritāte. Aina Blinkena, rakstot par gadījumiem, kad ar pieturzīmi neatdala divus viena nosaukuma teikuma locekļus, kas izteikti ar vienu un to pašu morfoloģisko formu un veido jēdzieniski nedalāmu vienību, norāda uz līdzīgām konstrukcijām, gan uzskatīdama tās par diviem izteicējiem, no kuriem pirmais lietots kā stilistisks pastiprinājuma līdzeklis. Šādā pastiprinājuma funkcijā galvenokārt mēdz būt darbības vārdu *iet*, *ņemt* formas, īpaši pavēles izteiksmes forma (Blinkena 2009: 229). Verbu *iet* un *nākt* pavēles izteiksmes formas var piešķirt zināmu modālu niansējumu pavēles izteiksmes 2. personai — *ej*, *ejiet*, *nāc*, *nāciet* (piem., *nāc apsēdies! ej sasildies!*). Tā kā šīs formas atrodas blakus kāda cita verba pavēles izteiksmes formām, to semantika bieži vien izbālējusi un tās vairāk tikai pastiprina vai niansē ar galvenā verba pavēles izteiksmes formu izsacīto saturu. Ar šādām divkāršām pavēles izteiksmes formām pastiprina pamudinājumu vai mudina veikt darbību tūlī, nekavējoties (Ivulāne 2015: 135).

- (66) a. ***Ej salasi ceļmallapiņas!*** (Zālīte 2013: 241)
b. *Ej vien, Ede, uz kūti, **ej un raugi**, kas lapiem priekšā ceļams, pēcgalā vari apraudzīt pagrabā piena traukus.* (Niedra 2008: 37)
c. *Te ir tavas tautas zintis un mānekļi – **ņem un lasi!*** (Turbads 2007: 90)

Piemērā (66a) galvenais rīkojums ir salasīt ceļmallapas, bet pamudinājumu pastiprina darbības vārds *ej*, kas liek to darīt nekavējoties. Piemērs (66b) atklāj, ka ar sērijverbiem izteikta rosinājuma apkārtņē var atrasties arī uzruna un partikulas. Tātad šajā piemērā ir vairāki imperatīva apkaimes elementi, kas pamudina teksta adresantu uz rīcību – uzruna, kas norāda, ka darbība jāveic tieši uzrunātajai personai, partikula *vien*, kas izsaka pastiprinājumu, tātad pamudinājumu ātrāk veikt darbību, sērijverbu konstrukcija *ej un raugi*, kā arī vēl viens

pamudinājumu pastiprinošs paņēmiens – atkārtojums – divreiz lietots darbības vārds *ej*. Aina Blinkena norādījusi, ka pamudinājuma teikumos, lai pastiprinātu pamudinājuma intensitāti, lai aktīvāk liktu teksta adresātam saprast un paklausīt teksta autora gribai, vārdu, kas izsaka galveno pamudinājuma saturu, mēdz atkārtot divreiz. Tāds atkārtojums var liecināt par runātāja nepacietību, vajadzību nepieciešamo darbību izpildīt pēc iespējas ātrāk (Blinkena 1959: 131). Tāpat svarīgi, ka šādu rosinājumu jāuztver kā pamudinājumu, ne, piemēram, kā pavēli, jo ka gadījumos, kad vokatīvs atrodas izteikuma vidū – šāds izteikums nav uzskatāms par pavēli (Blinkena 1959: 103). Bet darbības vārds *ej*, sērijverbu nozīmē var piešķirt arī zināmu draudzīguma, familiaritātes nozīmi (Ivulāne 2015: 135). Piemērā (66c) lietos sērijverbs *ņem*. Baiba Ivulāne savā promociju darbā norādījusi, ja *ņemt* lietots kopā ar citu darbības vārdu un saikli *un*, tā nozīme skaidrota kā ‘pēkšņi sākt un nevilcinoties, noteikti izdarīt’. Tātad piemērs (66c) būtu uzskatāms kā pamudinājums vai pavēle nekavējoties uzsākt darbību.

Izteikumos, kas izsaka pavēli, nereti tiek iekļauts apstākļa vārds, kas norāda darbības izpildes laiku un kuram piemīt ar nākotni saistīta semantika, piemēram, *rīt*, *vēlāk*, *nekavējoties*, *pēc tam* u. c. (Lyons 1995:196).

- (67) a. *Ej vien, Ede, uz kūti, ej un raugi, kas lapiem priekšā ceļams, pēcgalā vari apraudzīt pagrabā piena traukus.* (Niedra 2008: 37)
- b. *Tad pabeidz skolu un pēc tam dari, ko gribi.* (Ābele 2008: 124)
- c. *Pag, pag, – Modris iebilda. – Vispirms pastāsti, kas jūs tādi esat.* (Ermansons 2008: 106)

Izteikumos, kuros iekļauti laika apstākļa vārdi, teksta autors liek adresātam saprast, kad, pēc cik ilga laika vai kādā secībā adresātam jārikojas. Laika nozīmes apstākļi vārdi ir leksisks līdzeklis laika kategorijas izteikšanai valodā, tādēļ darbības vai norises laiku tie var raksturot no tagadnes, pagātnes un nākotnes kategoriju viedokļa, par atskaites punktu tiek ņemts runas moments (Smiltiece 2013: 609). Šādos izteikumos, kā piemēros (67) saprotams, ka teksta autors adresātam izsaka vairākus rosinājumus. (67a) adresātam sākotnēji jāaiziet uz kūti un tikai pēcgalā (‘pēc tam’) jāaprauga piena trauki, tātad teksta autoram svarīgi ir ne tikai tas, lai adresāts veiktu šīs abas darbības, bet arī, lai veiktu tās noteiktā secībā. Līdzīgi piemērā (67b), kur teksta autors rosina adresātu pabeigt skolu un tikai pēc tam darīt, ko pats vēlas. (67c) nav apstākļa vārda, kam būtu ar nākotni saistīta semantika, taču apstākļa vārds *vispirms* liecina, ka arī šajā situācijā teksta autors vēlas izteikt adresātam vairākus rosinājumus, bet

sākotnēji norādījis darbību, kas jāveic vispirms un tikai pēc tam adresāts varēs veikt citu autora noteiktu vai paša iecerētu darbību.

Ekscerpējot valodas piemēros, visbiežākā apkaimes elementu kombinācija izteikumos, kas izsaka dažādus rosinājumus ir uzruna kopā ar interjekcijām. Arī Daina Nītiņa norādījusi, ka emocionālu pastiprinājumu iespējams panākt ar uzrunas atkārtošānu vai tās lietošanu savienojumā ar kādu interjekciju (Nītiņa 2013: 821). Salīdzinoši visbiežāk kombinējas uzruna kopā ar gribas izteicējām interjekcijām. Visbiežāk tieši ar pamudinājuma un sasaukšanās interjekcijām.

- (68) a. **Hei, dēls, panāc šurp!** (Turbads 2007: 18)
b. **Ei! Krams! Kramiņ!** *Neguli, apzags!* (Ermansons 2008: 153)
c. **Nu, princes, kusties, parādi istabu!** (Turbads 2007: 41)

(68a) izteikumu var uztvert kā lūgumu, norādījumu, arī aicinājumu. Teksta autors lietojis divus uzmanību piesaistošus valodas līdzekļus – sasaukšanās interjekciju un uzrunu. Tiem abiem ir līdzīga funkcija – pievērst adresāta uzmanību. Arī piemērā (68b) līdzās vokatīvam lietota sasaukšanās interjekcija. Piemērā (68c) lietota pamudinājuma interjekcija, kas norāda uz nepieciešamību darbību veikt nekavējoties. Lietojot interjekcijas un vokatīvu vienā izteikumā teksta autors dubulti pievērš adresāta uzmanību – pirmkārt, gan uzrunājot viņu, nosaucot vārdu vokatīvā, gan, otrkārt, pievēršot uzmanību ar interjekciju. Ja vokatīvs mudina adresātu ieklausīties, saprast, ka tiek runāts tieši ar viņu, tad katra interjekcija noteiktā saziņas situācijā jau var dot norādi par rīkojumu, kas sekos, vai uzdevuma veidu, kas būs jāizpilda.

Tāpat rosinājuma pastiprināšanai, un teksta adresāta uzmanības piesaistīšanai lietota uzruna kombinējumā ar pieklājības interjekcijām.

- (69) a. **Labrīt, Lemberg, parādiet viņiem visiem īsto vietu un pierādiet, ka esat mums piemērotākais mērs.** (www.delfi.lv)
b. **Arlabunakti, draugi, dodieties pie miera!** (www.delfi.lv)
c. **Leon! Lūdzu, izbeidz šos pārgudros gājienus! Labāk esi zemāks par zāli un klusāks par peli, tad viss ar laiku noklusīs.** (Ernstsons 2008: 151)

Šajos piemēros (69) kopā ar rosinājumu tiek lietotas pieklājības interjekcijas un uzruna. Visbiežāk tie ir sasveicināšanās vārdi, kas rada pieklājīgu attieksmi no teksta autora puses. Tie tiek lietoti gadījumos, kad saruna tiek uzsākta un rosinājums vēl nav izteikts –

piemērā (69), kur pirms pamudinājuma izteikšanas teksta autors sasveicinās ar adresātu, kā arī nosauc uzrunātā vārdu, lai nerastos pārpratumi. Rosinājumu teikumos kopā ar uzrunu tiek lietotas arī atsveicināšanās frāzes, tās, protams, ir situācijās, kad saruna tiek noslēgta, tādēļ teksta autors atvadās un izsaka, kas adresātam vēl jāizdara, šajā gadījumā – jādodas pie miera. Var būt situācijas, kad teksta autors jau iepriekš izteicis kādu norādījumu, tikai pēc laika atvadās un tad atkārtoti atgādina adresātam, kas tam jāveic. Tā kā nodaļā pie rosinājumiem maģistra darba autore iekļāvusi arī lūgumus, tad, protams, visbiežāk tieši lūgumos sastopamā interjekcija ir *lūdzu*. Konkrētajā piemērā (69c) tiek izteikts lūgums, ko ievada interjekcija, bet kā atsevišķs izteikums pirms tam tiek lietots vokatīvs, kas papildus uzsver to, ka teksta autors vēršas tieši pie konkrētas personas, šajā gadījumā pat iespējams apsauc viņu, lai norādītu, ko viņš līdz šim darījis nepareizi un norādītu, kā turpmāk rīkoties.

Rosinājumu izteikumos vērojama arī uzrunas un interjekciju kombinācija, bez citiem valodas līdzekļiem izteikumā. Šāds izteikums ir ekspresīvs – vien pievērsis teksta adresāta uzmanību un ar interjekciju izsaka rosinājumu, nepapildinot to ar citiem elementiem, kas sīkāk atklātu teksta autora vēlmes un gribu.

- (70) a. ***Stop, stop, mīlā!*** (Zīle 2011: 391)
b. ***Pag, Marč!*** (Valdis 1955: 117)
c. ***Kuš, vīri!*** (Bauere 2015: 270)

Piemērā (70a) lietota pamudinājuma interjekcija *stop*, kas rosina apstāties, vai pārtraukt kādu darbību. Taču, acīmredzot, lai pastiprinātu pamudinājuma intensitāti, lai pastiprināti liktu teksta adresātam saprast un paklausīt teksta autora gribai, interjekcija atkārtota divreiz. Tāds atkārtojums var liecināt par runātāja nepacietību, vajadzību nepieciešamo darbību izpildīt pēc iespējas ātrāk. Šī iemesla dēļ, izteikumu varētu uztvert par pavēli, taču izteikumā lietotā uzruna ir pozitīvas nozīmes vārds, ko teksta autors lietojis, lai izpaustu savas jūtas, vienlaikus izvairoties no kategoriskuma. Piemēri (70) pierāda, ka imperatīva nozīmes izteikšanai pietiek vien ar šiem diviem valodas līdzekļiem – uzrunu un interjekcijām. Uzruna norāda nepieciešamās darbības veicēju, bet interjekcija konkrēti izsaka darbību. *Stop* liek apstāties, pārtraukt iesākto, *pag* – liek pagaidīt, bet *kuš* – apklust, vai uzvesties klusāk.

Tāpat kā uzruna imperatīva apkaimē niansē izteikuma saturu kopā ar interjekcijām – tā arī uzruna kombinācijā ar partikulām.

- (71) a. ***Nāc, vien, dēls, tūlīt tev vajadzēs zirgus vēl lietāt!*** (Turbads 2007: 18)

- b. *Iesim nu, Ede, raudzīt pirtnieci!* (Niedra 2008: 36)
- c. A: *Mammu, es gribu vēl šitās [vafeles].*
B: *Nē, dēls, noliec gan, tev pilna māja ar gardumiem!* (Z. M.)

Visbiežāk rosinājuma teikumos uzruna kombinējas ar partikulām, kas piešķir ierobežojuma vai pastiprinājuma nozīmi (71a). Lai arī *vien* ir ierobežojuma partikula, šādos gadījumos, kad tā attiecas uz darbības vārdu, tā piešķir pastiprinājuma nozīmi. Šādā lietojumā kopā ar darbības vārdu *nākt* un uzrunu, visu izteikumu var uztvert kā pamudinājumu, aicinājumu, iedrošinājumu. Līdzīgos gadījumos tiek lietotas arī citas pastiprinājuma partikulas, lai papildus uzsvērtu nepieciešamību veikt darbību. Piemērā (71b) līdzās uzrunai lietota modāli voluntatīvā partikula *nu*, kas izsaka pastiprinājumu, izceļ teksta autora gribu, kā arī piešķir lūguma un pamudinājuma nozīmi. (71c) piemērs apstiprina, ka rosinājuma teikumos, līdzās uzrunai var tikt lietotas arī citas modālās partikulas, šajā gadījumā – nolieguma. Visbiežāk tās sastopamas rosinājumos, kas izsaka aizliegumu, un parādās kā atbilde uz iepriekš teikto, vai darīto.

Vērojami arī tādi piemēri, kad izteikumos, kas izsaka rosinājumus, vienkopus viena teikuma robežās sastopama uzruna, interjekcija un partikula. Tādā gadījumā vienā izteikumā imperatīva semantiku izsaka vai pastiprina četri valodas līdzekļi – interjekcija, uzruna, partikula un verbs konkrētajā izteiksmē (ja tas nav reducēts):

- (72) a. *Akdievs, Raimond, beidziet jel!!!* (www.delfi.lv)
- b. *eu, tantīt, tak jums pašai jāiet politikā!* (www.delfi.lv)
- c. *Nu, ziņnesi, sauc nu iekšā vispirms skolmeistaru un Bites dēlu ar Lāča Anni un viņas tēvu!* (Niedra 2008: 61)

Piemēros (72) redzams, ka imperatīva izteikšanai lietoti darbības vārdi pavēles izteiksmē, taču izteikumos iekļauti vēl trīs valodas līdzekļi, kas piešķir tam papildus nozīmi. Piemērā (72a) lietota sajūtu izteicēja interjekcija *Akdievs*, kas šajā situācijā izsaka negatīvas sajūtas – tā var liecināt par teksta autora īgnumu un nepatiku pret teksta adresātu vai viņa teikto. Tam seko vārds vokatīvā, kas šajā gadījumā ir teksta adresāta lietotājevārds interneta vietnē. Situācijā, kad teksta autors uzrunā kādu no daudzajiem interneta vietnes komentētājiem, ir īpaši svarīgi norādīt tā vārdu, lai teksta adresātam būtu skaidrs, ka teksts adresēts tieši viņam. Rosinājumam papildus ekspresivitāti piešķir pamudinājuma partikula *jel*. Nozīmes un formas ziņā līdzīgs ir piemērs (72b), arī tas ekscerpēts no interneta portāla komentāru sadaļas un izpaužas kā atbilde uz kāda cita portāla lietotāja iepriekš teikto. Tādēļ

arī šeit lietots vokatīvs, kas veidots no teksta adresāta lietotājvārda (*Tanta*). Teksta autors adresāta vārdu izmantojis, lai darinātu deminutīvu. Anda Kalnača norādījusi, ka deminutīvs, kas darināts ar piedēkli *-īt-* var tikt lietots, lai izteiktu ironiju par parādībām, ko teksta autors nevērtē augstu (Kalnača 2015: 255). Darbības vārdu teikumā pastiprina partikula *tak*. Lai arī formāli šis izteikums ir uzskatāms par rosinājumu, nozīmes ziņā ir tuvs sarkasmam un izsaka teksta autora nīrgāšanos par adresātu. Arī piemērā (72c) rosinājums izteikts ar verbu pavēles izteiksmē, teksta adresāta uzmanības pievēršanai lietots pamudinājuma izsaukšanas vārds un vokatīvs, kā arī darbības vārda nozīmi pastiprina partikula. Taču šajā piemērā vērojama partikulas un interjekcijas homonīmija – vienas valodas divu vai vairāku dažādas nozīmes vārdu izrunas un rakstības vienādību (Skujiņa 2007: 146). *Nu* – kā pamudinājuma interjekcija un *nu* kā pastiprinājuma partikula. Par partikulu un citu vārdšķiru homonīmiju sk. Evelīnas Zilgalves maģistra darbā *Partikulu nozīme izteikuma struktūrā* (Zilgalve 2011).

Pretēji piemēriem, kuru apkaimē ir vairāki valodas elementi un tie kombinējoties piešķir izteikumam papildus nozīmi vai lielāku ekspresivitāti, ir tādi rosinājuma izteikumi, kuru apkaimē nav citu elementu, jo izteikumos notikusi redukcija. Latviešu valodā var būt tādi rosinājuma un pamudinājuma teikumi, kuru gramatiskajā centrā var būt tikai lietvārds ģenitīvā, akuzatīvā, vokatīvā vai lokatīvā (Beitiņa 2009: 71; Lokmane, Valkovska 2013: 782). Šādos gadījumos var runāt par redukciju. Redukcija ir viena vai vairāku strukturāli nozīmīgu teikuma komponentu izlaidums teikumā. Redukcija notiek konteksta, runas situācijas vai konsituācijas ietekmē un nav uzskatāma par valodas kļūdu (Skujiņa 2007: 322). Jāpiebilst, ka šādi reducēti rosinājumi, protams, izsaka imperatīva nozīmi, un tā jēga ir saprotama, taču problēmas var rasties, mēģinot šos izteikumos klasificēt imperatīva semantiskajās grupās. Pat izteikumus ar pilnu struktūru dažkārt ir grūti objektīvi nošķirt kādā grupā, tādēļ ar šādiem izteikumiem var rasties vēl lielākas grūtības.

- (73) a. ***Trīs plāceņus!*** (Niedra 2008: 85)
- b. ***Siltumu!*** (Ābele 2008: 36)
- c. ***Ūdeni, ūdeni!*** (Turbads 2007: 89)

Piemēros (73) redzams, ka rosinājumu izsaka lietvārds akuzatīvā. Lai arī darbības vārds ir reducēts, runas situācijā tas neliedz teksta adresātam saprast autora vēlmes. Šādi gadījumi, protams, analizējami kontekstā. (73c) situācijas apraksts: *Viens uzmetās Kurbadam uz pleca. „Ūdeni, ūdeni!” „Nav man ūdens,” atkliedza Kurbadis.* Var secināt, ka piemērā (73c) tiek izteikts lūgums. Tas izteikts atkārtoti, lai pastiprinātu nepieciešamības nozīmi.

Maģistra darba autore novērojusi, ka izteikumi ar reducētiem izteicējiem plaši sastopami sarunvalodā, risinot dažādas sadzīviskas situācijas. Izstrādājot bakalaura darbu, maģistra darba autore ekscerpēja valodas piemērus, kas noklausīti veikalā pie kases:

- (74) a. ***Maisiņu arī.*** (Z. M.)
b. ***Pa monētām labāk!*** (Z. M.)
c. ***Pelēko Wall Street!*** (Z. M.)

Visbiežāk šādi izteikumi uztverami kā lūgumi – (74a) pircējs lūdz pārdevējam pie pirkuma pieskaitīt maisiņu, (74b) redzot, ka pārdevēja grasās atlikumā izdot banknoti, klients lūdzu to izmainīt sīkāk. (74c) klients norāda kādas cigaretes vēlas iegādāties, nosaucot vien to nosaukumu. Teksta autors, iespējams reducē izteicēju, jo uzskata par pašsaprotamu, ka teksta adresāts, šajā gadījumā pārdevēja veikalā, sapratīs viņa vēlmes, jo šādas situācijas veikala dzīvē ir pierastas un pārpratumus nerada. Tāpat teksta autors, iespējams, cenšas taupīt laiku, nelietojot pilnas struktūras teikumus, sasveicināšanās frāzes un interjēciju *lūdzu*.

Kategorisku pavēli vai aizliegumu var izteikt viens pats apstākļa vārds (Beitiņa 2009: 72; Lokmane, Valkovska 2013: 782). Arī šeit var runāt par izteicēja redukciju. Kategoriskos pamudinājuma teikumos apstākļa vārds kļūst tik svarīgs, ka var aizstāt darbības vārdu, uz kuru tas attiecas, un verbs kļūst elidēts. Šādi izteikumi uzskatāmi par kategoriskākiem nekā tie, kuros līdzās apstākļa vārdiem tiek saglabāti arī darbības vārdi (Blinkena 1959: 105).

- (75) a. ***Klusu!*** (Bauere 2015: 88)
b. ***Prātīgi, olas!*** (Zālīte 2013:85)
c. ***Ārā, pļunduri!*** (Zālīte M. 2013: 150)

Piemērā (75a) teksta autors rosina adresātam apklust, izmantojot veida apstākļa vārdu, lai arī izteicējs ir reducēts, tas neliedz saprast teksta autora mērķi – panākt, lai adresāts vai adresāti uzvestos klusu. Arī piemērā (75b) pavēli izsaka apstākļa vārds, kas mudina uzvesties prātīgi (*‘uzmanīgi’*). Taču kā pamatojums vai paskaidrojums šādas uzvedības prasībām tiek lietots vārds *olas*, kas formāli funkcionē, kā pamatojuma palīgteikums, bet arī tajā tiek izlaists izteicējs un citi teikuma locekļi. Taču sarunas situācijā šāds izteikums pārpratumus nerada. Arī piemērā (75c) ir reducēts izteicējs [ejiet], kopā ar uzrunu, kuras semantika var liecināt par teksta autora nepatiku pret adresātiem, neiecietību, tādēļ šādu izteikumu var interpretēt kā kategorisku pavēli. Pretēji no veida apstākļa vārdiem, kuri sniedz adresātam norādes par to,

kādā veidā rīkoties, vietas apstākļa vārdi norāda darbības izpildes vietu, vai virzienu, kā šajā gadījumā.

Var secināt, ka rosinājumu izteikšanai tiek lietoti dažādi imperatīva izteikšanas līdzekļi, tāpat arī izteikuma niansēšanai – iespējams lietot dažādus valodas līdzekļus un to kombinācijas, lai pēc iespējas precīzāk teksta autors izteiktu savas vēlmes un gribu, kā arī, lai būtu pārliecināts, ka teksta adresāts spēs uztver viņa teikto un abu starpā neradīsies pārpratumi. Tāpat ir novērojami gadījumi, kuros lietotie valodas līdzekļi neatbilst to ierastajām funkcijām, kā, piemēram, pieklājības interjekcijas *labrīt* un *sveiki*, kas lietotas nevis, lai sasveicinātos, bet izteiktu pārmetumu, nosodījumu.

4. ATĻAUJAS UN AICINĀJUMI

Analizējot teorētisko literatūru par imperatīvu un ekscerpējot valodas piemērus, kuros tas atklājas, maģistra darba autore izvēlējusies aicinājumus un atļaujas nošķirt kā atsevišķu imperatīva semantikas grupu. Tas tiek pamatots ar to, ka pretēji no rosinājumiem, kur teksta autors mazākā vai lielākā mērā ir izteicis nepieciešamību teksta adresātam veikt, vai pārtraukt konkrēto darbību, dažkārt pat kategoriski – īpaši pavēlēs, vai aizliegumos –, aicinājumos un atļaujās ir mazliet atšķirīgas nianšes. Atļaujas visbiežāk tiek izteiktas pēc tam, kad sarunu biedrs jau ir izteicis vēlmi veikt vai pārtraukt kādu darbību – tātad šajos izteikumos mazāk atklājas atļaujas izteicēja griba. Savukārt, aicinājumos adresātam tiek sniegta lielāka izvēles brīvība – pieņemt aicinājumu un izpildīt teksta autora vēlmes vai rīkoties kā savādāk.

Arī Svens Lauers pētījumos par imperatīvu un tā semantiku atļaujas un aicinājumus izdala kā atsevišķu imperatīva semantisko grupu. S. Lauers norāda, ka šī nozīmju grupa ietver tādu imperatīva lietojumu, kas pretēji citiem lietojumiem patiesība nenorāda teksta autora gribu, lai kaut kas notiktu, bet drīzāk izpaužas kā atbilde, darot zināmu, ka teksta autors neiebilst acīmredzama vai iespējama adresāta vēlmēm un darbības iespējamībai. Šajā grupā S. Lauers iekļauj atļaujas, pieļāvumus, piekāpšanos, aicinājumus, arī ielūgumus. Lai arī šādos izteikumos ne vienmēr parādās paša teksta autora vēlmes un griba, tomēr, atbildot uz adresāta vēlmēm, tas mudina viņu uz darbību vai tās pārtraukšanu (Lauers 2012: 39).

Turpmākajās divās apakšnodalās maģistra darba autore ar ekscerpētajiem piemēriem ataino atļaujas un aicinājumus. Analizējot to, kādi valodas līdzekļi un to kombinācijas sastopamas šāda veida izteikumos, un kādu papildus nozīmi tie izteikumam spēj piešķirt.

4.1. Apkaimes loma atļauju izteikšanā

Aina Blinkena minējusi, ka atļaujas ir savdabīgs pamudinājuma teikumu paveids – izteikums, ar kuru teksta autors izsaka savu atbalstu sarunu biedra sāktajai vai nodomātajai darbībai. Daudzos šādos gadījumos, par pamudinājumu tā īstajā nozīmē grūti runāt, jo ar atļauju teksta autors tikai apliecinā, ka viņam nav iebildumu pret jau notiekošo vai turpmāk iecerēto darbību (Blinkena 1959: 91).

Bieži atļauju izteikšanai tiek lietotas konstrukcijas ar modāliem darbības vārdiem. Visbiežāk tie ir modālie darbības vārdi *varēt* un *drīkstēt*.

- (76) a. *Ja kas, **vari zvanīt!*** (Ernstsons 2008: 135)
 b. *Ja Tu saproti, tad **vari jāt** tālāk!* (Turbads 2007: 90)
 c. *Tu **drīksti iekļaut** jebkurus attēlus, kas tavuprāt ir piemēroti rakstam un spēj to atdzīvināt.* (www.cv.lv)

Vērojams, ka atļaujas tiek izteiktas gadījumos, kad pastāv kāds priekšnosacījums pirms teksta adresāts drīkst veikt atļauto darbību. Kā piemērā (76a), kur atļauj zvanīt, ja kas [notiek] vai piemērā (76b), kur tiek noteikts ierobežojums – jāt tālāk drīkst tikai ar nosacījumu, ja teksta adresāts [kaut ko] saprot. Piemērā (76c) atļauja iekļauta vispārīgos interneta portāla lietošanas noteikumos, kā atsevišķs uzskaitījums tam, kas interneta vietnes lietotājiem ir atļauts.

Tāpat kā tas tika novērots, analizējot rosinājumus un to apkaimi, arī izteikumos, kas izsaka atļauju, tiek lietotas partikulas. Ja sarunu biedrs izteicis interesi veikt vai pārtraukt kādu darbību, izsakot atļauju, teksta autors to var uzsākt ar apgalvojuma partikulu *jā*, pretēji aizliegumiem, kurus bieži ievadīja ar nolieguma partikulu *nē*. Visbiežāk partikula *jā* tiek lietota kā apstiprinoša atbilde, ja sarunu biedrs savu vēlmi izteicis jautājuma formā, piemēram, *vai es varu?*; *vai es drīkstu?*

- (77) a. Saruna veikalā starp māsu un brāli. Mazā māsa norāda uz saldējumu, ko vēlas:
 A: *Var?*
 B: ***Jā, ņem!*** (Z. M.)
- b. Saruna veikalā starp māti un bērnu, kurš raugās uz konditorejas izstrādājumu stendu un jautā mātei:
 A: *Var vienu paņemt ar magonēm?*
 B: ***Nuja, ka var. Bet, Hugo, – vienu tikai!*** (Z. M.)
- c. A: *Vai es arī turpmāk drīkstu izmantot šādu niku?*
 B: ***Jā!*** (www.delfi.lv)

Piemēri (77) atspoguļo reālas, ikdienišķas sarunu situācijas no sarunvalodas. Piemērā (77a) saruna starp brāli un māsu veikalā, mazā māsa vēlas saldējumu un jautā brālim, vai var [ņemt] saldējumu? Brālis to atļauj, atbildot – *jā, ņem*. Atļaujas sniedzējs brālis norāda, ka neiebilst māsas vēlmēm, bet nepasaka, piemēram, *atļauju ņemt vai tev ir atļauts ņemt*. Taču šādā sarunas situācijā un kontekstā ir pilnīgi saprotams, ka teksta autors izsaka atļauju, un adresātam tas ir skaidrs, jo *jā* ir partikula, kas izsaka apstiprinājumu un atļauju. Arī piemērs (77b) noklausīts situācijā pārtikas veikalā un tā ir ļoti līdzīga (77a), tikai šajā gadījumā tā

risinās starp māti un dēlu. Māte izsaka atļauju, lietojot apgalvojuma partikulu *nuja*. Lai arī *Latviešu valodas gramatikā* ir teikts, ka *nuja* izsaka nedrošu un nepārliciecināšu apgalvojumu (Brenķe 2013: 676), šajā situācijā ar to ir pietiekami, lai teksta adresāts saprastu, ka atļauja tiek dota. Neskatoties uz to, ka māte devusi atļauju savām dēlam paņemt vēlamo, viņa šo atļauju ierobežo ar nosacījumu, ka bērnam ir atļauts ņemt tikai vienu. To izsakot ar pretstata saikli *bet*, kas liecina, ka turpmākais teksts nozīmes ziņā būs pretstatījums iepriekš teiktajam, šajā gadījumā tas liecina par zināmu ierobežojumu. Tāpat teksta autors uzrunā adresātu vārdā, lai papildus pievērstu tā uzmanību, vai gadījumā, ja adresāts jau ir novērsies un sācis izpildīt atļauto darbību. Skaitļa vārds *vienu* un ierobežojuma partikula *tikai* norāda, ka atļauja ir ierobežota un ir pat noteikt skaits tam, cik teksta adresāts bulciņas drīkst ņemt, pietam *tikai* norāda, ka noteikto skaitu pārsniegt nedrīkst. Pretēji diviem iepriekšējiem piemēriem, (77c) ekscerpēts interneta vietnes komentāru sadaļā. Šajā piemērā atļauja izteikta vien ar apgalvojuma partikulu, neko citu nepaskaidrojot un neizsakot nekādus ierobežojumus vai nosacījumus. Partikula *jā* var tikt lietota kā diskursa iezīmētāja trīs funkcijās – konkretizējuma, vispārinājuma un predikatīvā kodola aizstāšanas funkcijā (Zilgalve 2014: 163). Piemērā (77c) iespējams var runāt par *jā* kā predikatīvā kodola aizstājēju, jo ar partikulu *jā* teksta autors aizstājis iepriekš izteikto izteicēju *drīkstēt*.

Līdzīgi kā piemērā (77c), ir arī citi gadījumi, kuros atļauju izsaka ar vienu vārdu:

- (78) a. A: *Vai es šeit varu uzrakstīt visu, kas man nepatīk?*
 B: ***Viennozīmīgi.*** (www.delfi.lv)
- b. A: *Internetu drīkst?*
 B: ***Protams!*** (Ābele 2008: 120)
- c. Kliente, nākot veikalā, vēlas noskaidrot, vai drīkst ienākt ar klēpju sunīti
 A: *Drīkst ar visu Tobi?*
 B: ***Šoreiz!*** (Z.M.)

Piemērā (78a) atļauja tiek izteikta ar vienu vārdu – veida apstākļa vārdu, kas šajā gadījumā izsaka pilnīgu teksta autora piekrišanu, bez nekādiem iebildumiem. Tāpat arī piemērā (78b) – atļauja tiek izteikta ar darbības vārdu divdabja formā, kas šajā gadījumā lietots interjektīvā nozīmē un līdzīgi kā (78a) pauž nepārprotamu atļauju. Mazliet atšķirīga ir situācija piemērā (78c), kad kliente vēlas ieiet veikalā, līdzīgi ņemot suni. Atļauja, kas izteikta ar vārdu *šoreiz*, kas liecina par to, ka parasti šādas darbības netiek atļautas, bet tiek izdarīt izņēmums un kundzei tas tiek atļauts.

Jāsecina, ka konteksta un situācijas apzināšana, šādos gadījumos ir īpaši nepieciešama, jo, sniedzot atļauju, teksta autors bieži atbild ar vienu vai dažiem vārdiem, nenosaucot, ko tieši viņš atļauj. Lai arī atļauja tiek izteikta ar vienu vārdu, tā nozīme var ietvert kādu ierobežojumu, šaubas, vilcināšanos u.c. Sarunas situācijā tas, protams, ir saprotams, jo reālā runā šādu izteikumu noteikti niansē arī intonācija, mīmika, žesti, bet, analizējot šādus izteikumus rakstītā formā, pastāv iespēja, ka to interpretējums var būt subjektīvs.

Atļauju izteikšanai tiek lietotas arī interjekcija *labi*, kam piemīt apgalvojuma un apstiprinājuma nozīme. Parasti tā novietots izteikuma sākumā un norāda uz to, ka teksta autors piekrīt adresāta lūgumam vai prasībām (79a), vai arī liecina par zināmu samierināšanos, iespējams neizbēgamību pat gadījumos, kad sarunu biedrs iepriekš neko nav teicis, bet teksta autors uzsaka situāciju par neizbēgamu, nojauš adresāta vēlmes vai nepieciešamību un piekāpjas (79b). Kā arī gadījumos, kad teksta adresāts acīm redzami izdarījis to, ko autors jau iepriekš norādījis, un nu teksta autors atļauj to beigt, vai turpināt ko citu (79c).

- (79) a. ***Labi, klausies ar'.*** (Bauere 2015: 49)
b. ***Labi, turpiniet! – piekāpos.*** (Zīle 2011: 54)
c. ***Labi, darbiņš izdarīts, varat iet atpakaļ pie savām lietām!*** (www.delfi.lv)

Visbiežāk ekscerpētajos piemēros vērojamas atļaujas, kas attiecas uz otro personu, taču teksta autors var izteikt atļauju arī trešajai personai, tādā gadījumā tās tiek ievadītas ar partikulu *lai*. Dažādi pamudinājumi, kas adresēti trešajai personai, šajā gadījumā – atļaujas, no tradicionālajiem pamudinājumiem atšķiras ar to, ka tie nav tieši pamudinājumi sarunu biedram, bet pamudinājumi, izmantojot starpnieku – adresātu (Lokmane, Valkovska 2013: 781). Šādas atļaujas semantiski bieži robežojas ar vēlējuma izteiksmi.

- (80) a. ***Lai viņš paliek!*** (Dziļums 1990: 110)
b. ***Jā, jā, lai viņš pasaka līdz galam.*** (Bauere 2015: 280)
c. ***Lai guļ!*** (Niedra 2008: 73)

Piemēros (80) var vērot, ka teksta autors izsaka atļauju kādai trešajai personai, taču formāli to paziņo adresātam otrajā persona, tādējādi informējot to, ka atļauj kādam citam rīkoties. (80b) atļaujas pastiprināšanai un piekrišanas izrādīšanai tiek lietotas apgalvojuma partikulas *jā*, turklāt atkārtoti divreiz, kas atkarībā no konteksta var liecināt par zināmu teksta autora sajūsmu, vai pretēji – kā samierināšanās ar situāciju, kas realitātē teksta autoru neiepriecina, taču tas piekāpjas un sniedz atļauju.

Līdzīgi kā dažādos rosinājumos, kuru izteikšanai vai nozīmes nianšu pastiprināšanai reizēm tiek lietoti apstākļa vārdi, dažādi apstākļi atrodami arī izteikumos, kur teksta autors pauž atļauju vai piekrišanu kādas darbības realizēšanai.

- (81) a. *Plūc droši.* (Zālīte 2013: 242)
b. A: *Laura brauks līdz!*
B: *Nebrauks vis, – Mīma griež kā ar nazi.*
A: *Laura brauks līdz!*
B: *Labi! Bet ātri!* (Zālīte 2013: 244)
c. Bērns vēlas iepirkumu groziņu vietā ņemt iepirkuma ratus.
A: *Varu šodien ratiņus, tu teici, ka nākamreiz varēs.*
B: *Tikai mierīgi jābrauc.* (Z. M.)

Piemērā (81a) teksta adresātam tiek atļauts plūkt ziedus, teksta autora lietotais veida apstākļa vārds liecina, ka autoram nav nekādu iebildumu, ja adresāts veiks iecerēto darbību, pietam tas tiek mudināts to darīt droši, tātad nebaidoties, nekautrējoties. Piemērs (81b) atspoguļo situāciju, kurā izpaužas sarunu biedra piekāpšanās, atļauja netiek dota uzreiz, bet pēc atkārtotas uzstāšanās. Sākotnēji tā tiek kategoriski noraidīta, bet redzot, ka sarunu biedrs nevēlas piekāpties, teksta autors tomēr atļauj. Taču arī šajā gadījumā pastāv nosacījums, ka teksta adresātam jārikojas ātri – to izsaka veida apstākļa vārds *ātri*. Savukārt (81c) sarunu biedrs B uz A jautājumu nesniedz apstiprinošu atbildi, tā tiek izlaista, tik vienīgi pateikts, kā teksta adresātam jārikojas, bet šāds norādījums liecina par to, ka atļauja tiek dota, atliek vien ievērot nosacījumu – braukt mierīgi.

Šajā apakšnodaļā iekļautie piemēri liek domāt, ka valodas lietotāju vidū pastāv dažādas formulas, kā izteikt atļauju. Visbiežāk tie ir vārdi *jā*, *labi*, *var*, *drīkst*, vai arī vārdi, kas nosauc darbību, ko atļaujas lūdzējs izsacījis, piemēram – *ej* (uz jautājumu – vai es varu iet?), *ņem* (vai es varu ņemt?) utt. Atļauja, ko teksta autors izsaka trešajai personai parasti tiek ievadīta ar partikulu *lai*, piemēram, *lai iet*, *lai dara*. Bieži atļauja tiek sniegta pēc vairākkārtējiem lūgumiem, vai arī izteikti nosacījumi – atļauja tiek dota, bet teksta adresātam jāievēro kādi teksta autora nosacījumi.

Salīdzinājumā ar iepriekšējā nodaļā aplūkotajiem rosinājumiem, atļauju izteikšanā daudz retāk tiek izmantotas interjekcijas un partikulas, izņemot apstiprinājuma partikulas un dažas interjekcijas, kas kontekstā spēj izteikt autora piekrišanu, apstiprinājumu vai pamudinājumu uz atļaujā izteikto darbību. Tāpat tik bieži netiek lietota uzruna. Tas skaidrojams ar to, ka uzrunas primārā funkcija ir pievērst sarunas biedra uzmanību, taču šajā

gadījumā tas nav nepieciešams, jo sarunu biedrs pats ir bijis tas, kas uzsāk sarunu. Uzruna atļaujās parādās vien tad, kad teksta autors izsaka atļauju, bet, turpinot sakāmo, pauž vēl kādu nosacījumu vai pamudinājumu, kas teksta adresātam jāievēro, lai atļauja būtu spēkā, piemēram, *Nuja, ka var. Bet, Hugo, – vienu tikai!* (Z. M.).

4.2. Apkaimes loma aicinājumu izteikšanā

Aicinājumi, iespējams, varētu tikt uzskatīti par vieniem no visvājāk ekspresīvajiem imperatīva izteikumiem (līdzīgi kā vēlējumi; sk. maģistra darba 5. nodaļu). Izsakot aicinājumu, teksta autors adresātam liek saprast, ka viņš labprāt vēlētos, lai kāda darbība notiktu, vai tiktu pārtraukta, taču veids, kādā tie formāli tiek izteikti, nemudina adresātu šo aicinājumu obligāti pieņemt un realizēt to, uz ko teksta autors viņu aicina.

Nozīmes ziņā aicinājumi var būt dažādi. Teksta autors var aicināt adresātu veikts vai pārtraukt darbību – šādi izteikumi nozīmes ziņā var būt ļoti tuvi lūgumiem un pamudinājumiem. Tie var būt aicinājumi pievienoties teksta autoram kādas darbības veikšanā vai situācijas norisē. Tāpat tie var būt uzaicinājumi un ielūgumi uz pasākumiem, svinībām. Aicinājumi var tikt izteikti vienam konkrētam adresātam otrajā personā, vai vienlaikus vairākiem. Tāpat adresāts var tikt izmantots kā runas situācijas starpnieks, kuram teksta autors izsaka lūgumu aicinājumu nodot kādai citai personai vai personu grupai. Atkarībā no tā, kāds ir teksta autora mērķis, aicinājuma izteikšanā var tikt lietoti dažādi valodas līdzekļi, kas runas situācijā spēj piešķirt izteikumam kādu papildus nozīmi.

Viens no aicinājumu apkaimē sastopamajiem valodas līdzekļiem ir uzruna. Visbiežāk tā tiek lietota, lai precizētu, kura persona vai personas tiek aicinātas un tādējādi tiek piesaistīta viņu uzmanība. Aicinātās personas precizēšanai, uzruna visbiežāk novietota teksta sākumā:

- (82) a. *Meitiņ!* *Nāc, pagulēsīm dienvidu!* (Ābele 2008: 31)
- b. *Jāni, nākamreiz atnāc uz mūsu nodarbībām arī tu. Tev varētu patikt.*
(www.copeslietas.lv)
- c. *Ieva, vai Jūs negribat braukt šodien uz Aizkraukles kapu svētkiem?* (Kalnāre 1992: 120)

Viens no veidiem kā izteikt aicinājumu – lietot darbības vārdu *nākt* un *iet* formas. Šādu darbības vārdu lietojums aicina teksta adresātu doties kur iekšā, doties līdzī tekstā autoram, iet līdzī veikt kādu darbību u.c.

- (83) a. *Nāc, spēlēsim Kurbadu.* (Turbads 2007: 7)
 b. *Nāciet tālāk, mācītāj. Apsēdīsimies.* (Bauere 2015: 41)
 c. *Iesim nu iekšā, bērns!* (Bauere 2015: 176)

Piemērā (83a) aicinājums izteikts ar vārdu *nāc*, kas aicina pievienoties citiem, lai spēlētu spēli. (83b) aicinājuma izteikšanai lietots darbības vārds pavēles izteiksmē, daudzskaitļa 2. personas formā. Šādas formas lietojums var liecināt par pieklājību un zināmu distanci abu runātāju starpā. Aicinājumā tiek lietots arī vokatīvs – teksta autors adresātu nenosauc vārdā, bet uzrunā viņu ar vārdu, kas nosauc tā ieņemamo amatu. Arī tas liecina par abu sarunā iesaistīto cilvēku attiecību sociālo raksturu un zināmu distanci abu starpā. Savukārt piemērā (83c) aicinājumu izsakošais darbības vārds *iesim* lietots kopā ar partikulu *nu*, kas piešķir pastiprinājuma nozīmi, tā vājina pavēles kategoriskumu un piešķir izteikumam lūguma un pamudinājuma nozīmi (Breņķe 2013: 67). Arī šajā piemērā tiek lietota uzruna, lai teksta adresāts varētu saprast, ka aicinājums adresēts tieši viņam.

Salīdzinot ar izteikumiem, kuros teksta autors izsaka atļauju, aicinājumu izteikšanai biežāk tiek lietotas interjekcijas.

- (84) a. *Hei, svešinieki, nāc talkā.* (Turbads 2007: 86)
 b. *Čau, nāciet visi atbalstīt mūs šīs dienas spēlē!* (www.sportacentrs.lv)
 c. *Labrīt, nāc brokastīs!* (Bauere 2015: 67)

Visbiežāk lietotās interjekcijas ir sasaukšanās vārdi un pieklājības interjekcijas. Tās tiek lietotas gadījumos, kad saruna tikko tiek uzsākta, lai pievērstu adresāta uzmanību vai sasveicinātos. Piemērā (84a) tiek lietoti divi uzmanību piesaistoši valodas līdzekļi – sasaukšanās izsaukmes vārds *hei* un vokatīvs. Piemērā (84b) adresātu uzrunāšanai tiek lietots sarunvalodā plaši izmantotais sasveicināšanās vārds *čau*, kas liecina par neformālu saziņas situāciju. Pretēji iepriekšējiem piemēriem, kuros aicinājums tika izteikts kādai konkrētai personai, šajā piemērā tiek uzrunāti vairāki adresāti vienlaikus – uz to norāda vispārināmais vietniekvārds *visi*. Piemērā (84c) sasveicināšanās vārds *labrīt* norāda uz to, ka saruna risinās no rīta, arī viena pati interjekcija *labrīt*, var tikt uzskatīta par aicinājumu – aicinājumu celties.

Visai ierasti latviešu valodā ir izteikt aicinājumu jautājuma formā:

- (85) a. *Iedzersim šampanieti?* (Ābele 2008: 72)
 b. *Varbūt vakarā paēdīsim kopā vakariņas?* (Ābele 2008: 110)
 c. *Iesim arī mēs atlaisties?* (Bauere 2015: 169)

Tā kā aicinājums ietver teksta autora gribu, tad jautājuma formā tā tiek pasniegta mazāk kategoriski un teksta adresātam sniedz iespēju izvēlēties – atbildēt apstiprinoši vai noraidīt aicinājumu. Runātā valodā šādiem jautājumiem ir īpaša intonācija. Piemērā (85b) jautājums izteikts ar partikulu *varbūt*, kas formāli pieder pastiprinājuma partikulu grupai, tā var liecināt par nedrošību, taču jautājumam tā piešķir mazāk kategorisku nozīmi un norāda, ka teksta autors, iespējams, pats šaubās par to, vai aicinājums tiks pieņemts.

Aicinājumu iespējams izteikt ne tikai konkrētam, tekstā nosauktam adresātam vai vairākiem nekonkretizētiem adresātiem, bet iespējams aicināt kādu trešo personu, arī gadījumos, kad sarunas brīdī tā nav klātesoša. Arī šādā gadījumā teksta adresāts ir uztverams kā starpnieks starp teksta autoru un aicināto personu, viņš tiek pamudināts ziņot par teksta autora aicinājumu nodot aicinātajai personai vai personām. Semantiski šādi izteikumi ir tuvi vēlējuma izteiksmei. Tie tiek ievadīti ar partikulu *lai* un tajos ir izlaists vārds vai teikuma daļa, kas attiecas uz adresātu – *pasaki, sakiet, atgādiniet* u.c.

- (86) a. *Lai* *puiši nāk uz pirti!* (Kaijaks 1999: 82)
b. *Lai* *mammās nāk uz pasākumu jau šajā īpašajā svētdienā – to pasakiet.*
(www.blogi.oho.lv)
c. *Lai* *nāk ikviens interesents un sporta entuziasts! Visi laipni aicināti!*
(www.delfi.lv)

Piemēros (86) atklājas tikai tā informācija, kas adresātam jānodod tālāk tiem, kurus teksta autors aicina kur doties vai piedalīties. Šādi aicinājumi var tikt adresāti vienai konkrētai personai, kas sarunas brīdī nav klātesoša, konkrētai grupai (86a) – puišiem, vai kādai sabiedrības daļai (86b) – mammām; (86c) – sporta entuziastiem, interesentiem.

Maģistra darba nodaļā par aicinājumiem tiek aplūkoti arī ielūgumi. Ielūgumi var būt dažādi – formāli, kuros ietverti sasveicināšanās vārdi, uzrunas, pasākuma apraksts utt. Tie var būt arī mazāk formāli, piemēram, bērnu rakstīti ielūgumi u.c. Atkarībā no tā, cik oficiāls ir pasākums, atšķiras ielūgumos iekļautie valodas elementi. Taču neatkarīgi no tā ielūgumu ideja ir viena – darīt zināmu teksta adresātam, ka teksta autors, kas šajā gadījumā ir ielūguma autors, vēlas adresāta klātesamību kādā pasākumā vai notikumā. Protams, arī ielūgums netiek veidots kategorisks, adresātam ir iespējams pašam izvēlēties, vai to pieņemt.

- (87) *Cienījamā Krīgeres kundze! Ozolaines attīstības biedrība priecāsies redzēt jūs kopā ar pavadoni mūsu pagasta gadskārtējā ballē. Lūgums apstiprināt ierašanos.* (Zīle 2011: 248)

Ielūgumu (87) uzsākt ar uzrunu. Šajā gadījumā tā ir uzrunas grupa, kas liecina par ielūguma oficiālo raksturu un nenorāda uz familiaritāti ielūguma autora un adresāta starpā, šāda ielūguma ievaddaļa liecina arī par gaidāmā pasākuma oficiālo raksturu. Lai arī uzrunāta tiek viena persona, tālākajā tekstā atklājas, ka aicināts ir arī kundzes pavadonis. To, ka ielūgums nav jāuztver kategoriski un tā adresātam tiek sniegta izvēles brīvība pierāda lūgums ierašanos apstiprināt. No tā izriet, ka adresātam ir iespēja arī atteikties. Teksta autors tikai vēlas darīt zināmu, ka labprāt redzētu šajā pasākumā konkrēto personu. Šis piemērs ekscerpēts daiļliteratūras tekstā, iespējams tādēļ tas nav pilnīgs – netiek norādīts pasākuma datums, norises laiks, vieta, ielūguma autors un cita papildinformācija par gaidāmo pasākumu.

(88) *Ilzītei! Uzaicinu Tevi uz savu Dzimšanas dienas ballīti! Š.g. 1. aprīlī, plkst. 13.00. Iesim rotaļās un cepsim gardas picas kopā ar Pepiju! Dacīte*
P.S. Ballītes laiks no plkst. 13.00–16.00 (www.delfi.lv)

Ielūgums (88) ir mazāk oficiāls, gan tā autors, gan adresāts ir bērni. Arī šo ielūgumu uzsāk ar adresāta konkretizēšanu. Atšķirībā no piemēra (87), kur adresāts tika nosaukts vokatīva nozīmē lietotā nominatīva locījumā, šajā piemērā adresāts tiek nosaukts datīvā, tādējādi nevis tieši uzrunājot viņu, bet norādos, ka ielūgums adresēts tieši viņam un nevienam citam. Atšķirībā no (87) šajā tiek konkretizēts pasākuma norises vieta, plānotais svinību ilgums un iecerētās aktivitātes.

Abos piemēros (87; 88) tiek lietoti personas vietniekvārdi akuzatīva locījumā – *jūs*, *Tevi*, kas papildus uzsver nozīmi tam, ka teksta autors vēlas ielūgt tieši konkrēto personu, liekot tai justies īpašai un izceltai citu vidū. Oficiālos ielūgumos tiek lietota pieklājības forma – *Jūs*, savukārt mazāk oficiālos ielūgumos lieto personas vietniekvārda *Tu* formas.

Pretēji citiem izteikumiem, kuros atklājas imperatīvs, ielūgumos, kā redzams piemēros, tik bieži netiek lietotas interjekcijas un partikulas, izņemot sasveicināšanās vārdus un frāzes, kas lietotas ielūguma sākumā vai atsveicināšanās daļā. No partikulām ekscerpētajos piemēros sastopama vienīgi partikula *lai*, kas ievada trešajai personai izteiktu atļauju un dažas no pamudinājuma partikulām, vai jautājuma partikulas, kas lietotas gadījumos, ja aicinājums izteikts jautājuma formā. Bet vienmēr tiek nosaukta persona vai personas, kuras tiek ielūgtas, šādam nolūkam tiek lietota uzruna vai uzrunas grupas, izteikumā iekļauts personas vietniekvārds, vai sugas vārds, kas nosauc ielūgto personu.

5. VĒLĒJUMI

Tā kā ar terminu *imperatīvs* maģistra darbā tiek saprasti ne tikai izteikumi, kuros teksta autors mudina adresātu uz konkrētu darbību, bet jebkādi izteikumi, kuros autors izsaka savu gribu par to, lai kaut kas notiktu, vai nenotiktu, kā atsevišķu imperatīva semantisko grupu iespējams izdalīt vēlējums. Šajā grupā iekļaujot tādu imperatīva lietojumu, kas izsaka gan pozitīvus, gan negatīvus vēlējumus. Arī Svens Lauers pētījumos par imperatīvu piedāvā vēlējumus izdalīt kā atsevišķu imperatīva semantisko kategoriju. S. Lauers gan norādījis, ka bieži šī kategorija tiek ignorēta, taču uzsver, ka tie ir uzskatāmi par imperatīvu, kaut vai ar piebildi, ka tie izsaka atvasinātu imperatīva nozīmi, tomēr tie nedrīkst tikt ignorēti (Lauer 2012: 39) Tāpat Alesio Sardo (*Alessio Sardo*) norādījis, ka, pētot imperatīvu, jāpieņem tas, ka runātāja griba saistībā ar to, lai kāda darbība notiktu vai nenotiktu, var izpausties vēlējumos, un šādi izteikumi ir analizējami kā imperatīvs (Sardo 2017: 248). Vēlējuma izteikumos teksta autors pauž vēlēšanos vai novēlējumu – vēlēšanās vairāk attiecas uz norisēm, ko teksta autors novēl sev vai ar ko viņš ir cieši saistīts, bet novēlējums visbiežāk vērsts kādai citai personai. Kaut arī vēlēšanās visbiežāk saistās ar ko patīkamu, par vēlējuma izteikumiem ir uzskatāmi arī lāsti, ko teksta autors tieši vai pastarpināti velta teksta adresātam (Lokmane, Valkovska 2013: 783). Vēlējumi var tikt izteikti ar vēlējuma izteiksmi, tā izsaka darbību, ko runātājs uzskata par vēlamu, bet tā vēl nav realizējusies, tā noteiktos apstākļos ir vai nu iespējama, vai neiespējama (Skujiņa 2007: 440; Kalnača 2013: 496). Norādot uz vēlēšanos vai izsakot novēlējumu, darbības vārds vēlējuma izteiksmes formā saistās ar partikulu *kaut* vai dažkārt sarunvalodā arī ar partikulu *lai* (Nītiņa 2001: 79). Verbs vēlējuma izteiksmē izsaka vēlēšanos, kas var realizēties tikai pēc vēlēšanās izteikšanas, tāpēc šādos teikumos ir jūtama nākotnes nozīme (Paegle 2003: 117).

S. Lauers norādījis, ka vēlējumu lietojuma iespējas ir daudz plašākas, nekā tas var šķist pirms detalizētas izpētes veikšanas. Var uzskatīt, ka vēlējums ir jebkurš izteikums, kurā izteikts vai nojaušams tas, ko teksta autors vēlas (*what the speaker desires*). Pēc S. Lauera domām, vēlējumi ir atpazīstami situācijās, kurās ir pašsaprotams, ka teksta adresātam nav kontroles par to, vai teksta autora izteiktās vēlmes var tikt vai tiks realizētas (Lauer 2012: 53).

Maģistra darba autore atsevišķi analizē pozitīvus un negatīvus vēlējumus, pieņemot, ka formāli vēlējuma izteikšanas līdzekļi abos gadījumos varētu būt līdzīgi, bet atkarībā no semantikas – pozitīvas vai negatīvas nozīmes, iespējams, pastāv atšķirības vēlējumu apkaimē, kas spēj niansēt izteikuma nozīmi.

5.1. Pozitīvi vēlējumi un apkaime

Pozitīvi vēlējumi var būt dažādi – vēlējumi, kas izsaka vēlmi pēc kādas darbības īstenošanas vai pārtraukšanas, kā arī vēlējumi, kuros atklājas teksta autora vēlme, lai viņš pats vai kāds cits piedzīvotu kādu pozitīvu situāciju.

Vēlējumu iespējams izteikt jau runas situāciju uzsākot, ja tiek lietotas pieklājības interjekcijas – sasveicināšanās vārdi, kurus iespējams interpretēt kā laba vēlējumus.

- (89) a. ***Labdien, Tēvoci!*** (Bauere 2015: 175)
b. ***Sveiks, Aijo!*** (www.delfi.lv)
c. ***Vasala!*** (Ermansons 2008: 120)

Piemērus (89) iespējams interpretēt kā vēlējumus, ja pieņem, ka interjekcija *labdien* lieto ar nozīmi ‘lai tev laba diena’, *sveiks* – ‘esi sveiks [vesels]’, *vasals* – apvidvārds, ko lieto sasveicinoties, ar nozīmi ‘sveiks’. (89a; 89b) norāda, ka šāda tipa vēlējumos tiek nosaukts teksta adresāts, lai pievērstu tā uzmanību, jo, visticamāk, turpmākais teksts arī tiks veltīts šim adresātam, tādēļ ir būtiski pievērst viņa uzmanību.

Vēlējuma izteikumos dažkārt tiek saglabāts darbības vārds *vēlēt*. Kas konkrēti norāda, ka teksta autora teiktais ir vēlējums.

- (90) a. ***Novēlu Tev pārsteigumu, kas rada prieku*** (www.blogi.oho.lv)
b. ***vēlam jums laimi un veselību*** (www.delfi.lv)
b. ***[Vēlu] laimīgu ceļu!*** (Kalnāre 1992: 139)

Piemērā (90a) nojaušams, ka teksta autors ir viena persona, arī adresāts ir viens. Par to liecina darbības vārds vienskaitļa pirmās personas formā un personas vietniekvārds – *TeV*. Pretēji tam, piemērs (90b) apliecina, ka vēlējumu pauž ne tikai teksta autors, bet vēl kāda persona vai personas, jo darbības vārds lietots daudzskaitļa pirmās personas formā *vēlam*. Tāpat iespējams arī adresāti ir vairāki, jo lietots personas vietniekvārds *jums*, tas var būt vietniekvārda daudzskaitļa otrās personas, vai arī vienskaitļa otrā personas forma, kas liecinātu par distanci abu runātāju starpā, jo lietota forma *jūs*, nevis *tu*. Pretēji piemēriem (90a; 90b), kuros iekļauts darbības vārds *vēlēt*, (90c) tas ir elidēts, iespējamie tā varianti: *vēlu laimīgu ceļu*, *vēlam laimīgu ceļu*. Tāpat bez konteksta nav nojaušams arī tas, vai vēlējums izteikts vienai vai vairākām personām, jo netiek lietota ne uzruna, ne personas vietniekvārds.

Teksta autors pozitīvu vēlējumu var izteikt ne tikai kādam citam, bet arī pats sev. Visbiežāk tie ir izteikumi, kas izsaka vēlmi, lai piepildītos kāda iecere.

- (91) a. ***Kaut man izdotos sakrāt kaut ko.*** (www.cosmo.lv)
b. ***Lai dievs stāv man klāt*** (www.cosmo.lv)
c. ***Kaut tikai izdotos viss, ko saplānošu*** (www.blogi.oho.lv)

Ekscerpētais valodas materiāls piemēros (91) parāda, ka šādi vēlējumi visbiežāk tiek izteikti ar partikulām *kaut* un *lai*, kas ir vieni no vēlējuma izteiksmes formālajiem rādītājiem. Piemēros (91a; 91c) vēlējuma nozīmi izsaka ne tikai modālā partikula *kaut*, bet arī darbības vārds vēlējuma izteiksmē – *izdotos*.

Tāpat teksta autors var izteikt vēlējumu adresātam otrajā personā:

- (92) a. ***Lai tev Jaunplavā aug septiņas vārpas uz katra stiebra!*** (Dziļums 1990: 179)
b. ***Lai tavām govīm tesmeņi vazājas pa zemi!*** (Dziļums 1990: 179)
c. ***Esiet sveicināta, Doroteja Volfa, un lai Dievs jums atmaksā par to, ka esat nākusi mani apmeklēt!*** (Niedra 2008: 27)

Izsakot vēlējumu adresātam otrajā personā, adresāts visbiežāk tiek nosaukts vārdā, vai lietots personas vietniekvārds, tādējādi runas brīdī uzsverot, ka vēlējums veltīts konkrētajam sarunu biedram. Arī šāda veida vēlējumos tiek lietots vēlējuma izteiksmes formants *lai*. Piemēri (92a; 92b) ir ļoti līdzīgi un atspoguļo visbiežāk sastopamos vēlējumus – ievadītus ar partikulu *lai* un lietojot personu vietniekvārdus datīva locījumā – *tev* un *jums*. Savukārt piemērā (92c) atspoguļotais vēlējums atšķiras ar to, ka tas tiek ievadīts ar sasveicināšanās vārdiem, kurus pašus par sevi var uzskatīt par vēlējumu, tam seko uzruna, kas pievērš teksta adresāta uzmanību, lai tas zinātu, ka turpmākais vēlējums izteikts tieši viņam. Uzruna sastāv no personas vārda un uzvārda, kas liecina par sociālu distanci abu runātāju vidū un tie nav tuvās attiecībās, pretējā gadījumā uzrunā varētu būt iekļauts tikai personas vārds. Tikai pēc tam seko vēlējums un interesanti, ka vēlējumu noslēdz palīgteikums, kurā pamatots, kādēļ teksta autors adresātam vēl labu.

Teksta autors pozitīvu vēlējumu var izteikt arī adresātam vai vairākiem adresātiem trešajā personā. Tie var būt vēlējumi, kas pauž ko vispārīgu, vai tādi, kas nozīmes ziņā robežojas ar cerībām par kāda konkrēta notikuma realizēšanos.

- (93) a. **Kaut** nu Šveices hokeja gvarde uzvarētu arī rītvakar finālā ! (www.delfi.lv)
 b. *Super*, **kaut** nu izdotos arī 7 spēli paķert. (www.sportacentrs.lv)
 c. **Lai** Dievs stāv klāt ukraiņu tautai, lai tā ir vienota cīņā par brīvību!
 (www.tvnet.lv)

Vēlējumi adresātam trešajā personā arī tiek izteikti ar partikulām *lai* un *kaut*. Piemēros (93a; 93b) uz vēlējumu norāda arī darbības vārdi vēlējuma izteiksmē. Piemērā (93c) lietota interjekcija *super*, kas pieder emocionāli intelektuālā vērtējuma interjekciju grupai un izsaka pozitīvu vērtējumu. Šāds interjekcijas lietojums var liecināt par to, ka iepriekšējie laba vēlējumi jau ir papildījušies, par to tāpat liecina pastiprinājuma partikula *arī*, kas liecina, ka iepriekš kāda darbība noritējusi labi un nu to novēl arī turpmāk.

Par pozitīviem vēlējumiem var uzskatīt arī novēlējumus, ko izsaka dažādos svētkos:

- (94) a. *Daudz laimes dzimšanas dienā*, Maestro! (www.delfi.lv)
 b. **DAUDZ LAIMES, LATVIJA!** (www.delfi.lv)
 c. *Neizsīkstošu mīlestību Jūsu kāzu jubilejā vēlam ar ģimeni!!!* (www.cosmo.lv)

(94) piemēros izteikti vēlējumi svētkos. Ekscerpētajā valodas materiālā redzams, ka bieži tiek izlaists darbības vārds *vēlu*, *novēlu* utt. Piemēros (94a; 94b) tiek izteikts tas, ko novēl, šajā gadījumā daudz laimes, un tiek lietota uzruna, lai skaidri norādītu, kam šis vēlējums ir adresēts. (94a) tiek norādīts, ka novēlējums tiek izteikts dzimšanas dienā. Dažkārt vēlējuma iemesls netiek minēts, jo atkarībā no situācijas un konteksta iemesls jau var būt visiem zināms. Arī piemērā (94c) tiek izteikts ko novēl, kāpēc novēl, kas novēl.

Līdzīgi kā ar vēlējumiem var uzsākt sarunu, tāpat ar tiem mēdz atvadīties. Kad teksta autors vai adresāts dodas prom, tiek izteikts kāds novēlējums, bieži tie izteikti pieklājības nolūkā kopā ar atvadīšanās vārdiem.

- (95) a. **Atā**, mīļā, un lai Tev labi, labi klājas! (Zīle 2011: 446)
 b. **Visu labu** tev, vecīt! (www.delfi.lv)
 c. **Ardievu**, draugs! *Lai stāv tev klāt visi labie!* (www.blogi.oho.lv)

Piemēros (95) atspoguļoti vēlējumi, kurus teksta autors izsaka atvadoties no sarunas biedra. (95a) lietots atsveicināšanās vārds *atā*, kas liecina par sarunas tuvošanos beigām. Interjekcijai seko uzruna, kas nosauc adresātu, lietojot vārdu, kas izsaka teksta autora pozitīvu attieksmi pret adresātu. Tam seko vēlējums, kuru ievada partikula *lai*, tiek lietots

vietniekvārds datīva formā, lai atkārtoti uzsvērtu, ka vēlējums tiek izteikts tieši šai personai. Īpašu teksta autora attieksmi pauž atkārtoti lietotais apstākļa vārds *labi*, kas nozīmē to, ka tiek vēlēts kas ļoti labs. Arī piemērā (95b) lietota interjekcija kopā ar vokatīvu un personas vietniekvārds datīvā. Vārdkopa *visu labu* uzskatāma par atsveicināšanās frāzi un tai pašai par sevi piemīt vēlējuma raksturs (Smiltneiece 2013: 689). Līdzīgi veidots arī izteikums (95c) – atsveicināšanās vārds, interjekcija, vēlējums, ko ievada partikula *lai* un norāde uz teksta adresātu datīvā.

Analizējot ekscerpēto valodas materiālu, var secināt, ka pozitīvu vēlējumu izteikšanai var tikt lietota vēlējuma izteiksme, tos var ievadīt partikulas *lai*, *kaut* un tekstā atrodami arī darbības vārdi vēlējuma izteiksmē. Tiek lietota uzruna teksta adresāta precizēšanai, tā uzmanības pievēršanai un norādei, ka viņš ir tas, kuram šis vēlējums tiek veltīts, šādam nolūkam papildus tiek lietots arī personas vietniekvārds, kas norāda – kam vēlējumu izsaka. Ir gadījumi, kuros, ja situācija ļauj un konteksts ir saprotams, teksta autors izlaiž plašākus paskaidrojumus un nosauc tikai to, ko viņš vēl (ģenitīvā). Neskaitot vēlējuma partikulas *kaut* un *lai*, citu grupu partikulas vēlējumu grupā parādās visai maz, pretstatā tam, cik bieži partikulas lietotas imperatīva izteikumos, kas pauž dažādus rosinājumus. Arī interjekciju ir salīdzinoši maz, tikai divu grupu – pieklājības interjekcijas un emocionāli intelektuālā vērtējuma izteicējas interjekcijas.

5.2. Negatīvi vēlējumi un apkaime

Pieņemot, ka vēlējumi neatkarīgi no to semantikas formāli tiek izteikti līdzīgi, maģistra darbā plašāk tiek aplūkoti pozitīvi vēlējumi, šajā apakšnodaļā atklājot vien apkaimes elementus, kas norāda uz semantiskām atšķirībām starp abām izdalītajām vēlējumu grupām – pozitīviem un negatīviem vēlējumiem.

Tāpat kā pozitīvus, arī negatīvus vēlējumus visbiežāk ievada partikula *lai*.

- (96) a. *Lai iet viss postā, lai iet!* (Zālīte 2013: 127)
b. *Lai beidzot zaudee un saprot, ka nav nekaadi kingi!* (www.sportacentrs.com)
c. *Velns lai parauj visas govīs, cūkas un vistas.* (Dziļums 1990: 283)

Piemēros (96) redzams, ka formāli izteikumi, kas izsaka negatīvus vēlējumus, ir līdzīgi tam, kā sintaktiski tiek izteikti pozitīvi vēlējumi. (96a) tiek izteikts vispārīgs ļauna vēlējums un bez konteksta nav zināms, kam šis vēlējums tiek adresēts. Šajā izteikumā tiek

atkārtota teikuma daļa, kas var liecināt par teksta autora sakāpinātajām emocijām, tas izteikumam piešķir pamudinājuma raksturu. Zīmīgi, ka izteikumus, kuros atklājās pozitīva vēlējumi, bieži tiek pieminēts Dievs, savukārt, piemēros, kuros vēl ko ļaunu, tiek pieminēts velns. It kā runātāju apziņā nostiprinājusies šī opozīcija *labs un ļauns*, un arī mītiski tēli, kas ar to saistās.

Ja pozitīvus vēlējums ir iespējams izteikt ne tikai adresātam otrajā un trešajā personā, bet arī pašam sev, tad ar negatīviem vēlējumiem ir atšķirīgi – maģistra darba autores ekscerpētajā valodas materiālā nav piemēru, kur teksta autors pats sev vēl ko ļaunu.

- (97) a. ***Kaut Tev visi mandarīni būtu ar kauliņiem!*** (www.ask.fm)
b. ***lai viņus velns parauj ellē.*** (www.tvnet.lv)
c. ***Ja ir vainīgs, lai viņu tiesā un lai met cietumā!*** (www.jauns.lv)

Piemēros (97) tiek nosaukta persona vai personas, kam vēl ļaunu, uz to norāda personas vietniekvārdi *tev* un *viņi*, lai arī adresāti netiek nosaukti vārdos, atkarībā no konteksta un runas situācijas adresāts ir izsecināms. (97c) tiek noteikts ierobežojums, kādā gadījumā adresāts cer, ka ļauna vēlējums piepildīsies – ar nosacījumi, ja minētā persona ir vainīga.

Pie negatīviem vēlējumiem var pieskaitīt arī lāstus – draudīgus ļauna vēlējumus, pareģojumus (www.tezaurs.lv).

- (98) a. *Lai iznīkst viss, ko esi darījusi. Tavi uzartie lauki aizaugš. Mazbērni nīkuļos un izmirs visi, kas nesīs uzvārdu. Jo tu tagad esi nolādēts.* (Kaijaks 1999: 24)
b. *Zem šīs mājas jumta tu nekad laimīga nebūsi. Biezās sienas neglābs no posta, tavi bērni mirs nelabā nāvē. Līdz sirmam vecumam tu viņus apraudāsi. Ū, nelaimīgā! Bēdz un nekad te neatgriezies!* (Kaijaks 1999: 20)
c. *Melnmataīnā pacēla pirkstu, rādīja uz viņas kailo krūti un ļauni teica: Nebūs tev piena vairāk, nebūs, pšē, pšē... Izdegs! Sažūs! Čak!* (Kaijaks 1999: 39)
d. *Tu raudāsi līdz sava mūža galam!* (Kaijaks 1999: 182)

Piemēros (98) redzams, ka lāstos mēdz izteikt īpaši negatīvus vēlējumus. Visi piemēros attēlotie lāsti izteikti, lietojot darbības vārdu nākotnes formas. (98a) lāstu uzsāk ar ļauna vēlējumu, lietojot partikulu *lai*, savukārt izteikuma beigās tiešiem vārdiem tiek atklāts – *tu tagad esi nolādēts*. Visos piemēros tiek lietoti personu vietniekvārdi, kas pastiprina teksta autora norādi uz to, ka izteikums veltīts konkrētajai personai. Izsakot lāstu, netiek lietotas

uzrunas formas, kas var liecināt par to, ka lāsti visbiežāk tiek izteikti saziņas beigās, nevis uzsākot komunikāciju, kad būtu nepieciešams lietot uzrunu, lai pievērstu adresāta uzmanību. Šajos piemēros netiek lietotas partikulas, kas liecina par to, ka izvēlētā leksika ir pietiekoši ekspresīva, lai nebūtu nepieciešams izmantot partikulas, kas spētu vēl vairāk pastiprināt vai niansēt izteikumā pausto domu. Piemēros (98b; 98c) tiek lietotas interjekcijas, šajā gadījumā tie ir onomatopoētismi, kas citos imperatīva nozīmi ietverošos izteikumos tiek lietoti salīdzinoši visretāk.

Var secināt, ka vēlējumi visbiežāk izteikti, lietojot partikulas *kaut* un *lai*. Tāpat vēlējumus izsaka lietojot darbības vārdus *vēlēt*, *novēlēt* (konkrētā locījumā. atkarībā no tā, vai teksta autors vēlējumu izsaka individuāli, vai arī savā vārdā izsaka vēlējumu no vairākiem cilvēkiem). Vēlējumu izteikumos salīdzinoši maz tiek lietotas partikulas un interjekcijas. Tāpat retāk nekā, piemēram, rosinājumu un aicinājumu izteikšanai, tiek lietota uzruna, turpretim biežāk tiek lietoti personu vietniekvārdi, kas kontekstā spēj norādīt uz teksta adresātu. Izsakot laba vēlējumu, bieži tiek lietots vārds *Dievs*, savukārt negatīvos vēlējumos tiek minēts vārds *velns*. Atšķirība starp pozitīviem un negatīviem vēlējumiem ir tā, ka negatīvus vēlējumus teksta autors nevelta pats sev.

6. BRĪDINĀJUMI UN TO APKAIEME

Ceturtnā no maģistra daba autore izdalītajām imperatīva semantiskajām grupām ir brīdinājumi. *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā* vārds *brīdinājums* tiek skaidrots kā norādījums uz draudošām briesmām, aicinājums būt uzmanīgam, draudi (www.tezaurs.lv). Šajā nodaļā tiek aplūkoti ne tikai brīdinājumi, bet arī draudi un izaicinājumi. Arī brīdinājumi, draudi un izaicinājumi sevī iekļauj imperatīvu semantiku (Han 1999: 2; Lauer 2012: 38). Analizējot ekscerpētos piemērus, kuros izpaužas imperatīva nozīme, jāsecina, ka visbiežāk teksta autors tajos izsaka gribu, lai kāda darbība notiktu, bet izsakot brīdinājumus, draudus vai izaicinājumus, teksta autors tiešā vai netiešā veidā liek adresātam saprast, ka minēto darbību izpildīt nav ieteicams. Pretējā gadījumā pastāv iespēja, ka sekos kāda negatīva pretreakcija no teksta autora vai neatkarīgi no tā gribas. Arī Magdalēna Kaufmane pētījumos par imperatīvu iekļauj brīdinājumus, norādot, ka galvenais brīdinājumu nosacījums ir tas, lai teksta adresāts saprot, ka pastāv zināmas briesmas, un izvairītos no situācijas, par kuru tika brīdināts (Kaufmann 2012: 25). Šādu viedokli var attiecināt arī uz draudiem un izaicinājumiem. Atšķirība no brīdinājumiem un draudiem, ar kuriem adresāts tiek brīdināts par ko nepatīkamu, izaicinājumi formāli mazliet atšķiras. Tajos teksta autors pamudina adresātu uz kādu darbību, taču tas jāsaprot pretēji – labāk to nedarīt, pretējā gadījumā viņa rīcībai draud sliktas sekas vai nevēlama teksta autora pretreakcija. Patiesais izaicinājumu nolūks ir pamudināt adresātu uz pretdarbību (www.tezaurs.lv). Ne vienmēr pilnīgi objektīvi ir iespējams šķirt šīs trīs semantiskās kategorijas vienu no otras, īpaši draudus no brīdinājumiem, it sevišķi gadījumos, kad nav zināms konteksts.

Izaicinājumi:

- (99) a. *Un tad lai pamēģina kāds pretī kladzināt. Lai tik pamēģina!*
(Bauere 2015: 100)
- b. *Tu tikai pamēģini pateikt vēl kaut ko sliktu par krieviem!* (www.jauns.lv)
- c. *Uzraksti vēl vienu aizskarošu komentāru un es tev atradīšu.*
(www.sportacentrs.com)

Piemērā (99a) teksta autors nav norādījis, kādas ir iespējamās sekas, ja tiks īstenots izaicinājumā teiktais, tāpat šis izaicinājums netiek adresēts kādam konkrētam adresātam, bet attiecināms uz visiem. Tiek izmantots izteikuma daļas atkārtojums, kam piemīt pamudinošs

raksturs. Arī piemērā (99b) netiek norādītas iespējamās sekas. Šajā piemērā redzams, ka izaicinājums adresēts konkrētai personai, uz to norāda personas vietniekvārds *tu*. Tiek lietota partikula *tikai*, kas šajā gadījumā attiecas uz darbības vārdu, tādējādi piešķir tam pastiprinājuma nozīmi. Šāds partikulas lietojums var tikt interpretēts kā papildus pamudinājums tam, lai adresāts izpildītu izaicinājumā teikto. Arī piemērā (99c) izaicinājums izteikts konkrētai personai, uz ko norāda vietniekvārds *tevi*. Pretēji piemēriem (99a; 99b), šajā piemērā redzams, ka teksta autors norādījis – gadījumā, ja izaicinājumā izteiktais tiks īstenots, teksta autors adresātu atradīs, šāds izteikums nozīmes ziņā tuvs draudiem. Taču nav konkrēti pateikts, kas notiks, kad teksta autors izpildīs solīto, adresātam atkarībā no konteksta jāsaprot, ka tādā gadījumā sekos kas slikts. Arī (99c) tiek lietota partikula, arī šajā gadījumā tā pastiprina izteikumā pausto domu. Konkrētajā piemērā tā var liecināt par teksta autora nesavaldību, dūsmām, norādot, ka pietiks tikai ar vienu vārdu, lai adresātam draudētu briesmas.

Draudi:

- (100) a. *ja vēlreiz kko [kaut ko] pateiksi uz manu mammuci, tev klāsies plāni*
(www.sportacentrs.com)
- b. *Ja tu tūlīt nevāksies prom, es tev uzrīdīšu suni!* (Kaijaks 1999: 98)
- c. *Tu labāk nejoko ar mani, - viņa nopietni teica, ņemšu un pieburšu tā, ka visu mūžu netiksi no manis vaļā..* (Kaijaks 1999: 15)

Piemēri (100) norādu uz zināmu atšķirību starp izaicinājumiem un draudiem – izaicinājumiem vērojams pamudinošs raksturs, savukārt, izsakot draudus, teksta autors drīzāk mudina pārtraukt konkrēto darbību, norādot, ka tas ir kā nosacījums, kura īstenošanas gadījumā, sekos draudu izpilde. Piemēros (100a; 100b) palīgteikumus ievada nosacījuma saiklis *ja*, palīgteikums raksturo tos priekšnosacījumus vai apstākļus, kādi ir nepieciešami, lai realizētos virsteikumā minētā darbība vai stāvoklis (Smiltiece 2013: 664). Šajā gadījumā ar to jāsaprot, ka, realizējoties situācijai vai darbībai, kas minēta palīgteikumā, teksta autors izpildīs draudēto.

Aina Blinkena, analizējot pamudinājuma teikumus, kuros iekļauts apstākļa vārds *labāk* (100c), norādījusi, ka šādi izteikumi neizsaka kategoriskas pavēles, bet tiem ir draudu nozīme, lai brīdinātu teksta adresātu par gaidāmajām nepatīkamajām sekām, ja tas teiktajam nepaklausītu (Blinkena 2014: 305). Analizējot šos (un arī darbā neiekļautos) piemērus, kuros izteikti draudi, vērojams, ka reti tiek lietota uzruna, kas liek secināt, ka draudi netiek izteikti

pēkšņi, uzsākot sarunu, tādēļ nav nepieciešams pievērst teksta adresāta uzmanību. Pēc konteksta ir secināms, ka draudu izteikšanas iemesls ir teksta adresāta iepriekš veikta darbība vai teiktais.

Brīdinājumi:

- (101) a. *Tuvāk saulei piesargies!* (Ievas Veselība, 2015, nr. 9: 27)
b. *Tikai nepazaudē!* (Turbads 2007: 42)
c. *Neaiztiek tās sēnes, kuras nepazīsti!* (www.delfi.lv)

Brīdinājumi ļoti cieši robežojas ar pavēlēm un īpaši aizliegumiem (pavēles un aizliegumi maģistra darbā iekļauti pie izteikumiem, kas izsaka rosinājumus, sk. 4. nodaļu). Ar šo pamudinājuma veidu teksta autors liek runātājam rīkoties pēc savas gribas, reizē izsakot arī draudus, ka brīdinājuma neievērošanas gadījumā, rīcībai var būt nepatīkamas sekas. Ja brīdinājums saistās ar pavēli, darbības vārds ir nenoliegts (101a), bet, ja brīdinājums saistās ar aizliegumu, tad darbības vārds parasti ir ar negāciju (101b; 101c) un nosauc darbību, kuru veikt klausītājs tiek brīdināts (Blinkena 2014: 283). Piemēros (101) redzams, ka arī brīdinājumu izteikšanai nav nepieciešama papildus teksta adresāta uzmanības pievēršana, vai arī brīdinājums ir vispārīgs, tam nav konkrēta adresāta, tādēļ netiek lietota uzruna, netiek lietotas arī interjekcijas un partikulas, izņemot (101b), kur partikula *tikai* piešķir darbības vārdam un visam izteikumam pastiprinājuma nozīmi.

Dažādi brīdinājumi sastopami arī ikdienišķās situācijās. Šādiem brīdinājumiem ir informatīvs saturs, tie ir lakoniski, paredzēti uzmanības piesaistīšanai. Visbiežāk tiek konstatēts fakts par kādu pastāvošu vai iespējamu situāciju, taču netiek brīdināts par sekām.

- (102) a. *Durvis veras automātiski* (Z. M.)
b. *Sētā nikns suns!* (Z. M.)
c. *Uzmanību! Slidens!* (Z. M.)

(102) atspoguļoti reāli piemēri no sabiedriskām vietām. Analizējot šādus brīdinājumus, nākas secināt, ka tajos ietverts slēptais saturs, informācijas, kas vārdos netiek pateikta, teksta autors paredz, ka tas tiks saprast, balstoties uz vispārējām sabiedrības kopējām zināšanām par pasauli. Tie tiek izteikti apgalvojuma formā kā fakta konstatācija. (102a) – jāsaprot, ka durvis veras automātiski, nevajag mēģināt tās atvērt, pretējā gadījumā iespējamās traumas vai citas negatīvas sekas. (102b) – izkārtne pie privātmājas žoga, tās autors acīmredzot pieņem, ka ik

viens apzinās, postījumu, ko spēj nodarīt nikns suns, tādējādi brīdina garāmgājējus netuvoties, vai viesus – būt uzmanīgiem. (102c) – norāde veikalā, kas izlikta pēc grīdas mazgāšanas. Izteikuma pirmā daļa, kurā iekļauts lietvārds akuzatīvā uztverams kā imperatīvs, tas aicina pievērst uzmanību turpmākajam tekstam. *Slidens* – brīdina par to, ka uz grīdas var paslīdēt, klientiem jābūt uzmanīgiem.

Jāsecina, ka izaicinājumi, draudi un brīdinājumi nozīmes ziņā ir ļoti līdzīgi. To kontekstā iespējams runāt par zināmu opozīciju *ja – tad*. Ja adresāts rīkosies tā, kā teksta autors viņu izaicinājis, vai neievēros brīdinājumu, tad tam jāērķinās ar sekām.

Pievēršoties apkaimes lomai, jāsecina, ka šīs imperatīva semantiskās grupas izteikumos ir visai maz tādu ekspresīvo valodas līdzekļu, kā interjekciju un partikulu, reti tiek lietota arī uzruna, tātad šāda veida izteikumi uzskatāmi par ekspresīviem, jo ar minimāliem valodas līdzekļiem var panākt maksimālu efektu, ja vien adresāti visos gadījumos spēj izprast izteikumā pausto domu.

Secinājumi

1. Latviešu valodniecībā terminu *imperatīvs* iespējams analizēt tā plašākajā nozīmē, ar to saprotot ne tikai pavēles izteiksmi, bet plašāku nozīmju grupu – imperatīvs var būt jebkurš izteikums, kas izsaka teksta autora gribu, lai notiktu vai tiktu pārtraukta kāda darbība. Pieņemot, ka latviešu valodniecībā terminu *imperatīvs* var analizēt tā plašākajā nozīmē, atklātos plašs pētījumu lauks, kas vienotā sistēmā līdz šim nav ticis aplūkots, līdz ar to būtu iespējas objektīvāk vērtēt pētījumus par imperatīvu citās valodās, salīdzinot tos ar latviešu valodas dotumiem.
2. Tā kā imperatīvs ietver plašu nozīmju grupas, to iespējams klasificēt šaurākās nozīmju grupās atkarībā no izteikumu semantikas. Maģistra darba struktūra balstīta uz autores piedāvāto imperatīva semantikas dalījumu, izvēršot četras nozīmju grupas – rosinājumus, atļaujas un aicinājumus, vēlējumus un brīdinājumus. Darba gaitā pierādījies, ka šāds dalījums ir iespējams, taču ne vienmēr var objektīvi šķirt katru konkrēto izteikumu vienā no semantiskajām grupām. Ir nepieciešams apzināt kontekstu, jo bieži svarīga informācija tiek pausta iepriekšējā vai turpmākajā teksta daļā.
3. Lai arī tradicionāli ar terminu *imperatīvs* latviešu valodniecībā tiek saprasta pavēles izteiksme, tā nav vienīgā darbības vārdu izteiksme, kas spēj izteikt imperatīva semantiku. Atkarībā no situācijas imperatīva semantiku ietver arī īstenības izteiksme, vēlējuma izteiksme un vajadzības izteiksme. Tāpat imperatīvu atsevišķos gadījumos izsaka darbības vārda nenoteiksme, konstrukcijas ar modālajiem darbības vārdiem, sērijverbiem, arī viens pats apstākļa vārds vai lietvārds visos tā locījumos. Viena pati interjekcija arī var paust imperatīva nozīmi, it īpaši tās, kas pieder gribas izteicēju interjekciju semantiskajai grupai.
4. Viens no visbiežāk lietotajiem valodas līdzekļiem imperatīva apkaimē ir uzruna, kuras funkcija ir pievērst teksta adresāta uzmanību un likt tam saprast, ka turpmākais teksts tiks attiecināts uz viņu, tādēļ uzruna visbiežāk atrodas izteikuma sākumā. Uzruna var būt lietvārds vokatīvā, vai tā funkcijā lietots nominatīva, retāk, akuzatīva locījums. Arī viena pati uzruna var tikt uzskatīta par imperatīva izteikumu, tā mudina adresātu pievērst uzmanību teksta autoram. Vokatīvam līdzīgi kā darbības vārda pavēles izteiksmei piemīt apelatīvums – spēja ietekmēt teksta adresātu.
5. Izteikumos, kas ietver imperatīva nozīmi, bieži tiek lietotas partikulas, tādējādi izsakot teksta autora attieksmi pret izteikuma saturu, piešķirot atsevišķam teikuma loceklim vai visam izteikumam kopumā modālas, emocionālas vai jēdzieniskas nozīmes niansi.

- Šīs nozīmes saskatāmas vien kontekstā. Tāpat jāsecina, ka partikulai dažādās situācijās var būt atšķirīgas nozīmes.
6. Imperatīva nozīmi spēj niansēt arī tā apkaimē esošas interjekcijas. Tās var tikt lietotas vairākos gadījumos – līdzīgi kā uzruna, lai pievērstu teksta adresāta uzmanību, piemēram, sasaukšanās interjekcijas vai pieklājības interjekcijas; lai izteiktu teksta autora emocijas un attieksmi pret sarunu biedru, viņa sacīto vai sarunas situāciju, visbiežāk šādam nolūkam tiek lietotas jūtu un sajūtu izteicējas vai arī emocionāli intelektuālā vērtējuma izteicējas interjekcijas. Interjekcijas lieto arī, lai pastiprinātu pamudinājumu, šādam nolūkam visbiežāk lietotas pamudinājuma interjekcijas. Tāpat arī viena pati interjekcija vai vairāku to kombinācija var izteikt imperatīva nozīmi.
 7. Analizējot katru no četrām izdalītajām imperatīva semantiskajām grupām, maģistra darba autore secina, ka vislielākā dažādība apkaimes elementu lietošanā ir izteikumiem, kas pieder rosinājumu grupai.
 8. Izteikumos, kas pauž atļaujas, retāk tiek lietotas interjekcijas un partikulas, izņemot partikulu *lai*, kas ievada trešajai personai adresētu atļauju, un dažas apgalvojuma un pamudinājuma partikulas. Tā kā atļaujas tiek izteiktas pēc tam, kad sarunu biedrs jau izrādījis interesi par kādu darbību, netiek lietota uzruna.
 9. Var secināt, ka vēlējumi, gan pozitīvi, gan negatīvi, visbiežāk izteikti, lietojot partikulas *kaut* un *lai*. Tāpat vēlējumus izsaka, lietojot darbības vārdus *vēlēt*, *novēlēt* (konkrētā locījumā atkarībā no tā, vai teksta autors vēlējumu izsaka individuāli, vai arī savā vārdā izsaka vēlējumu no vairākiem cilvēkiem). Vēlējumu izteikumos salīdzinoši maz tiek lietotas partikulas un interjekcijas, turpretim biežāk tiek lietoti personu vietniekvārdi, kas kontekstā spēj norādīt uz teksta adresātu. Atšķirība starp pozitīviem un negatīviem vēlējumiem ir tā, ka negatīvus vēlējumus teksta autors daudz retāk velta pats sev.
 10. Jāsecina, ka izaicinājumi, draudi un brīdinājumi nozīmes ziņā ir ļoti līdzīgi. To kontekstā iespējams runāt par zināmu opozīciju *ja – tad*. Ja adresāts rīkosies tā, kā teksta autors viņu izaicinājis, vai neievēros brīdinājumu, tad tam jāērķinās ar sekām. Šajos izteikumos ir visai maz tādu ekspresīvo valodas līdzekļu kā interjekcijas, partikulas vai uzrunas. Brīdinājumu sakarā iespējams runāt par izteikuma slēpto saturu, jo to nozīme ir daudz plašāka, salīdzinājumā ar to, kas izteikts vārdos.
 11. Maģistra darbā aplūkotais temats ir ļoti plašs, tādējādi sniedz iespējas detalizētiem pētījumiem arī turpmāk. Lai pētījums būtu pēc iespējas objektīvāks, iespējams, nepieciešams šķirt valodas materiālus, kas ekscerpēti daiļliteratūras un publicistikas žanru tekstos, no tiem, kas ataino reālu valodas lietojumu ikdienā.

12. Tā kā imperatīva izteikumos bieži tiek lietotas interjekcijas, detalizētāk var pētīt katras interjekciju semantiskās grupas interjekcijas pietuvināti, lai secinātu, vai visos gadījumos tās pauž vienādu vai līdzīgu nozīmi. Īpaši interesanti un vienlaikus noderīgi būtu analizēt izteikumus, kuros parādās tās interjekcijas, kas aizgūšanas ceļā ienākušas latviešu valodā pēdējā laikā. Tāpat arī tās, kuras mūsdienās lieto salīdzinoši reti, piemēram, *vadzi, vei, pavei, āre, ekur* u.c. Būtu vērtīgi secināt, vai jauniešu un vecāka gada gājuma valodas lietotāju vidū ir vienots princips šo interjekciju izprašanā, un, kā imperatīva izteikums tiek uztverts, ja tas tiek papildināts ar interjekciju, kuras nozīmi adresāts neizprot.
13. Maģistra darba autore ierosina iespēju turpmāko pētījumu ietvaros izmantot, piemēram, anketēšanas metodi. Lūdzot respondentiem norādīt, kā tie izteiktu rosinājumu, kā brīdinājumu, lūgumu utt., turklāt mainoties iedomātajai runas situācijai un sarunu biedram. Tāpat iespējams aptaujas anketā iekļaut valodas piemērus un respondentiem lūgt norādīt, kādu semantiku konkrētais izteikums pauž, un kas par to liecina, lai saprastu, kuri ir tie valodas līdzekļi, kas valodas lietotāju uztverē katru konkrētu izteikumi liek saprast tā un ne citādi.

Izmantoto avotu un literatūras saraksts

Avoti:

Dailliteratūra:

1. Ābele, I. (2008) *Paisums*. Rīga: Dienas grāmata
2. Bauere, I. (2015) *Mācītājs un viņa dēls*. Rīga: Zvaigzne ABC
3. Dziļums, A. (1990) *Saplēstā krūze*. Rīga: Liesma. [pirmizdevums 1942]
4. Ermansons, E. (2008) *Gaisma no vakariem*. Rīga: Lauku Avīze.
5. Kaijaks, V. (1999) *Enijas bize*. Rīga: Lauku Avīze.
6. Kalnāre, I. (1992) *Vidzemniece*. Rīga: Liesma.
7. Niedra, A. (2008) *Ciema spīgana*. Rīga: Daugava.
8. Valdis (1955) *Staburaga bērni*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība. [pirmizdevums 1895]
9. Turbads, J. (2007) *Ķēves dēls Kurbads*. Rīga: Jaunā Daugava. [pirmizdevums 1959]
10. Zālīte, M. (2013) *Pieci pirksti*. Rīga: Mansards.
11. Zīle, M. (2011) *Pati sev māsa*. Rīga: Zvaigzne ABC.

Žurnāli:

1. Ievas Veselība, 2015, nr. 9 (170); 10 (171)
2. Ievas Veselība, 2017, nr. 9 (222)

Interneta vietnes:

1. www.ask.fm
2. www.blogi.oho.lv
3. www.copeslietas.lv
4. www.cosmo.lv
5. www.cv.lv
6. www.delfi.lv
7. www.e36.lv
8. www.jauns.lv
9. www.jy.lv
10. www.kraslava.lv
11. www.lu.lv

12. www.nra.lv
13. www.rucava.lv
14. www.sargs.lv
15. www.satori.lv
16. www.slide.lv
17. www.spoki.lv
18. www.sportacentrs.com
19. www.tvnet.lv

Teorētiskā literatūra:

1. Beitīņa, M. (2009) *Mūsdienu latviešu literārās valodas sintakse*. Liepāja: LiePA.
2. Bergmane, A. (1959) izteiksmes kategorija. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. I. Fonētika un morfoloģija*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 600.–610. lpp.
3. Blinkena, A. (1955) Izsaukmes vārdi un to lietošana mūsdienu latviešu valodā. *LPSR Zinātņu Akadēmijas Valodas un Literatūras Institūta Raksti*, 5. sēj. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 5.–22. lpp.
4. Blinkena, A. (1959) Pamudinājuma teikumi mūsdienu latviešu literārajā valodā. *LPSR Zinātņu Akadēmijas Valodas un Literatūras Institūta Raksti*, 10. sēj. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 81.–145. lpp.
5. Blinkena, A. (2009) *Latviešu interpunkcija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 229. lpp.
6. Blinkena, A. (2014) *Caur vārdu birzi*. Darbu izlase. Druviete, I., Jansone, I. (sast.) Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
7. Breņķe, I. (2013) Partikulas. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, D., Grigorjevs, J. (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 669.–678. lpp.
8. Bušs, O., Ernstsone, V., (2006) *Latviešu valodas slenga vārdnīca*. Rīga: Norden AB.
9. Ceplīte, B., Ceplītis, L. (1991) *Latviešu valodas praktiskā gramatika*. Rīga: Zvaigzne.
10. Han, C.-H. (1999) Deontic modality, lexical aspect and the semantics of imperatives. *Linguistics in Morning Calm 4*. Seoul: Hanshin Publications. [tiešsaiste]. [Skatīts 20.05.2017.]
Pieejams: <http://www.sfu.ca/~chungnye/papers/morningcalm.pdf>
11. Ivulāne, B., Kalnača, A. (2013) Darbības vārdu gramatiskās resp. sintaktiskās funkcijas. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, D., Grigorjevs, J. (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 462.–470. lpp.

12. Ivulāne, B. (2015) *Palīgnozīmē lietotu darbības vārdu sistēma latviešu valodā*. Promocijas darbs. Rīga: LU.
13. Kalme, V. (2001.) *Nelokāmās vārdšķiras latviešu literārajā valodā*. Liepāja: LiePA
14. Kalnača, A. (1998) Darbības vārda laika formu funkcionālās sistēmas lokalizācijas/nelokalizācijas aspekts. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa*, Nr.4./6. Rīga: LZA, 79.–85. lpp.
15. Kalnača, A. (2001)_a Vārdšķiru sinkrētisms latviešu valodā // *Baltu filoloģija*. X Rīga: Latvijas Universitāte, 51.–58. lpp.
16. Kalnača, A. (2001)_b Vokatīvs un lietvārda locījuma formu konkurence latviešu valodā. *Acta Baltica*. Kaunas. 41.–47. lpp.
17. Kalnača, A. (2003) Izsaukmes vārdi un semantiskā transpozīcija. *Valoda – 2003. Valoda dažādu kultūru kontekstā*, 13. sēj. Daugavpils: DU „Saule”, 43.–48. lpp.
18. Kalnača, A. (2006) Interjekcijas, to semantika un modalitāte. *Lietuvių it latvių gretinamosios stilistikos klausimai. Lietuviešu un latviešu sastatāmās stilistikas jautājumi*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 342.–357. lpp.
19. Kalnača, A. (2011) *Morfoloģijas stilistika*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
20. Kalnača, A. (2013) Darbības vārds (verbs). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, D., Grigorjevs, J. (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 456.–592. lpp.
21. Kalnača, A. (2015) Latvian. *Edinburgh Handbook of Evaluative Morphology*. Grandi, N. & L. Körtvélyessy (eds.). Edinburgh: Edinburgh University Press, 253.–261. pp.
22. Kalviša, L. (2007) *Pavēles izteiksmes modālās funkcijas latviešu valodā*. Bakalaura darbs. Rīga: LU.
23. Kaufmann, M. (2012) *Interpreting Imperatives*. New York: Springer International Publishing [tiešsaiste]. [Skatīts 23.05.2017.] Pieejams: https://books.google.lv/books?id=k_V5n3wQLRoC&pg=PA1&hl=lv&source=gbs_to_c_r&cad=4#v=onepage&q&f=false
24. Lauer, S. (2012) Imperatives: meaning and illocutionary force. *Empirical Issues in Syntax and Semantics 9*. Papers from the Colloque de Syntaxe et Sémantique à Paris. Piñon, C. (ed.). [tiešsaiste]. [Skatīts 06.05.2017.] Pieejams: http://www.cssp.cnrs.fr/eiss9/eiss9_condoravdi-and-lauer.pdf
25. Lauze, L. (2008) Par sasveicināšanos un atvadīšanos dažādās situācijās. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*, 3. sēj. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 5.–12. lpp.
26. Leech, G. (2009) Grammar: Clauses (and Sentences). *English Language. Description, Variation and Context*. Culpeper, J. (ed.). London: Palgrave Macmillan, 155. pp.

27. Lokmane, I., Valkovska, B., (2013) Vienkārša teikuma komunikatīvā struktūra. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, D., Grigorjevs, J. (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 774.–800. lpp.
28. Lyons, J. (1995) *Linguistic Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
29. Mūrniece, Z. (2015) *Imperatīvs latviešu valodā*. Bakalaura darbs. Rīga: LU.
30. Nau, N. (1998) *Latvian*. München; Newcastle: LINCOM Europa.
31. Nītiņa, D. (2001) Vārdu un vārdformu semantikas pragmatiskie aspekti. *Linguistica Lettica* 8. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 78.–86. lpp.
32. Nītiņa, D. (2013) Vienkārša teikuma vai salikta teikuma komponentu paplašinājumi (paplašinātājas struktūras). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, D., Grigorjevs, J. (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 801.–827. lpp.
33. Ozols, A. (1967) Latviešu tautasdziesmu izsaukmes vārdi kā leksikogramatiska un leksikostilistiska kategorija // *Raksti valodniecībā*. Rīga: Zinātne, 220.–327. lpp.
34. Paegle, Dz. (2003) *Latviešu literārās valodas morfoloģija*. 1. daļa. Rīga: Zinātne.
35. Porīte, T. (1959) Partikulas. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. I. Fonētika un morfoloģija*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 778.–801. lpp.
36. Porīte, T. (1972) Dažas iezīmes partikulu *tikai, tik* un *vien* lietošanā latviešu rakstu valodas sākumposmā. *Veltījums akadēmiķim Jānim Endzelīnam. 1873-1973*. Rīga: Zinātne, 413.lpp.
37. Portner, P. (2007) Imperatives and Modals. *Natural Language Semantics*. New York: Springer. [tiešsaiste]. [Skatīts 14.05.2017.]
Pieejams: <http://link.springer.com/article/10.1007/s11050-007-9022-y>
38. Sardo, A., (2017) The Dark Side of Imperatives. *Pragmatics and Law. Practical and Theoretical Perspectives*. Poggi, E. (edit.). Springer. [tiešsaiste]. [Skatīts 23.05.2017.]
Pieejams:
https://www.academia.edu/31383188/Sardo_2017_The_Dark_Sideof_Imperatives
39. Schaden, G. (2010) Vocatives: A Note on Addressee-Management. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*. Pennsylvania: Penn Libraries.
[tiešsaiste]. [Skatīts 20.05.2017.] Pieejams:
<http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1113&context=pwpl>
40. Skujiņa, V. (red.) (2007) *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
41. Smiltnece, G. (2013) Apstākļa vārds (adverbs). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, D., Grigorjevs, J. (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 595.–618. lpp.

42. Smiltnece, G. (2013) Izsauksmes vārds (interjekcija). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, D., Grigorjevs, J. (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 679.–689. lpp.
43. Smiltnece, G. (2013) Saiklis (konjunkcija). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, D., Grigorjevs, J. (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 641.–668. lpp.
44. Strobe, J. (2007) Interjekcija. *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība 2: Nelokāmās vārdšķiras*. Pokrotnece, K. (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 344.–436. lpp.
45. Trumble, W., R. (ed). (2002) *Shorter Oxford English Dictionary*. Oxford. New York: Oxford University Press, 1327. pp.
46. Van Olmen, D. (2011) *The imperative in English and Dutch: a functional analysis in comparable and parallel corpora*. Doctoral Thesis. Antwerp: University of Antwerp.
47. Vulāne, A. (2013) Vārddarināšana. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, D., Grigorjevs, J. (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 190.–299. lpp.
48. Zilgalve, E. (2011) *Partikulu nozīme izteikuma struktūrā*. Maģistra darbs. Rīga: LU.
49. Zilgalve, E. (2013) Partikulas gramatizēšanās aspektā. *Valoda: nozīme un forma 3. Teorija un metodoloģija latviešu valodniecībā*. Kalnača, A., Lokmane, I. (red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 142.–158. lpp.
50. Zilgalve, E. (2014) *Ja un jā, ne un nē funkcijas. Valoda: nozīme un forma 5. Opozīcijas sintaksē un semantikā*. Kalnača, A., Lokmane, I. (red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 157.–171. lpp.
51. Zuceva, I. (red.). *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. [tiešsaiste]. [Skatīts 26. 05. 2017.]. Pieejams: www.tezaurs.lv

DOKUMENTĀRĀ LAPA

Maģistra darbs „Imperatīvs un tā apkaime latviešu valodā ” izstrādāts Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autore: Zane Mūrniece _____

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: Dr. philol., prof. Andra Kalnača _____

Recenzentes:

Mg. hum. Anita Butāne _____

Mg. hum. Evelīna Zilgalve _____

Darbs iesniegts Latvistikas un baltistikas nodaļā _____

Dekāna pilnvarotā persona: doc. Jolanta Stauga _____

Darbs aizstāvēts maģistra gala pārbaudījuma komisijas sēdē _____

Protokols nr. _____, vērtējums _____

Komisijas sekretāre: doc. Jolanta Stauga _____